

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE CUMHURİYET DÖNEMİ ULUS DEVLETİN
İNŞASINDA MİLLİYETÇİLİK VE DİNE YAKLAŞIMIN DERS
KİTAPLARI ÜZERİNDEN ANALİZİ (1924-1945)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKER KÜÇÜKALİ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEN CANKARA

Bilecik, 2018

1008899

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM
DALI

TÜRKİYE’DE CUMHURİYET DÖNEMİ ULUS DEVLETİN
İNŞASINDA MİLLİYETÇİLİK VE DİNE YAKLAŞIMIN DERS
KİTAPLARI ÜZERİNDEN ANALİZİ (1924-1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKER KÜÇÜKALİ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEN CANKARA

Bilecik, 2018

1008899

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: İlker Küçükali
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı: Kamu Yönetimi
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özden Cankara
Tezin Özgün Adı: Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ulus Devlet İnşasında Milliyetçilik ve Dine Yak. Ders Kitap. Üze. Analizi (1924-1945)
Tezin İngilizce Adı:

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 05 / 04 2018

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özden Cankara

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Cankara

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Gökmen Kılıçoğlu

Üye:

Üye:

İmza

Pınar Cankara
Yavuz Cankara
Gökmen Kılıçoğlu

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 20..... tarih ve sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

‘Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ulus Devletin İnşasında Milliyetçilik ve Dine Yaklaşımın Ders Kitapları Üzerinden Analizi(1924-1945)’ adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

İlker KÜÇÜKALİ

İmza

ÖN SÖZ

Ulus ve ulus-devlet, Türkiye'de cumhuriyeti kuranlar tarafından inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu inşada laik ve milliyetçi hassasiyetler gözetilmiştir. Osmanlı geçmişi ve İslami kültür öteki olarak kabul edilmiş, yerine ise çağdaş formatta bir düzen ihdas edilmek istenmiştir. Bu istekle cumhuriyetin ilanından itibaren başlayan inşa süreci içerik olarak yer yer farklı anlamları içermiş olsa da amacından sapma olmamıştır. Ulus inşası için kabul edilen içeriğin bir ulusu oluşturmak istenciyle, topluma inmesi ve yeni vatandaşın oluşturulması cumhuriyeti kuran ekibin en mühim meselesiydi.

Bu çalışmanın amacı; ulus-devlet inşasında güçlü bir materyal olan ders kitaplarının incelenmiş ve ilgili dönemlerin ideolojik mesajlarının anlaşılmasına çalışılmıştır. 1924-1945 yılları arasında gelişen ideolojik kurgunun topluma vermek istediği mesaj, yaratmak istediği toplum, dine ve milliyetçiliğe bakış anlaşılacak istenmiştir.

Bu çalışmanın başlangıcından sonuna kadar titizlikle çalışmaya katkıda bulunan ve çalışmayı sahiplenen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Pınar Özden Cankara'ya, yüksek lisans çalışmalarım boyunca sabrını ve desteğini benden esirgemeyen annem Selma Küçükali ve babam Yaşar Küçükali'ye, tez yazım aşamasında aktüaliteyi gazeteci titizliğiyle bendenize aktaran kardeşim Berker Küçükali'ye, kısa sayılabilecek iş deneyimimde iş kaynaklı tüm zorlukların aşılmasında desteğini unutmayacağım kıymetli iş arkadaşım İrem Özkan'a, ve tanıştığımız günden bu yana mutlu anlarımın esbabı mucibesi, zor anlarımın şövalye ruhlu savaşçısı eşim Cansel Arslan Küçükali'ye tüm kattıkları için teşekkür ederim.

ÖZET

Ulus-devlet, 19. yüzyıldan itibaren, modern bir mefhum ve güçlü bir paradigma olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemden itibaren geleneksel kurumlar ve oluşumlar güç kaybederken, yerine modernitenin getirdiği yeni kurum ve oluşumlar gelmiştir. Değişimin başlangıç yeri olan Batı'da, ulus- devlet mefhumu özgün bir karaktere sahip iken batı dışı toplumlarda, tüm bu değişimin ana motivasyon kaynağı Batı olmuştur. Batı'da toplumsal dönüşümün doğal çıktısı sayılabilecek ulus devlet, Batı dışında, Batı'dan alıntı düşünce, tavır ve olgular üzerinden inşa edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye örneğinde de görebileceğimiz bu inşa, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren hız kazanmıştır. 20. yüzyılın ilk çeyrek asrının neredeyse tamamını savaşlarla geçiren bir devlet, nihayetinde tarih sahnesinden silinmiştir. Yerine yine bir savaş sonrasında Anadolu topraklarında mukim yeni bir devlet ve toplum inşa edilecekti. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde bir ulus devlet inşa edilmeye çalışılmıştır. İçerisinde bulunduğu toplumun ve koşulların da etkisinde, Anadolu'da yeni bir toplum ve devlet inşasına girişilmiştir. Ulusal anlayışa sahip bir devlet kurulacak, toplum ise modern normları bünyesinde barındıracaktı. Geleneksel olanın en açık simgesi olan din ile başlangıçta birliktelik söz konusu iken, laiklik ilkesinin benimsenmesi ile dinin toplumsal ve hukuki belirleyici vasfına son verilmiştir. İnşa edilecek Ulus, milliyetçi ve seküler kimliğe sahip olacaktı. Özellikle Türk Tarih Tezi çalışması bu anlayışın en somut örneğidir.

Ulus inşasında güçlü bir materyal olan eğitim ve eğitim özelinde ders kitapları başat role sahiptir. Ulus inşasında siyasal iktidarın mesajları ders kitapları sayesinde genç dimağlara ulaştırılacaktı. Ders kitaplarındaki bilgiler gündelik hayatı kolaylaştıran ve entelektüel birikime katkı sağlayan bilgiler olmaktan çok dönemin sayısal ve toplumsal mesajları olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de ulus devlet inşasının yansımaları ders kitaplarında görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulus- Devlet, Türk Tarih Tezi, Ders Kitapları.

ABSTRACT

From the 19th Century on nation-states, a modern concept, appeared as a powerful paradigm. From this period on, new constitutions and formations brought out by modernity took over on the conventional ones, which were in a power-loss. While in West, the starter cell of the change, the nation- state concept had a genuine character, in non- Western societies the main motivational source of this change was the West. Out of the nation- state, which can be regarded as the natural output of the societal change in the West, had to be constructed on thoughts, attitudes and matters of fact that were taken in from the West.

This construction, an example of which we can see in Turkey, gained momentum starting from the first quarter of the 20th Century. A state that had spent the first quarter of the 20th Century at war eventually went out of existence. In place of this state, a new state and a new society would be built to reside in the Anatolian territories, yet again after a war. It was an effort to build a nation-state in the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. The construction of a new society and state was embarked on, well under the influence of the very society and circumstances by which it was encircled. A state with a modern understanding would be founded, and the society was going to bear within the modern norms. While in the beginning a togetherness with religion, the most conspicuous epitome of the conventional, was the case, following the embracement of secular principle, the decisive quality of religion in social and legal matters came to an end. The nation to be founded was going to have nationalistic and secular identity. Turkish History Thesis in particular is the most pronounced example of this perceptivity.

Education, an influential material in the construction of nations, and specific to education, schoolbooks have a leading role. During the establishment of the nation, the messages of the political power was going to be communicated to young minds through the textbooks. The data in those textbooks are considered as the quantitative and social dispatches of the period, rather than knowledge that eases everyday life and contributes to the intellectual accumulation. The reflection of the establishment of the nation- states is seen in the textbooks.

Keywords: Nation-State, Turkish History Theory, Textbooks.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUS-DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. ULUS- ULUSÇULUK VE ULUS-DEVLET KAVRAMLARI.....	8
1.2. ULUSUN TANIMI	9
1.2.1.Ulusun Ortaya Çıkışına İlişkin Temel Tartışmalar	11
1.2.1.1.İlkçi Yaklaşım (Primordialist)	11
1.2.1.2. Modernist Yaklaşım	11
1.2.1.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım	14
1.3. ULUSÇULUK VE ULUS-DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI	15
1.4. MİLLET SİSTEMİNDEN ULUSLAR ÇAĞINA OSMANLI İMPARATORLUĞU	17
1.5. OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA ORTAYA ÇIKAN REAKSİYONER	
HAREKETLER: ÜÇ FİKİR AKIMI.....	20
1.5.1. Osmanlıcılık	20
1.5.2. İslamcılık.....	21
1.5.3. Türkçülük	23

İKİNCİ BÖLÜM

BİR ULUS İNŞASI PROJESİ OLARAK TÜRKİYE CUMHURİYETİ

2.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN KİMLİK KARTI	32
2.2. ANADOLU TOPRAKLARINDA ULUS- DEVLET İNŞASI.....	33
2.3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NDE DİN VE MİLLİYETÇİLİĞİN GENEL SEYRİ	

(1924-1945)	37
2.4. TÜRK TARİH TEZİ; MANEVİ İSTİKLAL	39
2.4.1. Türk Tarih Tezinin Amaçları ve Kapsamı	40
2.4.2. Türk Tarih Tezi İçin Yapılan Çalışmalar	44
2.4.3. Türk Tarih Tezinin Bilimselliği	46
2.4.4. Birinci Türk Tarih Kongresi	49
2.4.5. İkinci Türk Tarih Kongresi	52
2.4.6. Üçüncü Türk Tarih Kongresi	53
2.4.7. Türk Tarih Tezinin Kaynakçası: Kişiler ve Kitaplar	54
2.5. TÜRK TARİH TEZİNİ ETKİLEYEN ESERLER	55
2.5.1. Mustafa Celalettin Paşa : ‘Eski ve Modern Türkler’	55
2.5.2. Leon Cahun: ‘Asya Tarihine Giriş Kökenlerden 1405’e Türkler ve Moğollar’	57
2.5.3. Herbert George Wells: ‘Dünya Tarihinin Ana Hatları’	58
2.5.4. Eugene Pittard: ‘İrklar ve Tarih’	60
2.5.5. Josep De Guignes: ‘Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi’	62
2.5.6. Leone Caetani : ‘İslam Tarihi’	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERS KİTAPLARININ SİYASAL İKTİDARLAR TARAFINDAN BİÇİMLENDİRİLMESİ

3.1. KİTLESEL EĞİTİM: İKTİDARLAR İÇİN GÜÇLÜ BİR DÖNÜŞTÜRÜCÜ	66
3.2. DERS KİTAPLARININ İÇERİK ANALİZİ	69
3.2.1. Türkiye Tarihi (1924-1929)	69
3.2.2. Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri Kitabı (1927- 1931)	71
3.2.3. Vatandaş İçin Medeni Bilgiler (1930- 1935)	73
3.2.4. Tarih Ders Kitapları (1931- 1941)	76
3.2.5. 1940’lı Yılların İlk Yarısında Basılan Tarih Ders Kitapları	79
3.3. METOD VE SÖYLEM ANALİZİ	81
3.4. DİN: DEVLETİN DİNİ DİZAYNI	83
3.4.1. Milli Olanla Dini Olanın Buluşması	85

3.4.2. Hz. Muhammed veya Muhammed: İlahi mi Tarihi mi Tartışmaları	86
3.4.3. Müslümanlık ve İslam Tarihi	88
3.4.4. Kur'an, Hicret, İslam	95
3.5. Milliyetçiliğe Bakış	98
3.5.1. Anadolu: Yeni Vatan Köklü Tarih	100
3.5.2. Türkler ve Türklük	103
3.5.3. Türklerin Yayılması, Medeni Özellikleri, Medeniyeti Yayıması ve Devletler Kurması.....	105
3.5.4. Türkçe	108
3.5.5. Osmanlı Devleti: Yakın Tarihin Ötekisi	109
3.5.6. Halifelik	112
3.5.7. Laiklik	113
SONUÇ	116
KAYNAKÇA.....	119

KISALTMALAR

der	: Derleyen
ed	: Editör
TOTTH	: Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti
TTTC	: Türk Tarih Tetkik Cemiyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

1789 Fransız İhtilali ile başlayan toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimler, 19. yüzyıldan itibaren ulus ve ulus-devlet olgularını ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyıl ise uluslar çağı olarak tanımlanabilir. İmparatorluklar ve hanedanlıklar güç kaybederken, ekonomik ve sosyal gelişmeler sonrasında yeni bir düzene doğru yol alınmıştır. Güç dengeleri alt üst olmuştur. Krallar tahtlarından olurken, yerine burjuvazi yeni bir anlayış inşa etmeye çalışmıştır. Bu değişimlerin işaret fişeği olarak görülebilecek olan 1789 Fransız İhtilali sonrasında, kimlikler siyasal önem taşır olmuştur. İktidar dengeleri değişmiş, yeni semboller, sloganlar ve iktisadi değerler doğmuştur. Ulus- devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplumlar farklı gelişim aşamalarından geçtiği için ulus-devletlerin oluşumu birbirinden farklı coğrafyalarda, koşullara göre oluşmuş ya da inşa edilmiştir.

İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde bu değişim neredeyse kendiliğinden oluşurken, Almanya ve İtalya gibi ülkelerde ise dışarıdan gelen müdahalelerle ulus- devletler inşa edilmiştir. Batı dışı toplumlarda ise benzeri şekilde dışarıdan müdahale ile ulus-devletler inşa edilmiştir. Kimliklerin kristalize olmaya başladığı bu çağlarda, devletler, topraklarında yaşayan insanların siyasal kimliklere sahip olduğunu kabul etmişlerdir. İnsanlar, kul veya tebaa değil vatandaş ya da yurttaş olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Devletler, bu kabulle birlikte, aynı toprakları paylaştığı insanlara ortak siyasal formasyon sağlamaya çalışmıştır. Heterojen toplumlar, böylece, homojen toplum formatına sahip olacaktır. Geleneksel kimliğin unsurları olan din ve hanedanlık bağları yerine tarih, dil, bayrak ve marş gibi milli ve seküler kimliğe işaret eden unsurlarla kimlik inşa edilmek istenmiştir. Geleneksel algılamaların değişimi murad edilecektir. Yapısı gereği heterojen yapıya sahip imparatorluklar, bu değişimlere cevap vermeye çalışsa da sonunu önleyememiştir.

Osmanlı İmparatorluğu da heterojen bir nüfus yapısına sahiptir. Yaşanan değişimler, Osmanlı İmparatorluğunu da etkilemiştir. Din ya da mezhep benzerliği üzerine inşa edilmiş olan millet sistemi, işlevsiz bir hal almıştır. Heterojen nüfusu

içinde, Hristiyan nüfusun dünyada yaşanan bu değişimlerle, diğer toplumsal gruplara oranla erken tanışması, sistemin dengesini bozmuştur. Osmanlı İmparatorluğuna özgü ihata, darbe almaya başlamıştır. Değişim taleplerine karşılık, birlikteliğin korunmasına yönelik hamleler yapılmıştır. Yapılan kanuni değişiklikler, ilan edilen fermanlar ve nihayet anayasanın ilanı ile dönemin şartlarına ayak uydurulmak istenmiştir.

Kimliğin siyasallaşmasına karşı, kanun önünde eşitlik argümanı kullanılarak toplumsal birlikteliğin devamı sağlanmak istenmiştir. Ancak kimliklerinin farkına varan, başta Hristiyan topluluklar olmak üzere, hatırı sayılır bir kalabalık ulus bilincine ulaşmak istemişlerdir. Bunun da ilk şartı olarak üzerinde yaşadıkları toprakları, vatan olarak kabul etmişlerdir. Toplumsal birlikteliğe zarar verecek bu hamleyi kabul etmeyecek olan Osmanlı İmparatorluğuna karşı, isyan etmişlerdir. Yunan, Sırp, Arnavut ve benzeri olduklarının farkına varanlar isyan etmişlerdir. İsyanlar, savaşlar ve sonunda idari düzenin bozulmasıyla yaşanan toprak kayıpları Osmanlı İmparatorluğunu, yeni yollara sevk etmiştir.

Yapılan kanuni değişikliklerle ve ilan edilen fermanlarla kanun önünde eşitlik temelli, Osmanlılık bilinci kapsamında inşa etmeye çalıştığı Osmanlılık ideolojisi başarılı olamamıştır. Yerine ise İslamcılık politikası gelmiştir. Berkes'e göre tüm Müslümanları tek bir millet olarak kabul eden bu anlayışın(Berkes, 2016:189) hem iç politikada, hem de dış politikada kendine özgü amaçları vardır. İç politikada, II. Abdülhamid'in alt yapı hamleleriyle birlikte, toplumu bir arada tutmaya yarayacak bir ideolojiyken, dış politikadaki amacı, Hilafet kurumunun sağladığı meşruiyeti kullanarak uzak coğrafyalarda yaşayan Müslümanlar üzerinde ruhani bir güç kurmaktır. Bu gücü de Batılı devletlere karşı yeri geldiğinde kullanmak ve diplomatik bir ağırlığa sahip olmaktır. Ancak İslamcılık politikası da, uluslar çağına çarparak kaybolmuştur. Son olarak da başlangıçta kültürel oluşumlarla baş gösteren Türkçülük ideolojisi olmuştur. Türk olduğunu bilmelerine ve devletin de Türk olduğunu bilmelerine karşın, devlete zeval geleceği düşünerek çekinik duran Türkçüler, yurt dışında yapılan Türkoloji çalışmaları ile güçlenmiştir. Bu çalışmalar, Türklük bilincine katkı sağlarken, Türklüğün siyasallaşması daha sonra gerçekleştirilecektir.

Türkçülük, içeriği değişse de ana hatlarını korunarak yeni devletin ulus inşasında kullanacağı ideoloji olacaktır. Panislamcılık ve Turancılık gibi farklı coğrafyalar

üzerinde hayalleri olan, yayılmacı ideolojiler reddedilerek, üzerinde yaşanılan toprağın yani Anadolu'nun Türk kılınmasına odaklanılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, sözü edilen ideolojileri, ' hayali şeyler' olarak nitelendirip, 'Haddimizi bilelim. Efendiler, biz hayat ve istiklal isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için ibzal ederiz' demiştir.(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 207) Yayılmacı hiçbir hedefi olmayan bu anlayış, yalnızca üzerinde yaşadığı toprağı sahiplenecektir. Aynı dine, aynı dile ve aynı ırka sahip oldukları insanlarla yalnızca kültürel ilişki kurulacak, sahip olunan unsurlar üzerinden siyasi hayaller kurulmayacaktır.

Yeni devlet kurulurken, Osmanlı İmparatorluğu'nun dinsel yapıya sahip sistemi de değiştirilecektir. Artık iktidar, Tanrı ya da herhangi bir dinsel otoriteye yaslanmayacaktır. Laik yönetim ilkesi benimsenecektir.(Ateş, 1994: 69) Dinin toplumda kapladığı alan da göz önünde bulundurularak, Kurtuluş Savaşı yıllarında, temel motivasyon kaynağı din olmuştur. Dinin toplumsal ağırlığı kabul edilirken, laikleştirici hamleler de atılmaya başlanmıştır. Hukuki değişimler, dinin toplumsal belirleyiciliğini kırmaya yöneliktir. Ayrıca, din adamları kaynaklı dinin yanlış anlatımı ve hurafelerin şekillendirdiği bir dine inanıldığından bahisle, İslam dininin akli yönlerine işaret edilmiştir. Din adamları aradan çıkartılarak halkı doğrudan dine ve dini metinlere ulaştırmak istenmiştir. (Sucu,2017, <http://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/ayse-sucu/tarikatlar-ve-cemaatler-uzerine-iv-din-devletinden-ulus-devlete-2041507/>) Lewis, Cumhuriyetin din politikasını şöyle anlatmıştır:

“Siyasal, toplumsal ve kültürel işlerde dinin ve onun temsilcilerinin yetkisine son vermek ve bunu inanç ve ibadet konularına hasretmek idi. İslamlığı, çağdaş, Batılı ve ulus- devlet 'teki dinin rolüne indirger iken, Kemalistler aynı zamanda dinlerine daha modern ve daha milliyetçi bir şekil vermeğe de teşebbüs ettiler.”(Lewis, 1988:408)

1930'lar Türkiye için, ulus- devlet inşası için en güçlü adımların atıldığı yıllar olmuştur. Lewis'e göre bahse konu olan yıllarda, laikleştirme baskısı artarken, (Lewis, 1988:441-442) eş zamanlı olarak milliyetçi vurgu da güçlenmiştir. Türk Tarih Tezi çalışmaları, ulus- devlet inşa etme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bünyesinde hem iç, hem de dış kamuoyuna dönük mesajları ihtiva eden Türk Tarih Tezi, bizatihi Mustafa Kemal Atatürk'ün katkılarıyla oluşturulmuş bir çalışmadır. Bu sebeple, çalışmamız kapsamında, onun, okuyup altını çizdiği kitaplar özellikle incelenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ulus- devlet inşasında üstlendiği rol, onu diğer

tüm liderlerden farklı kılar. Sina Akşin'in ifadesiyle: "Herhangi bir devletin tarihinde onun tarihini, hayatını Atatürk ölçüsünde dolduran benzer bir kişiye rastlamak zordur"(Akşin, 2009: 221) Türk Tarih Tezi ile ilk olarak İslami ve Osmanlı bağlılık duyguları yıkılıp, yerine Türk ulusunda vatanına karşı bir bağlılık oluşturulmak istenmiştir. Abdülkadir İlgen'e göre Osmanlı asırlarına ve İslam dönemine ait olmayan 'ilkel' atıfta bulunmuş ayrıca bu geçmişi Avrupalıların 'aryani' geçmişiyle birleştirilerek batılılaşmanın kültürel yanına bir de biyolojik ve tarihi bir arka plan eklenerek İslami miras ötekileştirilmek istenmiştir (İlgen, 2014: 348). İkinci mesaj ise dış kamuoyuna idi. Türklerin Anadolu'da yeni olduğu, bu sebeple o toprakları hak etmediği iddiaları tez çalışmaları kapsamında reddedilen iddialardan olacaktır. Türklerin, eskiden beri Anadolu'da mukim oldukları ispatlanmak istenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 1930 yılında verdiği mülakatta; "Türkler uygarlıkta soyludurlar. Yunan'dan önce İzmir taraflarında oturan eski bir millet olduğumuzu bilimsel bir biçimde kanıtlamaya çalışıyoruz"(Hürriyet, 2015) diyerek, bu konuya temas etmiştir.

Tarih çalışmalarıyla, yeni bir geçmiş inşa edilmek istenmiştir. Nejat Kaymaz'a göre; "İmparatorluğun Cumhuriyet oluşu, İmparatorluk tebaasının ulus oluşu süreci aynen tarihçiliğe yansımıştır."(Kaymaz, 1977, s.7 (akt) Berktaş, 1983: 26) Tarih çalışmalarından en çok 1930'larda yararlanılmış, 1940'lı yıllardan itibaren etkisinin azaldığı görülmüştür. Ancak bu durum, toptan bir reddedişi göstermez. Dönemin tarih ders kitapları, yine tarih tezinin etkisinin görüldüğü metinler olarak kabul edilebilir. 1940'lı yıllar Türk Tarih Tezinden alıntı ırk ve soy tanımlarına resmi metinlerde rastlamak mümkündür. Hatay'ın anavatanına katılmasının ardından 1940'lı yıllarda Türkleştirme çabalarını yerinde teftiş eden Cumhuriyet Halk Partisi müfettişi, raporunda Hataylılar için, 'ırk ve asılları itibarıyla Türk oldukları şüphesiz' diyerek (Duman, 2016: 373) ırk üzerinden yapılan Türk tanımına devam edildiğini göstermiştir. 1940'lı yıllarda görülen en önemli farklılık, dini ele alış olmuştur. Türk Tarih Tezindeki din yorumu sert bulunarak yumuşak bir söylem tercih edilmiştir. İddialı bir din yorumuna rastlanılmamıştır.

Şimşek'e göre kitlesel eğitim, sıklıkla milliyetçi olduğundan ulus inşasında yaygın kullanılan bir enstrüman olmuştur. Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sı ya da Meiji Japonya'sında bunun örneklerine rastlanır(Şimşek, 2009: 87). Türkiye Cumhuriyeti'nin

ulus- devlet inşasında da kitlesel eğitim etkili olmuştur. Eğitim üzerinden siyasal iktidarın ilgili mesajlarını iletmesi için kullandığı enstrüman ise ders kitapları olmuştur.

1924-1945 yılları arasında incelenen ders kitapları bu durumun ispatı niteliğindedir. Yeni devletin dine yaklaşımı ve milliyetçiliği yorumu bu ders kitapları üzerinden okunabilir.

1924 yılında basılan Türkiye Tarihi kitabı, periyodik olarak incelenen ilk kitaptır. Eğitimin aksamasına mani olmak adına basılan bu kitapta, ulus- devlet inşasına dair ipuçlarına rastlansa da, tasarlanmış ve üzerine düşünülmüş güçlü mesajlar yer almamıştır. Büyük ölçüde Osmanlı tarihine yer verilmiştir. 1927 yılında kullanılmaya başlayan Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri (3.,4. ve 5. Sınıf) kitapları, cumhuriyetin din üzerinden verdiği mesajların aktarıldığı kitaplardır. İslam dininin çağa ve akla uygun oluşuna temas edilen kitaplarda, dinin milliyetçilik için kullanımına da rastlarız. Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabı ve ona müteakip çıkarılan 1930'lu yıllarda basılan tarih ders kitapları, siyasal iktidarın ders kitaplarına ne kadar değer verdiğinin ispatı niteliğindedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve entelektüel yetkinliğe sahip bütün arkadaşları, eserlerin hazırlanmasına yardımcı olmuşlardır. Medeni Bilgiler kitabının yazarı olarak Afet İnan gözüксе de, çevresindekilerin etkisinin büyük olduğu aşıkardır. Medeni Bilgiler ve 1930'lu yılların tarih ders kitapları, bu anlamda kimlik inşasının hangi yönde ilerlediğinin çok daha net görüldüğü kitaplardır. Medeni Bilgiler kitabında anayasal vatandaşlık ile etnik köken vurgulu Türklük tanımları bir arada yer almıştır. Ancak Türklüğe hatırı sayılır övgü ve destek vardır. Yine Medeni Bilgiler kitabında dinin, Türkiye'de ulus- devlet inşasında kullanılmayacağı apaçık dile getirilmiştir. 1930'lu yılların tarih ders kitaplarında ise, Türk Tarih Tezinden hareketle, çok güçlü bir Türklük vurgusu yapılmıştır. Dinsel bütün izahlar yerini bilim kaynaklı dünyevi izahlara bırakmıştır. Üzerinde çalışılmış ve mesajı belli ifadelerle, yeni devletin kültürel ve siyasal kodları verilmek istenmiştir.

1940'lı yılların ilk yarısında, Arif Müfit Mansel, Cavid Baysun ve Enver Ziya Karal tarafından yazılmış tarih ders kitapları genel anlamda, 1930'lu yılların tarih ders kitaplarının Türk Tarih Tezinden kaynaklanan aşırılıklarından arındırılmıştır. Temel karakteri aynı kalsa da, bir önceki tarih kitaplarından daha az iddialı olduğu

söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de ulus- devletin kurucu irade tarafından inşa edildiğinden hareketle, ulus-devlet inşasının kuvvetli amillerinden olan ders kitapları, siyasal boyutuyla incelenmiştir. 1924- 1945 yılları arasında yayınlanmış ders üzerinden, dönemin egemen söylemlerine ulaşılmaya çalışılırken, dönemin ruhu da anlaşılmaya çalışılmıştır. Dini ve milliyetçi söylemler incelenerek, bu açılardan yeni devletin verdiği mesajlar anlaşılmaya çalışılmıştır. Siyasal iktidarların ders kitaplarına verdiği kıymet de bu bağlamda anlaşılmalıdır. Ders kitapları incelemesiyle, ders kitaplarının ulus-devlet inşasında ifade ettiği anlam ve kapladığı yer analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ulus/ulus-devlet kavramlarının açıklandığı bölümdür. Teorik tartışmaların yer aldığı bu bölümde, ulus, uluslaşma ve ulus- devlet kavramlarıyla ilgili dile getirilen farklı görüşler incelenmiştir. Ulus/ ulus-devlet teorik zeminine dayanan çalışmalar, sosyal bilimlerin belki de en çok çalışılan konularıdır. Bu konuların ele alınışıyla ilgili, neredeyse bir konsensüs vardır. Uluslar çağını karşılayan Osmanlı İmparatorluğu’nda, bu çağa verilen tepkiler incelenmiştir. Bu bağlamda üç ideolojik akım; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük incelenmiştir. Bu ideolojiler kapsamında yapılan çalışmalar gözden geçirilmiştir. Mezkur ideolojiler ne ifade etmektedir? Niçin uygulanmak istenmiştir? Uygulamaların sonucu ne/neler olmuştur? Ayrıca Türkçülük bağlamında da, Türkiye Cumhuriyeti’ne miras kalan anlayışın mimarları olarak, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’in düşünceleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise bir ulus inşa projesi olarak Türkiye Cumhuriyeti incelenmiştir. Ulus inşasında dönemsel olarak değişen söylemler gösterilmiştir. Ulus inşasında dini ve milliyetçi sembol ve söylemlerin kullanımına temas edilmiştir. Ulus inşasında önemli bir parametre olan Türk Tarih Tezi, birçok yönüyle incelenmiştir. Türk Tarih Tezine kaynaklık ettiği düşünülen isimler ve onların eserleri üzerinde durulmuştur. Türk Tarih Tezi neyi ifade ediyordu? Türk Tarih Tezi yazımı için hangi çalışmalar yapılmıştır? Türkiye Cumhuriyeti’nin ulus-devlet inşasına nasıl bir katkısı olmuştur? Sorularının cevapları aranmıştır.

Üçüncü bölümde ise ders kitaplarının hangi metodoloji ile incelendiği açıklanmıştır. Ders kitaplarının yazarlarından ve ders kitaplarının fiziki özelliklerinden

bahsedilmiştir. Ders kitaplarının verdikleri mesajlar üzerinde durulmuştur. Ders kitaplarını belirleyen dönemsel farklılıklara da değinilmiştir. Ders kitapları tanıtılmış, milliyetçilik ve din başlığı altında dönemsel özelliklerine göre irdelenmiştir. Kullanılan ifadelerden, metnin yazımından ve verilmek istenen mesajlar üzerinden siyasal bağlamı üzerinden ders kitapları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUS-DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. Ulus- Ulusçuluk ve Ulus-Devlet Kavramları

Yaklaşık iki asırdır, siyaseti, toplumu ve hukuku belirleyen ulus, ulusçuluk ve ulus- devlet kavramları, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren araştırmalara konu olmaktadır(Özkırımlı, 1999: 29). Bu üç mefhum da, birbirleriyle beraber anılmaktadır. Birinden söz edilirken, diğeri onun içinden, onu oluşturan ya da ona sebep olan olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bir benzerliği, aynılığı çağrıştıran “ulus” ile bu aynılığı savunup güçlendirip, yaymaya çalışan “ulusçuluk” ve merkezi bir otoriteyle bunu var eden ve modern çağın en somut siyasal ve idari yapılanması olan “ulus-devlet” kavramları birbirleriyle ilintilidir. Abdülkadir İlgen’e göre bu kavramların hangisinin bir diğerrinin sebebi veya sonucu olduğuna dair bir tartışmaya girmek yerine, yanyanalık olarak da nitelendirilecek eş zamanlı ve karşılıklı bir etkileşimin olduğuna dair yaklaşım daha sağlıklı olabilir (İlgen, 2014: 346).

Ne ulusun, ne ulusçuluğun, ne de ulus-devletin genel geçer bir tanımı yoktur. Farklı coğrafyalarda, farklı siyasal oluşumlarda ve dönemlerde, birbirinden farklı tanımlar yapılabilmektedir. İngiltere ve Fransa gibi ekonomik, sosyal ve siyasal değişimleri kendi iç dinamikleriyle erkenden sağlayan devletlerle, bu ve benzeri değişimleri nispeten daha geç gerçekleştiren Almanya, İtalya gibi ülkeler için, bahsedilen üç kavram farklı anlamlar vaz eder. Ayrıca her üç kavramın bilincine çok daha geç varan batı dışı olarak tasnif edilebilecek devletler için ise bambaşka anlamlar taşımaktadır. Ulusu, ulusçuluğu ve ulus-devleti, ortak payda da buluşturacak ilkeler ve değerler vardır. Buradan hareketle, bir tarif yapmak mümkündür.

Birkaç tartışma noktası vardır. Bunlar; ulus nedir ve ne zamandan beri vardır? Yani ulus objektif unsurlarla (dil, kan, din) mı, yoksa birlikte yaşama arzusu geçmişe ve geleceğe karşı duyulan ortaklık hissi, yani sübjektif unsurlarla mı izah edilebilir. Bir başka tartışma konusu da, ulusların ne zamandan beri var olduğu üzerinedir. Bu tartışmada karşımıza ilkçi, modernist ve etno-sembolcü izahları çıkarmıştır. Bu bakış

açıları, ulus, ulusçuluk ve ulus- devlet kavramlarını farklı enstrümanları önceleyerek incelemiştir. Nihayet bu incelemelerle her biri kendi ekollerini ortaya çıkarmış ve tartışmalara yeni boyutlar kazandırmıştır.

1.2. Ulusun Tanımı

Umut Özkırımlı'ya göre; “Doğan bir şey” anlamında Latince, ‘natio’ dan müştak olan, sözcüğü, doğum benzerliğinden ötürü, birbirine yakın olan insan grubunu anlatır ve Ortaçağ üniversitelerinde ise coğrafi olarak birbirine yakın bölgelerden gelen öğrenciler ifade edilirken kullanılmıştır (Özkırımlı, 2010: 7). Kedourie, Ortaçağ’da, Paris Üniversitesinde, şerefli Fransız milleti, sadık Picardie milleti, muhteşem Normandiya milleti ve sebatkar Alman milleti isimlerinde dört milletin olduğunu söylerken, millet lafzının bugünkü anlamında bir, ‘millet’i ifade etmediğini, millet kavramının bu manada yani cins ismi olarak, kullanılışının 18. yüzyıl boyunca devam ettiğini söyler (Kedourie, 1971:5-6). Modern anlamıyla kullanımı için 19.yüzyılı beklemek gerekecektir. Hobsbawn’ın tespitine göre; İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü’nün, 1884 öncesi basımlarında, basitçe “Bir eyalet; bir ülke ya da bir krallıkta oturanların toplamı” olarak ifade edilen “nacion” sözcüğü, 1884 basımıyla birlikte ‘her şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet ya da politik birim, bunun yanında bir bütün sayılan bu devletin oluşturduğu topraklar ve bu topraklarda yaşayan insanlar’ anlamı yüklenmiştir.(Hobsbawn, 1993:30) 19.yüzyıldaki yaygın kullanımından evvel, 16.yüzyılda, Britanya’da oluşmaya başlayan ulus fikri, önce Amerikan sonra Fransız ihtilalleriyle beraber, meşru ve evrensel bir siyasal örgütlenme olarak karşımıza çıkmıştır. (Schnapper, 1995:17)

Elçin Aktoprak’a göre; 1789 Fransız İhtilali ile ulus, egemenliğine sahip olan yegâne birim olarak iktidarının meşruiyetini monarkın elinden almıştır (Aktoprak, 2008: 27). Kilise, feodal beylik gibi geleneksel ‘tutunum araçları’ (Oran, 1993: 30). yerini çok daha, ‘geniş ve seküler içerikli’ (Şimşek, 2008: 53) modern tutunum araçlarına bırakmıştır. Ufuk Şimşek’e göre; Fransız Devrimi ile dinsel kökenli ümmet anlayışından, seküler içerikli ulus anlayışına geçiş sağlanmıştır. Böylece meşruiyet, dinsel olandan siyasal olana geçmiştir (Şimşek, 2008: 53). Şimşek, ilke olarak da din

olgusu ile ulus düşüncesinin karşıtlık oluşturduğunu söylerken aralarında bir gerilim olduğunu belirtir. Şimşek, bu görüşünün devamında, ulus olgusunun modern dönemde birlikte, yani sekülerleşme ve dünyevileşme ile ilgili olduğunu, dinsel düşüncenin bu dönemde gerilediğini belirtmektedir. Ona göre din ekseninin zayıflamasıyla bir alternatif olarak ulus fikri belirliyordu (Şimşek, 2008: 69). Keza Benedict Anderson, Batı Avrupa’da, 18.yüzyılı yalnız milliyetçilik çağının doğumu değil, dinsel düşünce tarzının da gün batımı olarak görmekte ve dinin boşalttığı bu alanın yeni sahibi olarak ulus, mukadderatı sürekliliğe, rastlantıyı dünyevi bir tarzda anlama dönüştürecek yeni bir şey olduğunu belirtmektedir (Anderson, 1993: 25-26).

Bu manada ulus, modern ve seküler bir tutunum aracıydı. Ayrıca ulus fikri Hayes’in yaptığı tasnife göre milliyet altı/yörecilik kısmına dâhil edilmiştir. Hayes’e göre kilise ve feodal sadakat gibi, ilki milliyet üstü/kozmopolitan iken ulus, milliyet altı/yörecilik olarak adlandırılacaktır (Hayes, 1995: 51). Böylelikle ulus, gelenekle ilintili bağların yerini almıştır. Çok daha geniş kapsamlı ve çok daha türdeş bir aidiyet hissi olan kavram; türdeş bir toplum hayalini bünyesinde barındırır. Vaz olunan türdeşliği belirlerken de, objektif ve sübjektif unsurlardan faydalanır. Objektif unsurlar; dil, din, kültür, etnik köken unsurlar iken, sübjektif unsurlarsa; kendilerini bir ulus olarak gören insanların paylaştıkları ortak paydalar (Şimşek, 2008: 68). Doğum itibariyle kazanılan verili unsurlar, daha çok ulus fikrini radikalize ederken, sübjektif unsurlar, radikallikten uzak ve kapsayıcı bir anlam ifade etmektedir. Anayasal vatandaşlığın, yani katılımı elde edilen vatandaşlığın, temelini bu fikir oluşturur. Bu anlamda ulus demek, manevi bir ruh demektir. Ernest Renan’ın ifadesi ile geçmişte müşterek şanlar şerefler idrak etmiş olmak, halde müşterek bir iradeye sahip bulunmak, birlikte büyük işler başarmış olmak, gene böyle işler başarmak istemek, işte millet olmak için ana şartlardır. (Renan, 1946: 119-120) Bu anlayış, milleti hiçbir zaman değişmez, statik duracak olan verili unsurlarla değil, Renan’ın veciz ifadesinde belirttiği üzere her gün tekrarlanan bir plebisitle belirleyen anlayıştır (Renan, 1946: 122).

1.2.1.Ulusun Ortaya Çıkışına İlişkin Temel Tartışmalar

1.2.1.1.İlkçi Yaklaşım (Primordialist)

İlkçi yaklaşıma göre, milletler ya tabii, ya da çok eski zamanlardan beri vardır. (Özkırımlı, 2010: 75) Ulusu; kan bağı, din ve dil gibi verili unsurların var ettiği düşüncesindedirler. Senem Selçuk’a göre bu verili unsurlar da değişmeden nesilden nesile aktarılmaktadır (Selçuk, 2011: 3857). Buradan hareketle Mustafa Altınöğlü’nun tespitine göre kimlik değişmezdir (Altınöğlü, 2010: 1). İlkçi açıklamalar; doğalcı, biyolojik ve kültürel olarak üç ayrı bakış açısı ile değerlendirilir (Özkırımlı, 2010: 78).

İlkçi yaklaşım, etnik kimliğe güçlü bir vurgu yapar. Etnik kimliği; koku alma, cinsiyet ve görme gibi doğal bir parça olarak kabul eder. Milletlerin ‘doğal’ sınırları vardır. Onlara göre, milletin belli bir kökeni kişiliği, misyonu ve kaderi vardır (Özkırımlı, 2010:75-78). Mann’a göre, ‘milliyetçiliğin duygusal gücünü’ (Mann: 2012: 238). açıklayan bu yaklaşım milliyetçi heyecanlara kaynaklık eder. Ulusu belli bir döneme ait görmeyip, ezeli ve ebedi bir olgu olarak gördüğünden, kökenlerini hiç zorlanmadan uzak geçmişte arayabilir. Verili unsurları esas alarak, geçmiş ile bağ kuvvetlendirilir. Böylelikle binlerce yıl öncesinden hiç değişmemiş, bozulmamış tarihini bulabilmektedir. Bu anlayış, ulus inşa etme gayretinde olan devletler için ‘kullanışlı’ bir hal almaktadır. 19.yüzyıldan itibaren eğitim sistemlerini, milli geçmişi yaratmada aktif rol üstlenen tarihçilere ve devlet kurma arayışındaki siyasilere egemen olan milliyetçilik anlayışının özünü bu yaklaşım oluşturmaktadır. Milletler, yüzyıllardan beri var olan bir birlikteliğin uzantısıdır. Birlikteliğin ana unsurları ise kan bağı, din ve dil gibi verili unsurlardır. Ulus olmak için ayrıca bir çaba sarf etmeye gerek yoktur.

1.2.1.2.Modernist Yaklaşım

Modernist yaklaşımı benimseyenlerin ortak paydasını, milletler ve milliyetçiliğin modern çağa (son birkaç asır) ait yapılar olduğu görüşü oluşturmaktadır. Özkırımlı’ya göre; milletler ve milliyetçilik; kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme ve laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte, ya da bu süreçlerin bir ürünü

olarak ortaya çıktığını savunur. Eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullar yoktur. Bu koşullar, modern çağda oluşur. Milletler ancak milliyetçilik çağında sosyolojik bir gereklilik haline gelir ve milliyetçiliklerin, milleti yaratacağını söylerler (Özkırmılı, 1999: 98).

Ulus'u, modern bir olgu olarak ele alanların ekseriyesi onu; tarihi, sosyolojik ve ekonomik gelişmelerin sonucu olarak görür.(Sadoğlu, 2002: 8) Bu yaklaşıma atıfla Mehmet Ali Kılıçbay, ulusu tarihsel inşa ve insanların iradi gayretlerinin, düşünsel faaliyetlerinin bir ürünü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca inanca değil, doktrine dayandığını da söylemiştir. (Kılıçbay, 1996: 90) Ernest Gellner'in ifadesiyle, uluslar ulusçulukların ürünüdür (Gellner, 1992: 72) Ulus'u, modernleşmenin bir zorunluluğu kabul eden Gellner, ulusçuların oluşturmaya çalıştığı büyük, merkezi eğitim almış, kültürel açıdan türdeş birimler ulusu zorunlu kılar demektedir (Gellner, 1992: 80).

Modernist görüşü paylaşan diğer isim olan Eric Hobsbawn'a göre; millet ancak belli bir teritoryal devletle, "ulus-devlet"le ilişkilendirildiği kadarıyla, bir toplumsal birimdir. Milliyetçilik, milletlerden önce gelir. Dolayısıyla milletler ve devletler, milliyetçiliği yaratmaz. Hobsbawn, doğrusu bunun tam tersidir diyerek, modernist yaklaşımın en bilinen iddiasını ortaya atmıştır. Altunoğlu, milletin, ancak milliyetçiliğe a posteriori tanımlanabileceğini söyler. (Altunoğlu, 2010: 2) Özkırmılı'nın Hobsbawn analizinde belirttiği gibi Hobsbawn'a göre; milletler ve milliyetçilik toplumsal mühendislik ürünüdür. Önemli bir olgu olarak üstünde durduğu 'icat edilmiş gelenekler' den muradı, törensel ya da sembolik bir nitelik taşıyan ve açıkça ya da örtülü bir şekilde, kabul edilmiş kuralları olan, bir dizi alışkanlık ve uygulamalardır. Milli bilinç, icat edilmiş geleneklerden, en somut ve en yaygındır. Modern çağda üretilmeleri geçmişle olan ilişkisine hanel getirmez, bugünü uygun bir geçmişe bağlar. Bireyler arasında birlik ve dayanışmayı arttırma amacı güder. 1870-1914 yılları arasında pek çok millet yaratıldığını belirtir (Özkırmılı, 1999: 136- 137).

Milletleri, modernliği bağlamında değerlendiren diğer isim Benedict Anderson'dur. Ona göre, milletler, hayali cemaatlerdir (Anderson, 1993: 32), Özkırmılı, Anderson analizinde bahsettiği üzere; hayal edilmiştir, çünkü en küçük milletin üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak onlarla karşılaşmayacak, hatta onlardan söz edildiğini duymayacaktır. Ama yine de, her birinin kafasında birlikteliklerinin hayali yaşamaya

devam edecektir. Ulus, güçlerini ve meşruiyetini tanrıdan alan, iktidarların yerle bir olduğu çağda doğmuştur (Özkırımlı, 1999: 168). Anderson'a göre; kutsal cemaatin, dil ve soyların gerilemesinin berisinde ve dünyayı kavrama tarzında meydana gelen köklü değişimde, ulusun tasavvur edilmesine yardımcı olmuştur. (Anderson, 1993: 37) 16.yüzyıla kadar dünyaya egemen olan din ve hanedanlık sistemi, 17.yüzyıl'dan itibaren gerilemeye başlamıştır. Milletın ihtiyaç duyduğu coğrafi yeri de, bu gerileme sağlamıştır. Dini toplulukların güç kaybetmesinde iki unsurun etkili olduğu söylenebilir. Birincisi yeni toprakları ve yeni kaynakları vadeden coğrafi keşifler, ikincisi ise kilisenin hegemonyasındaki, kutsal dilin yani Latince'nin değerini yitirmesi buna mukabil okuma-yazma oranını da arttıracak olan yerel dillerin güçlenmiş olmasıdır(Özkırımlı, 1999: 169). Anderson'un hayali cemaatler olarak gördüğü milletler yine Anderson'a göre; gazete, takvim ve roman gibi, 'hayali bağlar' sayesinde oluşmuştur. (Anderson, 1993: 40).

Anderson'a göre; hayali bağlar, toplulukları ortak zamana inandırır. Ayrıca gazete ve roman, yerel dillerin gelişmesine de katkı sağlar. Ulus'u hayal etmek için, üç kültürel tasarımın etkilerinin yitirmeye başlamasının etkili olduğunu söyleyen Anderson'a göre bu üç kültürel tasarım; kutsal yazı dillerinin sahip oldukları konumunu, hanedanlık hükümlerinin değerlerini yitirmesi ve zaman tasarımının değişmesidir. Bunlarla beraber, kapitalizmin halk dillerinin yaygınlaşması yolunda yarattığı devrimci etki de, ulusal bilincin gelişmesine katkı sağlamıştır. (Anderson, 1993: 54) Ayrıca Anderson milliyetçiliği, bilinen ideolojilerle değil, akraba ve din gibi olgularla karşılaştırmıştır.(Arslan, 2015: 397)

Modernist yaklaşım, ulusun tamamen bir tasarım ürünü olduğu üzerinde durmuştur. Ulusu tasarlayanların, ulusçuluklar olduğundan bahisle, etnik kimlik gibi unsurların, ulus tasarımında etkili olmadığını iddia etmiştir. Sanayi devrimi, kapitalizm gibi, modern çağa ait parametrelerin, ulusun icadını mümkün kıldığını belirterek, verili unsurları, ulus tanımı içerisinde başat görmemişlerdir. Hobsbawn, ulus'un modern anlamıyla, 18. yüzyıldan eskiye gitmeyeceğini belirtmiştir.(Hobsbawn, 1993: 17) Schnapper'e göre ulusallık fikri, ortaçağda doğmuş(Schnapper, 1995:72) olsa da Murat Alakel'in Gellner analizinde belirttiği gibi Gellner'e göre, ulusallık fikri modern anlamını ancak 19. yüzyılda ekonomik ve sosyal değişme olan, tarım toplumundan,

sanayi toplumuna geçişle kavramıştır ve sosyolojik sonucunu peydah etmiştir. Alakel'e göre Gellner'in de içinde yer aldığı modernistler, ulusun, insan iradesi tarafından inşa edildiğini söyler ve ulusu kültürel standardizasyon etrafında bir araya getirmek için inşa etmenin olmazsa olmazı olarak görürler (Alakel, 2011:6-7-8).

Türdeş topluma ancak böyle ulaşabileceğine iddia etmektedirler. Milli bilinç ya da ulusal kimlik bu bağlamda modern çağların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Suavi Aydın'a göre modern çağda devletin kimliği ile devleti oluşturan yurttaşların varsayımsal kimliği örtüşmüştür.(Aydın, 1998: 22) Daha önceleri olmayan bu kaygı modern çağ ile birlikte bir zorunluluk halini almıştır. Devletin topraklarında yaşayanlara ortak bir kimlik kazandırma gayreti, ulus- devletleşme sürecinin bir aracı olarak ortaya çıkmıştır (Aydın, 1998: 22).

1.2.1.3.Etno-Sembolcü Yaklaşım

Etno-sembolcü yaklaşım, temel savlarını, modernist yaklaşımın eleştirisinden yola çıkarak geliştirmiştir. Özkırmılı'ya göre etno-sembolcü yaklaşım, milliyetçilik çözümlemelerinde, etnik geçmişe ait ağırlık veren nitelikte bir yaklaşımdır. Modern milletlerin doğuşunu, etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamanın mümkün olmayacağını, bugünün milletlerinin modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamı olduğunu ifade etmişlerdir. Modern dönemin milletleri, yıllanmış etnik kültürlerin gölgesi altında şekillenir. Geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bugünün milliyetçiliğinin içeriğini belirler.(Özkırmılı, 1999: 194-195- 196)

Etno-sembolcüler, başlangıçta ilkçi yaklaşıma çok benzer olarak görülse de, milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğu kabul ederek, ilkçilerden ayrılırlar. Bu bağlamda düşünceleri modernistleri andırsa da, milliyetçiliği yalnızca modern oluşum ve süreçlerle açıklamanın yetersiz olduğunu, etnisite unsurunu da hesaba katmak gerektiğini söylemişlerdir (Özkırmılı, 1999: 196). Etno-sembolcülerin maruf ismi Anthony Smith'in görüşlerine değinen Özkırmılı, Smith'in modern milliyetçilikler, geçmiş etnik topluluklar ve bağlılıklar dikkate alınmaksızın anlaşılamaz, yeterince derinlere inildiğinde, milletlerin harcının etnik öğelerle yoğrulduğu görülecektir sözüne atıfta bulunmuştur. Bu nedenle milletlerin oluşum süreci yüzyılları kapsayan zaman

dilimi içerisinde incelenmeli sözlerinin üstünde durarak Smith'in, milletlerin eskiliğine yaptığı vurguya işaret etmiştir.(Özkırmılı, 1999: 203) Bu bağlamda millet ve milliyetçiliğin anlaşılmasında temsil anlatı ve simgelerin önemli olduğunu vurgulamıştır(Arslan, 2015: 402)

Anthony Smith'e göre millet; tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğun adıdır (Smith, 1994: 32). Etnik kimlikler son derece dayanıklı olsa da değişime uğramamış değildir. Buradan hareketle, esas olanın kültürel devamlılık olduğuna değinmiştir. Özkırmılı'nın Smith'ten atıfla aktardığı gibi, en köklü değişimler bile, bireyin zihnindeki devamlılık düşüncesini yok edemez (Özkırmılı, 2010: 204-205) Devamlılık düşüncesi, yüzlerce yıl öncesiyle yakın dönemi bir payda da birleştirir. Ozan Erözden devamlılık düşüncesinin örneğini şöyle aktarmıştır: Versaille müzesindeki Savaşlar galerisinde, 495 yılındaki Tolbiac savaşından 1890 tarihli Wagan savaşına kadar, 'Fransız' zaferlerini temsil eden resimlerin sergilenmektedir (Erözden, 1997: 111).

Aslında, belirtilen tarihlerde ne, 'Fransa' ne de, 'Fransızlar' olmasa da, ulusun kadimliği, devamlılığı, bozulmadan korunması ve kültürel devamlılığı gösterilmeye çalışılmıştır. Aslında ulusun kadimliğine, devamlılığına, bozulmadan korunması, 'kültürel devamlılığı' göstermektedir. Mezkur yaklaşımların birbirinden farklı ulus tanımları, tarifleri olsa da, evrensel bir ulus tanımına ulaşamamaktadır (Coşkun, 1997:203). Yine de ulusun, modern çağın bir ürünü olduğu ulusçu bir insanın sonucunda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ancak modern ulusların, etnik kimliklerden tamamen kopuk inşalar olduğu da söylenemez. Şimşek'e göre; ulus, etnik kimliğin modern ihtiyaçlara binaen, türdeş bir kültür çevresinde yeniden inşasıdır, modern dönemde bireysel ve kolektif aidiyet zeminlerinden en önemlisidir (Şimşek, 2008: 70).

1.3. Ulusçuluk ve Ulus-Devletin Ortaya Çıkışı

Ulusçuluk ve ulus- devlet tüm tartışmalarına bakıldığında birbirlerinin sebebi ya da sonucu olarak ele alındıkları görülmektedir. Şimşek'e göre; ulus- devlet formunda ulus, devletin meşru sahibi olarak görülürken, ulusçuluk ise devlete meşruiyetini veren

şeydir (Şimşek, 2008: 97). 1789’da kendini yeni siyasal edimci ilan ederek ortaya çıkan ulus, monarşinin yüzyıllardır sürdürdüğü siyasal merkezîyetçilik görevini ve merkezi devlet hazırlıklarını miras olarak almaktaydı. Schnapper’in belirttiği üzere uluslar çağında, insanları bir arada tutmak üzere din ve hanedanlık bağının yerini, siyasal olan almaktaydı (Schnapper, 1995: 18). Bu itibarla, ulus- devletin yükselişi modern bir fenomendir ve Avrupa’daki kökleri iki yüzyıl öncesine dayanır (Şimşek, 2008: 99). Suavi Aydın, Avrupa’da ulus oluşumunu için iki tipolojide incelemiştir. İlkinde kendiliğinden yani sanayileşme ve kapitalizmin getirdikleri ile meydana gelen ulus. İkincisi ise erken sanayileşmeyle birlikte ‘‘ortak dil, ortak kültür, ortak tarih’’ sloganı etrafında, parçalılıktan bütünlüğe yönelen ve bu olurken Fransız Devrimi’nin fikir ihracının katkısı ile ‘‘Batı’dan gelen’’ tehdit edici etkilere karşı, savunma aracı olarak oluşmuş ulus birimidir. Buna göre, önce İngiltere’de, sonra da Fransa’da para ekonomisinin belirmesi sonucunda burjuvazi iktidar olurken bu sosyo-ekonomik iktidar, 17. ve 18. yüzyıllarda siyasal hale gelerek, parlamentolu- meşruti devlet şekillerine geçilmesine neden olmuştur. (Aydın, 1993: 60-61)

Batı Avrupa’ya özgü bu süreç, kendi isimleriyle anılan ulusçulukları doğurmuştur. Fransa’da katılım esasıyla anayasal vatandaşlık tipi görülürken, Almanya’da tarih ve dil gibi unsurların rehberliğinde bir ulus inşası olmuştur. Batı Avrupa dışı uluslar ise kendi özgün koşullarıyla beraber, uluslaşmalarına bir katkı olarak Batı Avrupa tipolojilerinden faydalanmışlardır. Şadoğlu’na göre; Fransa ve İngiltere gibi monarşilerin merkezileşme ve türdeşleşme mirası üzerine oturan ve tarihi süreklilik içinde neredeyse kendiliğinden oluşan uluslarla; Asya, Afrika ve Latin Amerika’da belirli bir forma göre biçimlendirilmeye çalışılan ulus yaratımları birbirinden ayrılır (Sadoğlu, 2003: 19). Batı- dışı toplumlarda ulusların oluşturulmak istenmesinin nedeni ise Kılıçbay’a göre; ulusun, ulus- devlet ve kapitalizmle birlikte egemen toplumsallık haline gelmiş olmasıdır (Kılıçbay, 2003: 208).

Bu noktada belirtmek gerekir ki, kendiliğinden oluşan uluslar da uluslaşma çabasından geri kalmamaktadır. Bülent Tanör’e göre; bu nevi ulus- devletler de, bir kez oluştuktan sonra yine toplumlarına dönerek, onu yoğurma işlemine devam etmektedir. (Tanör, 1996: 105) Şimşek’in de belirttiği gibi, örneğin Fransa’da, 3. Cumhuriyet bu işlemi eğitim kanalıyla yapmıştır. Ulus- devlet ülkedeki etnik, kültürel

ve bölgesel ayrılıkları ortadan kaldırma eyleminde önemli bir aktördür. (Şimşek, 2008:105) Erözden'e göre ulus – devletin gerekli kıldığı türdeşliği sağlayacak, ulusal bir toplumu modern dönemde oluşturacak üç araçtan söz edilebilir. Bunlar; okul (eğitim), ordu(zorunlu askerlik) ve sandık (siyasi katılım). (Erözden, 1997:116) Schnapper'ın belirttiğine göre bu üç temel araç ulus- devletlerin sloganlarını eyleme geçirmektedir (Schnapper, 1995:25). Devletin kurum ve organizasyonunun katkısıyla ulusal topluma dönüşülecektir. Bu kurum ve organizasyonların sıklığı ve etkisi değişse de, türdeş bir toplum yaratımında verdikleri mesaj benzerlik gösterir. Ulus- devletin inşasında bilgi, his ve kavrayışlarını asgari müşterekte buluşması istenir. Bu da ulus- devletin aradığı türdeşliği verecektir.

1.4. Millet Sisteminden Uluslar Çağına Osmanlı İmparatorluğu

Fransız İhtilali ile başlayıp, Napolyon Savaşları'yla(1803-1815) devam eden süreç, Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu¹ yapılar için tehlike arz etmekteydi. Ahmet Yıldız'a göre geleneksel olarak dini-hanedanı kimlikler(Yıldız, 2016:47)tarafından belirlenen bu gibi yapılar, ulusal düşüncenin salık verdiği homojen toplum yapısını ihtiva etmez. Benzemezlerin bir arada bulunduğu bu nevi yapılarda temel "tutunum aracı", kutsallık atfedilen hanedanlıklardır. Etnik köken, olsa olsa hiçbir belirleyiciliği olamayan kültürel unsur iken, meşruluğunu toplumda yaşayanların sağladığı siyasal iktidar ise çok uzak bir hayaldi.

Yıldız'a göre; dini- hanedanı bir sosyopolitik yapı olan Osmanlı'da Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler ve benzeri bütün kolektif kimlikler dini bir karakter taşımaktaydı. Etnik kimlikler politize değildi ve bu yüzden verili bir insanlık durumunun ifadeleri olarak değerlendiriliyordu (Yıldız, 2016: 49). Çok uluslu yapısıyla İlber Ortaylı 'ya göre tarihin üçüncü ve son, 'Roma İmparatorluğu' olarak anılan Osmanlı İmparatorluğu gibi yapılarda devlet ve toplum hayatında kabul edilmek ve yönetime katılmak için etnik kökenden çok devletin ideolojisini benimsemek gerekiyordu.(Ortaylı, 2008:252-253). Uluslar çağında politize olarak kimliğin başat

¹"Bu ifade anakronizmdir ve imparatorluğun beş yüz sene boyunca hüküm süren kendisini algılamışekline uygun değildir. İmparatorluğun çok uluslu olması ancak uluslar ve milliyetçilik sorun haline geldikten söz konusu olmuştur." (Tarihe Emretmek Kemalist Türkiye, Faşist İtalya, Sosyalist Rusya, Stefan Plaggenborg, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 92)

belirleyicisi olan etnik köken ise, Yıldız'ın ifadesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda verili bir insanlık durumu olarak kabul edilip, politik kimlik olmanın çok uzağındaydı (Yıldız, 2016:49).Esas belirleyicinin din ve mezhep olduğu bu sisteme “millet sistemi” denilmektedir. Ortaylı millet sistemini şöyle açıklamaktadır:

“Bu sisteme göre insanlar, etnik(kavmi) ve lisan aidiyetine göre değil din ve mezhep esasına göre sınıflandırılmaktadır. Örneğin Ermeniler” in hepsi tek bir Ermeni milleti olarak görülmeyip, Gregoryen ve Ermeni- Katolik ismiyle iki millet halinde teşkilatlanmıştır” (Ortaylı,2005:66-70).

Ortodoks milleti, Katolik milleti ve benzeri dini aidiyetler, millet sistemini teşkil etmekteydi. Müslümanlar da bu sistem içinde yine hiçbir etnik ayrım gözetilmeksizin yer almaktaydı. Ancak Müslümanlar, mezkur sistemin, ‘hakim millet’i konumundaydı (Hanioglu,2012,<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2012/01/08/milleti-hakimesiz-toplum-tasavvuru>).

Buradaki kullanımıyla millet, dini tefrikin bir isimlendirmesiydi. Nitekim Bernard Lewis'in belirttiği gibi, millet sözcüğü bir söz (inanç) etrafında bir araya gelen insan topluluğu olarak kullanılmaktaydı. (Lewis, 1988:333) Millet'in bugünkü kullanımında görülen, ‘ulus/ nation’ anlamı Osmanlı toplumunda yoktu ‘Ulus- nation’ anlamında ya da Batı tarzında milliyetçiliği ifade etmek için, kavim ve kavmiyet kavramları kullanılıyordu (Kara, 1999:89).

Dini bir tasnifin ifadesi olan millet sözcüğü, Yıldız’a göre Tanzimat sonrası girilen seküleştirme çabalarının da sonunda, içerik ve kapsam bağlamında, ‘nation’un karşılığı olarak kullanılmıştır (Yıldız, 2016:52). Böylelikle, millet kavramı 19. yüzyılın siyasi atmosferiyle uyumlu hale gelmişti. Bu uyum zorunlu bir uyumdu. Nitekim geleneksel millet sistemi, Osmanlı Devletine ulusçuluğun nüfuzu ve bu akımın gayrimüslim milletler tarafından benimsenmesi sonucunda radikal bir dönüşüm yaşamıştır (Yıldız, 2016:53).

Ortaylı'nın ifadesiyle millet sisteminin ‘sui generis’ (kendine özgü) (Ortaylı, 2005:68) yapısı farklılıkları koruyup farklı toplulukların müstakil varlıklarının devamlılığını sağladığından (Yıldız, 2016:58) gayrimüslim milletlerde ulusçu duygu ve ihtirasların uyanması kolaylaşmıştı; keza buradan kanal bularak ulusçu tepkiler doğmuştur. Kültürel farklılıklarını bu sistem sayesinde koruyan milletler, etnik kimlik

bağlamında kültürel farklılıklarını sivrilterek bağımsızlık şiarıyla ayrılıkçı akımları ortaya çıkarmıştır. Dönemin koşullarının yanına emperyal devletlerin desteği de eklenince, başlangıçtaki güçlü eşitlik talebi, emperyal devletlerin lojistik desteğiyle birlikte ayrılıkçı bir hal almıştır. Zürcher, dönemi ve dönemin gayrimüslimler cemaatler üzerindeki etkisini şöyle anlatmıştır:

“Fransız devrimi düşüncelerinin üzerinde belirgin bir etki yarattığı kişiler” imparatorluğun Hristiyan cemaatlerinin okur- yazar üyeleri olmuştu. İlk etkileneneler, belli başlı bütün Avrupa limanlarıyla ticari bağlantıları nedeniyle Rumlar ve Avusturya” ya olan ihracatları yoluyla Orta Avrupa’yla devamlı temasta bulunan Sırlar olmuştu. Fransız devriminin, özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganlarından bu cemaatler arasında rağbet bulan; özgürlük idi: ancak özgürlük bu cemaatler için yurttaşlık haklarının değil, ulusal bağımsızlığın teminatı savaşlarının bir sonucu olarak girmişti” (Zürcher, 2012:50-51).

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren gayrimüslimler, ulusçu ideolojiyi benimseyerek, geleneksel düzenin sonunu hazırlamıştır. Sırlarla başlayan isyanlar, 1821 yılında Yunanlılara bağımsızlık getiren isyanla devam etmiştir. Bu gelişmeler ulusçu dalganın, gayrimüslimlerdeki karşılığı olarak belirmiştir. Yıldız’ın da belirttiği gibi, Ortodoks milletin içinde yer alan ve o ana kadar politik bir çağrışımı olmayan Yunanlılık, ulusçu dalgayla birlikte Yunan ulusuna dönüşüyordu (Yıldız, 2016:59). Sırlar, Yunanlılar, Ermeniler ve daha sonrasında Müslüman milletler ulusçu dalgaya teslim olmuştur.

Osmanlı Devleti bu ve benzeri talepleri karşılayabilmek için, birtakım yasal değişiklikler yapmaya gerek duymuştur. Eşitlik eksenli yasal değişiklik sayesinde, ulusçu dalganın ayrılıkçı etkisi kırılmak istemiştir. Bu bağlamda, 1839’daki Tanzimat Fermanı ve 1856 tarihli Islahat Fermanı, tebaasını eşitlik ilkesiyle bir arada tutmak isteyen bir devletin hamleleri olarak görülebilir. Bir arada tutma isteği, Fransız İhtilali ile dolaşıma giren bir kavram olan ‘anayasal vatandaşlık’ kapsamında atılan adımlar olacaktır. Bu sayede, hakim millet – mahkum millet dikotomisi ortadan kaldırılacak, yerine, ‘ortaklık’ temelinde bir devlet inşa edilecekti. Uluslar çağında, ulusçu tazyiki izole edebilmek adına yasal dayanaklarıyla da tahkim edilmeye çalışılan bu plan siyasal projelere de kaynaklık etmiştir. Hepsinin cevabını aradığı soru aynıydı. ‘Devleti nasıl kurtarabiliriz?’ Bu soruya yanıt arayan akımlar, bu bağlamda çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları proje olarak devletin çöküşünü nasıl durdurabiliriz, devlet nasıl kurtulur sorularına cevap aramakla beraber,

bu sorunun cevabını farklı vermişlerdir. Bu akımların ilk ikisi başarısız olsa da, sonuncusu bazı değişikliklerle birlikte ulus-devlet inşasında kullanılmıştır. Yeni devletin temel belirleyicileri arasında yer alan Türkçülük, değişimlere uğrasa da yol gösterici olmuştur. Tüm çabalara karşın uluslar çağına ulaşmış diğer imparatorlukların kaderini paylaşan Osmanlı da parçalanmıştır. Bu üç akıma değinmek, Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolu gösterebilmek açısından faydalı olacaktır.

1.5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ortaya Çıkan Reaksiyoner Hareketler: Üç Fikir Akımı

1.5.1. Osmanlıcılık

Azmi Özcan'a göre farklı unsurları Osmanlı kimliğinde birleştirmeyi amaçlayan siyasi düşünce olan Osmanlıcılık,(Özcan, 2007:425) anayasal vatandaşlık vaadidir. Fransız İhtilali sonrası etnik kimliğin siyasallaşmasıyla billurlaşan çok uluslu yapı, bir anlamda yıkıcı bir unsur olarak belirdi. Ulus'un egemenliğini esas alan bu anlayış, geleneksel yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu için tepki konulması gereken, aksi halde, beka sorununa dönüşebilecek türden gelişmelerdi. Buna istinaden Osmanlılık üst kimliğinde bir toplum tanımı yapılmak istendi. Özcan'a göre, ayrılıkçı temayüller karşısında daha geniş muhtevalı bir Osmanlı kimliği kaçınılmaz olmuştur (Özcan, 2007:485). Değişik ırkların, milletlerin, dillerin ve dinlerin iradi tutumlarına dayanan ulus yaratma olasılığı, Osmanlılığın ilk esin kaynağı olacaktır.

Büşra Ersanlı'ya göre Osmanlıcılık, çağdaş ulusçuluğun bir gereği olarak yurttaşlık anlayışı üzerinde durmuş, ilhamını değişik ırkların, milletlerin, dillerin ve dinlerin iradi tutumlarına dayanan ulus yaratma pratiğinden almıştır. (Behar, 1992: 64-67)Üç Tarz-ı Siyaset'in müellifi Yusuf Akçura Osmanlıcığı/ Osmanlı milletini şöyle tanımlar;

“Osmanlı memleketindeki müslim ve gayrimüslim ahaliye aynı siyasi hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek; böylece aralarında tam müsavat husule getirmek; fikirlerce ve dince tam serbesti vermek; bu müsavat ve serbestiden faydalanarak, söz konusu ahaliyi din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki, Amerika milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir milliyet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve ‘Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’yi asli şekliyle yani eski hudutlarıyla muhafaza eylemekti’ diyor ve ekliyor, mesele mahalli ve dâhili bir mesele

idi''(Akçura, 1998: 19).

Bu anlayışın temel kaynağının da Fransız İhtilali ile ortaya çıkan, soy ve ırktan çok vicdani isteğe dayanan Fransız kaidesi milliyet esası idi. (Akçura, 1998: 20) II.Mahmud'un 1826'da söylediği, 'Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyan'ını kilisede, Musevi'sini havrada fark ederim, aralarında başka bir fark yoktur' şeklindeki sözleri Osmanlılık kavramının ana ilkesini teşkil ederken, bu yöneliş Tanzimatçıların da ortak görüşüdür (Özcan, 2007: 485). Osmanlılık, Tanzimat 'la beraber resmileşmeye başlarken, Tanzimat'ın devlet adamları ve Genç Osmanlılar bu duruma katkıda bulunmuşlardır. (Özcan,2007:485) Bu sürecin devamında Müslümanlarla gayrimüslimleri kanun önünde eşit görececek olan, 1856 tarihli Islahat Fermanı kabul edilmiştir. (Özcan, 2007: 485). Yıldız'a göre Osmanlı milleti fikri, devlet katında en yüksek kabulünü 1876 Anayasası'nda buluyordu.(Yıldız, 2016:63) Özcan'ın aktardığı 1876 Anayasanın 8. Maddesine göre, Osmanlı milleti fikri, resmi ifadesini buluyordu; 'Devlet-i Osmaniyye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepte olursa olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur' denilmiştir (Özcan, 2007:486). Ancak her iki taraf da getirilenleri benimsememiştir. Müslümanlar hakim millet olma vasfını kaybedeceğini düşünürken gayrimüslimler de ücreti mukabilinde icra ettikleri askerlikle vazifelendirmeyi hoş karşılamayacaklardır.

Tüm çabalara karşın Osmanlı vatani fikri reddedilmiştir. Osmanlılık/ Osmanlılık fikri sadra şifa olmasa da müsavat ve siyasi haklar bahsinde Osmanlıcı çizgi korunmuştur (Özcan, 2007: 486).Yeni durumda artık farklı bir fikre ağırlık verilmesi gerekmiştir. Akçura'nın ifadesiyle mahalli vasıflara sahip Osmanlılık, yerini alemşümül bir anlayışa İslamcılık'a (Pan- İslamizm, İttihad-i İslam) bırakacaktı.(Akçura, 2007: 22).

1.5.2. İslamcılık

Yaşanan toprak kayıpları sonrası değişen demografi ve buna müvazi olarak Osmanlılığın Müslümanların kimliğinde açtığı gediği kapatmak ve eski nizamdaki hakimiyetlerini yeniden kazanmak adına (Yıldız, 2016:63). husule gelen İslamcılık fikri, Akçura'ya göre İslam unsurlarını soy farkı olmaksızın dindeki ortaklıktan istifadeyle, son zamanların millet kelimesine verdiği mana ile tek millet haline koyma çalışmasıdır.

Müslüman Osmanlı tebaası ile gayrimüslimler ayrılacak, bütün Müslümanlar birleşecekti. Osmanlılık fikrine nispetle daha geniş ve alemşümul bir ideoloji idi (Akçura, 1998:21-22).

Tüm Müslümanlar modern dönemin ulus fikrinden hareketle, İslam ortak paydasında buluşturuluyordu. Osmanlı aydınları İslam cemaatini modern bir ulus olarak görmekteydiler (Yıldız, 2016: 64). Bu bağlamda, İslamcılık yeni tutunum aracı olacaktı. Mardin'e göre Beynelmilel bir konuma sahip olan Hilafet Kurumu, yeniden ihya edilecek, Batı'nın ilerleyişine karşı, İslam birliği fikri olarak çıkarılacaktı. Dini kimlik siyasallaşacaktı. Yeni anlayışa sahip Osmanlı Devleti, Hristiyan Avrupa karşısında Müslümanlar için sosyopolitik iktidar bakımından müracaat mercii olacaktı. (Yıldız, 2016: 65). Süleyman Seyfi Ögün'e göre İslamcılık, Batıya karşı kitlesel-savunmacı bir ideoloji olarak düşünülmüştü.(Ögün, 1995: 164) Buradan hareketle Mümtaz er Türköne'nin ifadesiyle hilafetin sınır ötesi işlevi Müslümanlar arasındaki birliği sağlayacak, bir olan Müslümanlar, Avrupa'nın ilerleyişini durduracaktı (Türköne, 2001: 60)

Ulusçuluk hareketlerinin en şedit hali olan, 'pan' tasavvuru İslamcı hayaller için de geçerli olacaktı. Ayrıca, II. Abdülhamit'in yeniden değer biçip, kullandığı halifelik kurumu ülkeler arası ilişkilerde de tehdit ve denge unsuru olarak da kullanılacaktı. Etnik kimliği politize eden ulusalcılık benzeri bir yorumla İslamcılık da Müslümanlığı politize etmiş, modern millet mefhumu olarak yorumlamıştır. Modern döneme ait kavramlar da İslami benzeşimlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde atılan altyapı hamleleri de bir yandan merkezi yapıyı güçlendirirken, diğer yandan da söylem ve eylem bütünleşmesini sağlayacaktı.

İslamcı en bilinen ve simge ismi II. Abdülhamit döneminde, Şerif Mardin'e göre iç ve dış politikayı etkileyen iki eksen vardı. İç politikayı etkileyen unsur Osmanlı Müslüman tebaasını 'İslam' bayrağı altında toplamak iken dış politikayı belirleyen unsur ise dış ülke Müslümanlarının Halifelik makamı etrafında toplamaktı. Ve bu ideoloji, diğer Pan ideolojilerine tepki olarak kabul edilebilir.(Mardin, 2017: 93). Niyazi Berkes'e göre ise bu görüş bir ideoloji olmaktan çıkıp, Kanun-i Esasi ile anayasallaştı ve devletin resmi siyasal ilkesi olarak kabul edildi (Berkes, 2017: 189-190). II. Abdülhamit'in tüm hamlelerine karşın, İslamcılık düşüncesi başarılı olamamıştır. II.

Abdülhamid'in baskıya ve tedhişe meyyal yönetimi karşısında güçlü bir muhalefet oluşmuştur. İslamcı politikalara karşı muhalefetteki Genç Türkler, yönetime karşı muhalefetin çekirdeğini anayasal vatandaşlık temelli politikalar oluşturmuştur (Yıldız, 2016: 63). Aynı dönemde yaşanan toprak kayıpları muhalefeti güçlendirirken, II. Abdülhamid tahtından indiriliyordu. Yaşanan gelişmeler İslamcı ideolojiyi git gide güçsüz kılmıştır. İslamcılık politikası aynı zamanda diğer Müslüman ülkelerin sömürge konumu yüzünden güçsüz olması da, İslamcılık politikasını zelil kılmıştır. Batıya karşı tasarlanan bu ideolojinin, Batılıların Müslüman ülkeler üzerindeki denetim ve kontrolü sebebiyle, istenilen formu alamaması, bu ideolojinin kısa vadede sonu olmuştur.

1.5.3. Türkçülük

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde entelektüel düzeyde başlayan, daha sonra siyasal ve ideolojik bir boyut kazanan hareket(Hanıoğlu, 2012: 551) olan Türkçülük en geç beliren akımdı. Ali Fuat Başgil'in tespitine göre Osmanlı devletinin kozmopolit terekübünde, düğüm noktasını saltanat, universalist esasının birlik sembolünü de hilafet temsil etmiş ve devletin siyaseti son günlerine kadar Osmanlılık ve İslamlılık arasında mütereddit kalmış, Türklük de kah Osmanlılığa, kah İslamiliğe feda edilmiştir (Başgil, 2010: 989). Bu durum, Türkçülük akımı için en belirgin haldir. Bu süreçte gayrimüslimlerin, daha sonra da gayri Türk Müslümanların, ulusçu tepkilerine karşı, devlete duydukları bağlılık ve sorumluluk duygusuyla aslında geleceklerini Osmanlı devletinin geleceğinden gayrı görmemekteydiler. Uzun yıllar, Türk Ocakları'nın başkanlığını yapacak olan Hamdullah Suphi'ye, başlangıçta Türk Ocakları'na üye olma teklifini reddederken söyledikleri bunun en somut örneğidir. Hamdullah Suphi gelen teklifi şöyle yanıtlamıştır: “Türkler Türkçülük yaparsa bu, öbür etnik kümelerinde aynı şeyi yapmalarına yol açar, imparatorluk dağılır. Zaten ben de Çerkezim, davanızla ilgili değilim” (Akşin, 2009: 87). Siyasal bir ifadesi olmayan Türklük bu itibarla ulusa dayanak oluşturmuyordu.

Berkes'e göre Osmanlı çerçevesi içindeki Müslüman olmayan halkların temsilcileri, adıyla sanıyla bilinen kendi □milletleri□ için savaşıırken, Türk temsilcilerinin böyle bir dayanağı yoktu. Kendilerinin Türklükleri, yabancıların onlara

‘Türk’ demesinden geliyordu (Berkes, 2016:40). Yusuf Halaçoğlu’nun belirttiği gibi yabancı seyyahlar, Osmanlı Devleti’ni Türk olarak adlandırmışlardır. Osmanlı Devleti’nde görev yapan yabancı temsilciler de Türk veya Türkiye ifadelerini kullanmışlardır. (Halaçoğlu, 2010: 13). Yabancılar Türk derken, dâhili dolaşımda ise Türk terimi kötücül anlamında, Cahil Anadolu (insanı) köylüsü² anlamında kullanımı revaçtaydı (Kushner, 1998: 10).İkinci planda olma hissi, Türklerde özgüvensizliğe sebep olmaktadır. 18. yüzyıl itibariyle, Batıda Türklük üzerine yapılan bilimsel çalışmalar özgüvenin kazanılması bakımından bir hayli önemliydi. Batılı yazarların çalışmalarıyla Türklüğünü yeniden keşfedenler, evvela kültürel bir atıfla Türk tarihi, Türkçe gibi unsurlara tutunmuş daha sonra ise bu adımlar, Türk kimliğinin siyasallaşmasını sağlamıştır.

18. yüzyılda Joseph de Guignes’in yazdığı ‘Hunlar, Türkler, Moğollar ve Diğer Batı Tatarlarının Genel Tarihi’ adlı kitabı Türklüğün uzak tarihini anlatırken, bir hayli de ilgi çekmiştir. 1832 yılında Arthur Lumley’in yazdığı ‘Genel Türk Grameri’ kitabı da, Türkçülük fikrine katkı sunmuştur. Polonya’dan 1848 ihtilali sonrası Türkiye’ye iltica eden Konstantin Borzecki, daha sonra ihtida edip, Mustafa Celaleddin adını alır. Başarılı bir asker olan Mustafa Celaleddin’in, 1869’da Fransızca olarak kaleme aldığı, □ Eski ve Yeni Türkler’’ adındaki kitabı yayımlanacaktı.(Kushner, 1998: 18). Bu kitapta, Türklerin dünya tarihindeki önemiyle beraber, insanlığın medeni yükselişindeki rolü ispata çalışılıyordu (Akçura, 2015: 42-45). 1893’de Macar Türkolog Wilhelm Thomsen tarafından, Orhon yazıtlarının okunması da(Kaçalin, 2007:390- 393). Türkler için yeni bir heyecan kaynağı oluşturmıştır. Leon Cahun, 1896’da, Paris’te neşredilen ‘Asya Tarihine Giriş’ adlı kitabı ile Avrupa’ya medeniyeti getiren unsurun Turan kavmi olduğunu ileri sürerken(Kushner, 1998:18). Türk tarihine büyük bir paye veriyordu. Yabancıların bu çalışmalarının yanında, Ahmet Vefik Paşa’nın Lehçe-i Osmani’si (Akçura, 2015:41) ve Süleyman Hüsnü Paşa’nın, de Guignes’ten ilhamla yazmış

²Artık bir tekerleme haline gelen ‘etrak-ı bi- idrak – bilinçsiz Türkler- ‘ sözü Osmanlıların Safevi Devleti kurucusu Şah İsmail’in etrafına toplanarak onun Şah olmasını sağlayan Anadolu göçebe Türkmenler için söylenmiştir. Yine 17. yüzyıl başlarında Celali İsyanlarını anlatırken isyana katılanlar da ‘çirkin Türk’ ‘hilekâr Türk’ sözcükleri ile tanımlanmıştır. Osmanlıların Hazreti Peygamber soyundan geldiklerinden Araplara ‘kavm-i necib-asil kavim- dedikleri, onları Türklerden üstün gördükleri de söylemler arasındadır. Lakin onların da göçebe olup çapulculukla geçinenlerine ‘arab-i bed- fial’ – eylemi kötü Araplar- ‘arab-i bed rey’ – düşüncesi kötü Araplar- denildiğini arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz’’(Nejat Göyünç,Osmanlı Devleti Hakkında,Cogito, s.88)

olduğu, Türk kavimlerini ayrıntılı bir şekilde ele aldığı, ‘Tarih-i Alem’ adlı kitabıyla, klasik Osmanlı tarih yazımının dışına çıkılıyordu. Ayrıca bu kitabın Harbiye Mektebi’nde okutulması da kitabın etkisini arttıracaktır(Hanioğlu, 2012: 552).

1897 tarihinde Osmanlı- Yunan Savaşı’nın devam ettiği dönemde Türklüğüyle iftihar ettiği şiirler yazan Mehmet Emin Yurdakul, Türklük bilinci için önemli bir kaynak olacaktı. Tüm bu çalışmalar, övünülecek bir geçmişe sahip olduğunu gösterirken, bu çalışmalara siyasi bir anlam yüklenmiyordu. Akçura’nın söylemiyle ‘İstanbul’ da Türk milliyeti arzu eden mahfel, siyasi olmaktan ziyade ilmi bir mahfel teşkil ettiriyordu’ (Akçura, 1998:27). Lewis’e göre dernekleşme ve yayılma süreci 20. yüzyıl itibariyle başlamıştır. 24 Aralık 1908’de İstanbul’da Türk Derneği kuruldu. Aynı adla dergi çıkarıldı. Yedi sayı yayımlanan bu dergiden sonra, Türk Yurdu dergisi yayımlanmaya başlanmıştır. Türk Yurdu dergisi, Türkçülüğün teorik konularının tartışma platformu olması bakımından, değerli bir kaynaktır. 1911’de ise Türkçü eğilimin bir ürünü olarak, Selanik’te, edebiyat dergisi olarak Genç Kalemler kurulmuştur. 1912’de, ise Türkçü ideolojinin en önemli kurumlarından birisi olan Türk Ocağı kurulmuştur.(Lewis, 1988: 350) Tayfun Atay’a göre Türk Ocakları, geç- Osmanlı döneminde Türk milliyetçiliğini siyasi bir ideal olarak benimseyip yaygınlaştırmak istedi. Yıllar sonra bu milliyetçilik ideali Türkiye Cumhuriyeti ile somutlaşacaktır. (Atay,2018:http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/906533/Turkculugun_son_esasi_asimilasyon_mu_.html).

Bu ve benzeri çalışmalarla, Türklük bilinci sağlanmaya çalışılıyordu. Türkçülük, başlangıçta uzak durulan bir akım olarak görülmüş olsa da, Batılı yazarların Türkoloji çalışmaları Türkçülüğün güçlenmesini sağlamıştır. Sina Akşin’e göre Türkçülüğün Türk ulusçuluğuna dönüşmesi, İttihat Terakki ile vuku bulmuştur. Fakat İttihat Terakki, imparatorluğun tasfiyesini savunamayacağı için, bu konuda ihtiyatlı davranmak zorunluluğunu duymuştur(Akşin, 2009: 85). İttihat Terakki’deki Türk ulusçuluğunun örtük ve çekingen hali, Balkan Savaşları sonra billurlaşmaya başlamıştır. Yıldız’a göre Balkanların kaybedilmesiyle, elde Anadolu ve Arap yarımadaı kalmış ve bunlardan yalnızca Anadolu’nun Türk yurduna dönüştürebileceğinin düşünülmesi, burada etkili olmuştur, üstüne üstlük Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in, 1916’da İngilizlerin desteğıyle ayaklanması da Arap yarımadasına veda anlamına geliyordu.(Yıldız, 2016: 81-83) Son

vatan toprağı olarak düşünölen Anadolu, ulusçu bir anlayışla dizayn edilmek isteniyordu. Türkçe eğitim dili olarak belirleniyor, milli burjuvazinin gerekliliğinden hareketle milli iktisat programı uygulanıyor, şerii hükümlerin etkili olduğı kanunlar ulusal ve seküler nitelikli yenileriyle değıştiriliyordu(Yıldız, 2016: 77-81). Anadolu'ya atfedilen önem artarken, homojen bir yurt yaratma isteğı belirliyordu. Yıldız'a göre Ancak hem ülkenin, hem de dünyanın zorlu atmosferinde başarılı olmayan planlar bir miras olarak, Anadolu'daki Kuvay-i Milliye ruhuna intikal etmiştir. Türklüğüyle iftihar eden ulusal topluluk oluşturma ideali, kendisini Anadolu coğrafyasıyla sınırlayan Kemalist ulusçuluğun İttihat Terakki 'den aldığı mirasın özünü oluşturur (Yıldız, 2016:86).

Tanıl Bora'nın ifadesiyle Türk milliyetçiliğinin bir ideoloji olarak biçimlenmesinde iki kişinin kurucu rolü olmuştur. Bu isimler; Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'tir (Bora, 2017:202). Kazan'da bir Tatar tüccar ailenin çocuğı olarak 1876'da doğan Akçura, 1896 yılında Harbiye mektebine girmiştir (Karpas, 2004: 718-719). II. Abdülhamit aleyhtarı olan Akçura, yasaklı eserleri okurken yakalanıp, Trablusgarp'a sürgün edilse de, bir yolunu bulup, Paris'e iltica etmiştir.(Karal, 1998: 1-4) Paris'te dört yıl(1899-1903) kalan Akçura, (Karpas, 2004: 719) orada Siyasal Bilgiler okuluna kaydolmuştur (Karal,1998: 3). İttihat Terakki'ye karşı mesafeli tavrı onu Atatürk'e yaklaştırmıştır(Karpas, 2004: 721) Darülfunun'da Siyasal Tarih profesörlüğü yapan Akçura, Türk Ocaklarının da kurucuları arasındadır(Karal, 1998: 3). Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin de kurucuları arasında yer alan ve cemiyetin başkanlığını da yapan Akçura'nın(Karpas, 2004:721) en önemli eseri, bir risale şeklinde Mısır'da çıkan 'Türk' gazetesinde yayımlanan 'Üç Tarz-ı Siyaset'' tir. (Karal, 1998: 3 Karpas, 2004: 721) Lewis'in verdiğı bilgiye göre Üç Tarzı Siyaset adlı deneme, 1904'te gazetede yayımlanırken, daha sonra kitapçık halinde de basılmıştır.(Lewis, 1988: 324).

Yıldız'a göre Akçura, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçölük düşüncelerini, faydalılık ve uygulanabilirlik açısından değerlendirmiş, Osmanlıcılık dışında, yaptığı spekülasyonlarda net bir sonuç ya da taraf belirtmemiştir(Yıldız, 2016: 70). Akçura, Osmanlıcılık değerenmesinde, Osmanlı birliğı içindeki milletlerin ulusal amaçlarını önleyemeyeceğı kanısındadır (Berkes, 2016: 400). İslamcılığı, bütün Müslömanların millet kelimesinin yeni manasıyla birleştirmek olduğunu belirten Akçura, İslamcılığın

uygulanmasını güçleştiren dahili ve harici maniler olduğunu iddia etmiştir.(Akçura, 1998: 33). Ayrıca o, İslamcılıkla beraber, Osmanlı Devletinin Tanzimat devrinde terk etmek istediği dini devlet şeklini tekrar alacağını ve Tanzimat'ın getirdiği müsavat fikrinden de uzaklaşılacağını belirtiyordu(Akçura, 1998: 23) Bora'ya göre, bunlara rağmen, Türkçülükte bulunmayan kuvvetli teşkilat ve heyecana sahip olduğunu söylediği İslam'la köprüleri atmamaktadır(Bora, 2017: 203). Yıldız'ın da belirttiği gibi Akçura, Ziya Gökalp'te görülen ulusçuluğun İslami açıdan haklılaştırılması yoluna gitmemektedir. Aksine, İslam'ın, ırkçılığı, ulusçuluğu sindirmesi gerektiğini söylemektedir.(Yıldız, 2016: 71-72).

Akçura'nın diğer değerlendirmesi 'İrk Üzerine Müstenit Bir Türk Siyasi Milliyeti' (Akçura, 1998: 23) yani Türkçülük idi. Yıldız'a göre Akçura, Türklüğü siyasi bir proje olarak telaffuz eden ilk düşünürdür (Yıldız, 2016: 70). Türkçülük fikrinin yeni olduğunu belirten Akçura; 'İrka müstenit siyasi bir millet türetmek fikri henüz pek turfandadır, pek az yaygındır' (Akçura, 1998: 24) demiştir. Türklüğün, İslamiyet'te var olan teşkilat, hayat, heyecan ve sağlam ittihat meydana getirecek madde ve hazırlıktan hiç birisini bünyesinde bulundurmadığı vurgusunu yapmıştır(Akçura, 1998: 35). Türklerin tüm bu hayatı, ittihadı ve heyecanıbulacakları maziye unuttuklarını belirtiyordu. Türklüğün coğrafyasıyla ilgili tahayyülü geniş olan Akçura için Osmanlı'da anlaşılan Türklük tahayyülü yetersizdi. Asya, Avrupa ve Afrika'nın mühim bir kısmını kaplayan büyük bir ırkın efradından herhangi bir Türk olmayıp ancak Osmanlı Devleti tebaası olan bir Garp Türküdür. Akçura; "Türk yalnızca onları görüyor, onları biliyor. Türk'ün geçmişi yalnız Hüdavendigarlardan, Fatihlerden, Selimlerden, İbn-i Kemallerden teşekkül ediyor; Oğuzlara, Cengizlere, Timurlara, Uluğ Beylere, Farabilere, İbn-i Sinalara kadar varamıyor" (Akçura, 1998: 35). diyerek Akçura, Türklük şuurunun dar bir coğrafya ve tarihle mahdut olduğunu belirtmekte ve bu durumun Türklük fikrinin önündeki en büyük engel olarak görmektedir. Tarih ona göre etnik grubun geçmişinin, şeceresinin ve başarılarının modern milliyetçiliği besleyen dosyasıydı (Karpas, 2004: 723).

1930'lu yıllarda Türk Tarih Tezinde görülecek 'şanlı maziye hatırlayış'ı, farklı form ve motiflerde Akçura'da görmek mümkündür. 1930'lu yıllardaki tarih çalışmalarının en önemli isimlerinden olan Akçura, tarih tezinin de

savunucularındandır. Akçura, 1932 tarihinde toplanan I. Türk Tarih Kongresine de başkanlık yapmıştır. Ona göre ulus, ırk(etnisite), dil ve ortak geleneklerle tanımlanır. Bozkurt Güvenç'e göre O, dini 'ortak gelenekler' içinde vurgulayarak ayrı bir yer vermez ve ırk kavramına vurgu yapar. Ayrıca Akçura, 'ırk' sözcüğünü biyolojik anlamında değil, tarih, kültür ve töre ortaklığı bağlamında değerlendirip, bu anlamıyla kullanmaktadır.(Güvenç, 1995:31)

Georgeon'a göre Rusya Türkleri tarafından kullanılan 'ırk' sözcüğü, Türk halklarının tamamını ifade etmek üzere, basının siyasi sözlüğüne eklenmiştir.(Georgeon, 2006a:98). Yine Georgeon'a göre Akçura, kült eseri Üç Tarzı Siyasette etnik dayanışma üzerine kurulu bir Türk devletini salık vermektedir.(Georgeon, 2006a:97).

Türkçülük akımında öne çıkan bir diğer isim ise 1876'da, aşağı sınıf bir memur ailenin oğlu olarak doğup İttihat Terakki'nin ideoloğu olan, Ziya Gökalp'tir. (Karpas, 2004:130) Karpas'ın aktardığına göre İstanbul'daki Baytar Mektebi'ne yazılan Gökalp, giriştiği siyasal faaliyetler sebebiyle, 10 ay hapis cezasına çarptırılmış, arkasından memleketi Diyarbakır'a sürülmüştür. Diyarbakır'da İttihat Terakki'nin parti müfettişi olmuş, Merkez Komite üyesi Hüseyinzade Ali'den etkilenmiş onun Türklerin üçlü kimliği(Türkleşmek- İslamlaşmak- Modernleşmek) tezini benimsemiştir (Karpas, 2004: 694-695). Genç Kalemler dergisinde yazıp, Halka Doğru, Türk Sözü ve İslam Mecmuası gibi dergiler çıkararak, bu mecralarda da görüşlerini dile getirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında diğer İttihat Terakkili gibi o da Malta'ya sürülmüştür. (Karpas, 2004:701).

Ziya Gökalp'in en bilinen eserleri; 1918'de neşredilen 'Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak' ve 1923'de neşredilen 'Türkçülüğün Esasları'dır. Heyd'e göre Gökalp, diğer İttihat Terakki üyelerigibi önceleri Osmanlıcılık fikrini desteklemiş, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda uğradığı yenilgilere kadar Batılılaşmayı eleştirmiştir (Heyd, 2010: 84-92). Gökalp'e göre, Osmanlı'nın yıkılışının esas nedeni içinde bulunduğu asrın milliyetler asrı olduğunu anlayamamasıydı.(Gökalp, 2015: 17).

Milliyet fikrinin Türklerde geç çıkmasının sebebini, Osmanlı Devletini Türklerin teşkil etmesi olarak gören(Gökalp, 2015: 14). Parla'ya göre Gökalp için, ne

Türkleşmek, ne İslamlaşmak, ne de Muasırlaşmak mefkureleri birbirini nefyetmezdi. (Parla, 1989: 37). Nuray Mert'in ifadesiyle Gökalp için Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak da birey hayatının üç cephesi ayırt edilmelidir. Birey önce bir ulusun, sonra bir dini cemaatin, daha sonra ise insanlığın üyesidir demektedir.(Mert, 1994: 70) Findley'e göre Gökalp, takipçilerine sosyoloji teorisini kullanarak aynı anda nasıl hem Türk, hem Müslüman hem de modern olabileceklerini göstermiştir (Findley, 2012: 238). Gökalp, Garptan, ilmin ve fennin alınması gerektiğini ancak manevi ihtiyaçlarımız için garptan alınacak bir şey olmadığını söyler. O, mahalli olanla kendi toplumsal değerleriyle uzlaştırdığı hars ile Garbın değerleriyle uzlaştırdığı medeniyet arasında bir tefrike gider.(Gökalp, 2015: 20) Parla'ya göre ise iyi bir Durkheim takipçisi olan Gökalp, 'bazen aynen Durkhem'i izler' (Parla, 1989: 50).

Gökalp'in muasır bir İslam Türklüğü ibda edilmesi gerekliliğini vurgulayan Mert'e göre, Gökalp için din, aslında milli kimliğin bir parçasıdır (Mert, 1994: 20,69) Heyd, Gökalp eserlerinde, dinsel duyguların Türk vatanseverliğinin temeli olduğunu belirtir. (Heyd, 2010:41). Parla'nın belirttiği gibi Gökalp'in İslamiyet'ten aldıkları da, Ortodoks öğretiler değil, ahlaksal yönelimli ve toplumsal dayanışmayı güçlendirici öğelerdir. (Parla, 1989: 36) Gökalp, Türk milliyetçiliğinin faydalanacağı bir İslam tasarlıyordu.(Belge, 2001: 42) Müslümanlık, Türk milliyetçiliğini engellememeliydi.(Heyd, 2010: 114) Gökalp'in Türkçülüğü Türk milletini yükseltmek demektir.(Heyd, 2010:32). Bu bağlamda Gökalp'in ırkçılığı yayılmacı olmayan eşitlikçi bir milliyetçilikti.(Heyd, 2010: 36) Berkes'in saptamasına göre Gökalp için ulusçuluk; bir ırkçılık sorunu değil, çağdaş toplum olma, üniversal ümmet dininden ve üniversal Osmanlı İmparatorluğu'ndan çıkma sorunudur(Berkes, 1978: 429).

Millet tanımında da ırkçı öğeleri bulundurmayan Gökalp'e göre millet; 'lisanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir' (Gökalp, 2016: 37- 38). Saadet zamanında değil, felaket zamanında toplumdan ayrılmayan, Türk'üm diyen her ferdi Türk kabul etmektedir (Gökalp, 2016:39). Gökalp'in sübjektif unsurlara dayanan Türk tanımı, daha sonra, hem anayasada karşılık bulacak, hem de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kaynaklık edecektir. Ayrıca Türklerin mefkurevi vatanıdır dediği Turan ile(Gökalp, 2015: 64) git gide ufalan Osmanlı haritasına sıkışmak istemeyen emperyal tedirginliğin

ifadesi (Bora, 2007: 30) olarak Türklerin heyecanını tazelemek istemektedir. Berkes'e göre ise Gökalp'in Turancılığı "kötü şairliğinin tuttuğu döneme rastlar" (Berkes, 1978: 416) Bu bakımdan Gökalp'in Turancılığı, onun siyasinin bir parçası olmaktan çok, duygulu ruh halinin ürünüdür. Keza, Belge'ye göre dönemin değişen şartlarına da bağlı olarak, tek bir Gökalp ideolojisinden bahsedemeyiz. Koşullara göre değişen ideolojiden söz edebiliriz. (Belge, 2001: 42) Heyd'in tespitine göre, örneğin Gökalp ilk başlarda içeride ve dışarıda Hristiyan düşmanlarıyla mücadele eden Osmanlı Devleti için, İslamiyet'in Türk vatanseverliğini güçlendirmedeki önemine büyük ağırlık verirken (Heyd, 2010: 113) savaş sonrasında İslam'ı geri plana atmada bir beis görmeyecektir (Belge, 2001: 42).

Georgeon'a göre ikisi de yeni Türk Devletinin ulusal bir ideoloji oluşturmaya katkıda bulunmuştur. Gökalp ve Akçura'nın yolları 1912 ve 1914 yılları arasında kesişir. Gökalp, Akçura'nın yönetiminde çıkan Türk Yurdu dergisine yazılarıyla katkıda bulunur. Daha sonra aralarına mesafe girer. Farklı coğrafya ve siyasal iklimlerde bu iki ismin, birbirinden farklı tahayyülleri vardı. Tahsilleri ve formasyonları da birbirinden farklı olan Gökalp ve Akçura'dan ilki Comte- Durheim'den etkilenerek sosyolojik okulun kurucusu olmuştur. Fransa'da, Ecole des Sciences Politiques'te Albert Sorel'in öğrencisi olan Akçura ise, Rusya ve Türkiye'de tarih hocalığı yapmış, sonra da Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasında önemli roller oynamış (Georgeon, 2006: 93-94) Türk Tarih Kurumu'nun başkanlığını yapmıştır.

Akçura ve Gökalp'in politik psikolojisini inceleyen Fuat Dündar da coğrafya ve siyasal iklim farklılıklarına değinerek, iki ismi şöyle değerlendirmiştir;

" Kökeniyle uyumlu olarak Akçura'nın tarih ve milliyetçilik çalışmaları, Orta Asya ve Asya gibi Osmanlı dışını gösteriyorken, Gökalp meşruluğu ve kökeni tarihte aramak yerine yeni bir hayat önermektedir. Bu Balkanlar'dan kovulmayı an meselesi olarak gören İttihatçılara, yeniden inşa edilebilecek bir hayat önerisi demektir. Akçura için Türklük ve Türklük temeli kaygıyken, Gökalp için devletin bekası merkezde yer alıyor, devletin çıkarı için esnek milliyetçiliği kullanıyordu. " (Dündar, 2010: 78-79).

Bora'nın aktarımıyla, 1924 yılında hayatını kaybeden Ziya Gökalp'in cenazesinde konuşan Yusuf Akçura, hem kendisinin, hem de Gökalp'in karakter ve yöntemlerine ilişkin şunları söylemiştir: 'Onun kuvvetli zekası çok terkibi ve akidevi idi, benim çatlak kafam tahlil ve intikada meyyaldir' (Bora, 2017: 202).

Gerek Yusuf Akçura, gerekse Ziya Gökalp, cumhuriyetin fikri temellerine de

doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmuş iki isimdir. 1924'te ölen Ziya Gökalp, cumhuriyetin gelişim safhalarını görememiş ancak fikirleri zaman zaman ulus- devlet inşasında kullanılmıştır. Parla'nın aktarımıyla Gökalp, ulusun kılavuzu olarak yüceltilmiş ancak Gökalp'in ölümü ile Atatürk'ün ölümü arasında hiçbir eseri, yeni yazıya çevrilmemiştir. Muhafazakârlar, Gökalp'in üçlü terkinde çağdaşlaşma ve Batı'ya fazla yer verdiğini düşünürken, bazı Kemalistler ise onda dinci bir tutuculuk gördü. Gökalp'in tarih felsefesi de yeni devlet kurmaya uygun değildi. Ayrıca yeni devlet kurulurken onun ılımlı ve tedrici inkılapçılığı aşılmıştı.(Parla, 1989: 119) Gökalp'in, 'terkibi ve akidevi' anlayışı, 1930'lu yılların radikal dönüşümünden nasibini almışsa da, özellikle dine getirdiği reformist bakış açısı değerli bulunmuştur. İbadetin Türkçe olması gerektiğini dile getiren Gökalp'in bu fikri, 1930'lu yıllarda gerçek olmuştur. Dönüştürülmüştür. Etnik köken vurgusu hep daha güçlü ve kapsamlı olan Yusuf Akçura ise benzeri fikirlerin işlendiği Türktarih tezi çalışmalarına katılmıştır. Tarih kurumu başkanlığı da yapan Akçura, bilgi ve deneyimlerini yeni devletin inşası için kullanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR ULUS İNŞASI PROJESİ OLARAK TÜRKİYE CUMHURİYETİ

2.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kimlik Kartı

Osmanlı İmparatorluğu, evvel emirde topraklarını korumak için giriştiği kimlik kazandırma çabalarının karşılığını bulamamıştır. I. Dünya Savaşından da mutlak bir mağlubiyetle ayrılınca, imparatorluğun toprakları, paylaşım alanına döndü. O dönemin şahitlerinden Falih Rıfkı Atay'a göre durum şöyleydi; 'Osmanlı İmparatorluğu, Trakya'dan Erzurum'a doğru, koca gövdesini yan yatırmış, memelerini sömürge vemilliyetlerin ağzına teslim etmiş, sütü kanı ile karışık emilen bir sağmal olmuştu'. (Atay, 2015: 47). Berkes'in ifadesiyle, I. Dünya Savaşı sonrası imparatorluk dağılırken, savaştan sonra imparatorluktan geriye bir Türk ulusu kaldığına pek az kişi inanmaktaydı. (Berkes, 2016: 475). Nitekim modern çağın vaz ettiği bir ulus da ortada yoktu. Türk ulusu inşa edilecekti.

Findley'e göre Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyetine geçiş, kabaca İslami kozmopolit imparatorluktan, laik Türk ulus-devletine geçiş olarak özetlenebilir.(Findley, 2012: 250). Ulus-devlet inşa süreci ise, Osmanlı'da yönetime meşruluk temini için kullanılan dinin temel özümleyici değerleri yerine, siyasi meşruiyetini milli temsilden alan Cumhuriyet idaresine geçiştir.(Kalaycıoğlu-Sarıbay, 2000:XV) Peyami Safa'ya göre Türkiye Cumhuriyetine geçiş, milliyetçi ve medeniyetçi inkılap hareketleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Burada, medeniyetçilik tüm laik inkılap hareketlerini de içine alır (Safa, 1995: 99-100). Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin hem var olma savaşı hem de yaşam alanını belirlediği çok önemli bir aşama olarak karşımıza çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı, Türkiye'nin aşağı yukarı yaşayacağı coğrafyayı belirlediği, uluslararası meşruiyetini sağladığı ve o coğrafyada yaşayan insanlara kimlik kazandırmaya başladığı çok katmanlı ilişkilerin yer aldığı bir süreç olmuştur. Tanör'e göre Kurtuluş Savaşı'nınolağanüstü olumsuz koşulları, uluslaşma sürecine ve bilincine ivme kazandırmıştır.(Tanör, 1996: 97).

Kurtuluş Savaşı ertesinde kurulan cumhuriyet, ulusal bir bilinçle dizayn

edilecektir. Ayrıca, 20. yüzyılın, devleti kurtarma iddiasındaki akımlardan ders alınarak yeni bir devlet inşa edilecektir. Tanör'e göre İslamcı olmayan, emperyal hedefleri olmayan, yabancı düşmanı olmayan yeni devlet esas hesaplaşmasını Osmanlı- İslam geçmişiyile yapacaktır. Osmanlı-İslam kurumları ve ideolojisi geriletilerek bir ulusal kimlik yaratma düşüncesiyle hareket edilmiştir. Bu esnada da laiklik, ulusçuluğun en önemli ideolojik desteği olmuş, dinsel kimlik yerine ulusal kimlik ön plana çıkarılmıştır. Teritoryal anlayışla bir devlet kurmayı amaçlamıştır. Ulusu sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle olarak sayan Kemalist ulusçuluk(Tanör, 1996: 107-112) Stanford ve Ezel Shaw'a göre, Türk halkını ortak hedefler çerçevesinde birleştirmiş, Lozan Antlaşması ile yaratılan cumhuriyetin sınırları içinde modern bir devlet yaratılmak istenmiştir(Shaw – Shaw, 1993: 447).

2.2. Anadolu Topraklarında Ulus- Devlet İnşası

Kurtuluş Savaşı yılları, İslami motivasyonun ağırlıkta olduğu bir dönemdi. Tanör'e göre din birliği duygusunun sağladığı popüler kaynaşma (Tanör, 1996: 97) Kurtuluş Savaşı için temel belirleyici etken olmuştur. Savaşı idare eden komutanlar ve devlet adamları da bu durum farkındaydı. Büyük Millet Meclisi'nde hangi milletin hukukunu koruyoruz minvalinde gelişen tartışma esnasında Mustafa Kemal³ şöyle demiştir:

“Burada kast olunan ve Yüce Meclis’ini teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden meydana gelen İslami unsurlardır, samimi unsurlardır. Muhafaza ve müdafaasıyla meşgul olduğumuz millet bittabi bir unsurdan ibret değildir. Muhtelif İslami unsurlardan meydana gelmektedir. Kurtarılmasına azmettiğimiz birlik, yalnız Türk, yalnız Çerkez değildir, hepsinin karışımı bir İslami unsurdur”. (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2004:157)

Birbirlerini İslami milletin mensubu sayan bu formül, Kurtuluş Savaşı için önemli bir belirleyici olmuştur. Safa'ya göre bu açıklama; İslamcılık ve şeriatçılık akidesinden doğma, klerikal bir zihniyetin mahsulü değildi; sadece fertleri birbirine

³Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyetinin kurucusunun adı 1920'li yıllarda kullanımı onun, askeri kişiliği ve devlet kuruculuğuna atıfla Mustafa Kemal olarak kullanılmıştır. 1934 yılında çıkarılan Soyadı Kanunuyla Atatürk soyadını kabul etmiş ve tam ismi Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk soyadı Türk tarihi ve dili çalışmalarıyla bağlantılı olarak verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, devletin kurucusu olmasının yanında ulus inşasının en etkili ismi olmuştur. Bu bağlamda 1930'lu yıllarda ele alınan konularda, Mustafa Kemal Atatürk olarak anılacaktır.

bağlayan bütün alakaların kuvvetlendirilmesini şart olan bir mücadele devresinde milli duyguyu perçinleyen bir bağ idi(Safa, 1995: 86). 1923 yılında Yunanistan ile gerçekleştirilen mübadelede, Müslüman ve Ortodoks Hristiyanların mübadeleye tabi tutulmuş olması, nüfus belirlemede dinin temel kriter olması benzer İslami bağlara yapılan vurgu olarak görünse de, altında başka sebeplerin olduğu düşünülmektedir. Yıldız'a göre bu durum, hem pratik bir zorunluluktur hem de Müslüman etnik azınlık oluşturmama isteğinin sonucudur. Amaçlanan ulusal kimliğin teşekkülüne kadar, dinin araçsallaştırılarak kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir. Ayrıca, nüfus mübadelesindeki diğer amaç da, Kurtuluş Savaşı yıllarında gelişen Yunan irredentizmi tehlikesini bertaraf etmektir(Yıldız, 2016: 133-134). Geleneksel referans noktalarının sağladığı sadakat bağları, bu dönem sıklıkla kullanılmıştır. Nüfus mübadelesi de buna örnektir.

Cumhuriyetin ilanını takip eden ilk yıllarda dini vurgu hafifletilecekti. Dini ve ulusal olanın zorunlu birlikteliği, yerini ulusal ve seküler olana bırakılacaktı. Stefan Plaggenborg'e göre Kurtuluş Savaşı'nın İslami ögesi bu dönemde seküler bir amaçla, anti-emperyalizm ile değiş tokuş edilecekti. Böylece ulusun kurtuluşu için çok önemli bir rol oynamış olmanın getireceği meşruiyeti İslam'ın elinden alıyordu (Plaggenborg,2014:112). Kemalist ulusçuluk, diğer akımları da tasfiye edecekti. Peyami Safa'nın ifadesiyle; 'Taasup halinde İslamcılık İstanbul'dan İtilaf donanmalarıyla beraber uzaklaştı, Vahideddin'le beraber kaçtı ve Osmanlılık politikası, İzmit'te, Ali Kemal'le beraber asıldı' (Safa, 1995: 90).

Murat Tazegül'ün ifadesiyle Cumhuriyetin ilk beş yılı, yeni rejimin; yeni devletin kuruluş dönemi olmuştur (Tazegül, 2005:104). 1922 yılında Saltanat kaldırılmıştı ancak hem dinsel, hem de uluslararası değeri olan Halifelik, henüz Türkiye Cumhuriyeti bünyesindeydi. Teritoryal bir devlet olarak yaşadığı coğrafya dışında hiçbir toprakla ilgilenmeyen, ayrıca dini sembolleri de tasfiye etmeyi amaçlayan yeni rejim, 1924 yılında da Halifelik kurumunu ilga etmiştir. Feroz Ahmad'ın anlatımıyla 3 Mart 1924'te Halifeliğin ilgası sonrası, Hindistan'da Ağa Han'ın önderliğindeki Müslümanlar, Halifeliğin İslam Dünyası için taşıdığı önemi vurgulayarak, bu karara tepki verdi. Ahmad'a göre Kemalist kadronun koparmak istedikleri bağlantı, tam olarak buydu. Çünkü bu bağlantı ulusal devleti kendi sınırları dışındaki krizlerin içine

sokuyor ve böylece ulus- devletin ruhuna ters düşüyordu (Ahmad, 1995: 82). Nitekim Atay'ın da belirttiği gibi hilafet, uluslar çağında, İtilaf değil, ihtilaf unsuruydu(Cumhuriyet, 2016). Yine Ahmad'a göre Halife ve sayısız kurum varlığını sürdürdükçe, eski rejim taraftarları da İslam'ın sembollerini reformculara karşı güçlü bir silah olarak kullanabilecekti (Ahmad, 1995: 83).

Bu dönem, dinin kamusal hayattan tasfiye edildiği bir dönemdir. Bu dönem Akşin'in anlatımıyla; 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilecek, böylece ulusal birliği sağlayacak bir eğitimin temeli atılacaktır. 8 Nisan 1924'te şeriat mahkemeleri kaldırıldı. 30 Kasım 1925'te tekke, zaviye ve türbeler kapatıldı. 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu kabul edildi. Birkaç değişiklik dışında, bu düzenlemeler İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu'nun aynen çevirisidir.(Akşin, 2009: 187) Yine Ceza Kanunu'nun İtalya'dan çeviri yoluyla iktibas edilmesi, Zürcher'e göre bir laikleşme adımı olarak, aile hukukunun ulemanın yetki alanından çıkarılması anlamına geliyordu (Zürcher, 1999: 277). Mete Tunçay'ın ifadesiyle çeviri yasalarla gerçekleşen hukuk devrimleriyle, şeriat hükümlerinin yarattığı ikililik de ortadan kalkıyordu (Tunçay, 2001: 92). 10 Nisan 1928'de Anayasa'nın, 'Türkiye'nin dini İslam'dır' diye açıklayan hükmü kaldırıldı (Akşin, 2009:188). Aynı yıl yapılan harf inkılabı da laik adımlardan birisidir. Böylece, laiklik ilkesi kapsamında atılan adımlar gittikçe güçlenmiş olurken diğer bir etken kimliğin esas sağlayıcısı olan Türklüğün aldığı yoldur. 1924 Anayasasının 88. Maddesinde yapılan Türk tanımı, 'Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur' (Gözübüyük-Kili, 1982: 133) diyordu. 'Başat bir etnisiteye referans vererek'(Oğuz, 2008:55) yapılan bu tanım, yine de yurttaşlık birliği şeklindeki algılanışıyla, 'Fransızvari bir vatandaşlık' (Üstel, 2004: 229) tanımı olarak kabul edilebilir. Ancak daha sonra ırk üzerinden yapılacak millet tanımlarıyla, Orhangazi Ertekin'e göre metin ile bağlam arasındaki ilişkinin durdurulduğu (Ertekin, 2002:358) gözlemlenmiştir. Atatürk'ün 'Ne Mutlu Türküm Diyene' vecizesi de, benzer şekilde, sübjektif unsurlara dayanan, Fransızvari bir millet tanımına işaret eder. 1930'lu yıllar ise sübjektif unsurlara dayalı millet tanımıyla tenakuz oluşturacak söz ve eylemlerle karşılaşacağımız dönem olacaktır. Sadoğlu'nun da temas ettiği gibi soyut yurttaşlık bağlarıyla, Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlılığını tescil etmiş herkesi 'Türk' sayan bu anlayışla yetinilmemiş,

heterojen toplumdan bir ‘Türk ulusu’ yaratmaya çalışmış, zaman zaman yükselen etnik ve dilsel vurgular yapmıştır. (Sadoğlu, 2003: 214). Mustafa Kemal, 1927 yılında irad ettiği Nutuk’un son kısmında, Türk gençliğine seslenişinde yaptığı asil kan vurgusu Harbiye marşında ‘yıldırımlar yaratan bir ırkın ahfadıyız’ ve Onuncu Yıl marşında ‘Türk’üz bütün başlardan üstün olan başlarız’ ve ‘Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız’ olarak vuku bulmuştur. Bu ifadelerle bakıldığında, ırk ve Türklük motifinin kuvvetli bir şekilde işlendiğini görülür. Yapılan ‘ırk’ vurgusu, ‘Türk’ tanımını başka bir veçhaya taşıyordu. ‘Türk vatandaşı olan Türkler’ ile ‘Türk olanın’ ayrımına gidiliyordu. Orhangazi Ertekin’in temas ettiği, 1930’lu yıllarda çıkarılan İskân Kanunu ve Maden Tetkik Arama Enstitüsüyle askeri okullara ve hemşirelik okullarına ancak ‘Türk ırkından olan’ öğrencilerin alınması şartı (Ertekin, 2002:358), bu değişikliğin göstergelerindendir.

Bu dönemde oluşturulan Türk Tarih Tezi ‘ırk’ vurgusunun yapıldığı bir çalışmadır. Bu tez, Türklüğün kadimliği ve medeniyete katkılarının yanında, seküler bir etnik kimlik inşası için de önemli merhaleydi. Böylelikle yeni etnik ve seküler sınır çizilecekti (Tanör, 1995:117- 120). Tarih Tezi ileride göreceğimiz üzere ders kitaplarına da kaynaklık edecekti. Parla’ya göre Türk milliyetçiliğinin bu safhası, onun ikinci yüzünü yani objektif unsurla, özel yetenek ve karakteri üzerinden yapılan bir Türk tanımı yapıyordu (Parla, 1995:188-189). Soner Çağaptay’a göre 1930’lar Kemalizm’in, Türk milletine ilişkin üç tanımı vardı. Bunlardan ilki coğrafya-toprak esasına dayanıyordu. Bu esas 1924 Anayasa’sının 88. Maddesinde, Türkiye ‘de ikamet eden herkesin Türk olduğunu belirten hükümdü. Cumhuriyetin eşit haklara sahip vatandaşları olarak niteliyordu. İkinci tanım, ilk tanıma göre daha az kapsayıcı olan dini tanımdı. Buna göre Kemalistler, Türkiye’de yaşayan tüm Müslümanları Türk görüyordu. Üçüncü ve en az kapsayıcı tanım etno- dinsel tanımdı. (Çağaptay, 2002: 67-69). Sadoğlu’na göre Kemalist ulusçuluğun etnik ve dilsel vurgusuna rağmen, temelde ‘ulusun birliği ve ülkenin bütünlüğü’nü hedefleyen entegrasyonist bir proje olarak kabul etmek gerekir (Sadoğlu, 2003: 214).

1940’lı yılların ilk yarısı, II. Dünya Savaşı’nın yakıcı atmosferinde geçmiştir. Atatürk’ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü’nün liderliğinde geçen yıllarda, yer yer Atatürk’ün ilke ve hedeflerinden sapılmış olsa da, bu yıllar kimlik

inşası için ulusal vurgunun devam ettiği yıllar olmuştur. Türklük ve medeni olmak vurgusu değişen nispette kullanılmış, 1930'lu yılların aşırılık içeren Türklük söyleminden uzaklaşmak istenmiştir. Bu sebeple, Türk hümanizmi söylemi geliştirilerek, Batı ile Anadolu geçmişi irtibatlandırılmış, çoklukla batı klasikleri Türkçeye çevrilmiş, Latince ve Yunanca gibi dillerin öğrenimi için özel sınıflar oluşturulmuştur. Türklük vurgusunu yer yer zedelese de hümanizma projesi güdük kalmış bir proje olmuştur. 1940'lı yılların ilk yarısındaki tarih ders kitaplarında ise Türk Tarih Tezinin aşırılıkları elenirken, Türk hümanizmasından faydalanılmak istenmiştir. Her şeye rağmen Tarih tezinin etkisi kısa sürede dışlanamamış, onun yerine düşünülen hümanist anlayışın etkisi, Tarih tezine nispetle yetersiz kalmıştır. Daha çok bir çeviri ve kültür hareketi olan hümanist anlayışın etkileri, 1940'lı yılların ilk yarısındaki tarih ders kitaplarından çok, edebi ve çeviri eserlerde görülmektedir.

2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nde Din ve Milliyetçiliğin Genel Seyri (1924-1945)

Din ve milliyetçilik Türkiye'de iki güçlü meşrulaştırma aracıdır. Müslümanlık ve Türk milliyetçiliği üzerinden belirlenen meşruiyet, kimliğin inşasında da bir hayli etkili olmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak her iki mefhumun da toplumsal hareketliliği sağlayan belirleyiciliği olmuştur. Müslümanlık ve Türk milliyetçiliğin topluma kimlik kazandırılmasındaki belirleyiciliği dönemsel olarak farklılık arz etmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında toplumu harekete geçiren Türk milliyetçiliği değil, Müslüman milliyetçiliği (Hanioğlu, 2016: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1321837-prof-dr-sukru-hanioglu-ataturk-bir-devlet-kurucusuydu>) olmuştur. Toplumu harekete geçirmek için Türk vurgusundan çok, Müslümanlık vurgusunun yapıldığı bu dönemden sonra Türklük, ulus- devletin en belirleyici fenomeni olmuştur. Nitekim özellikle 1930'lu yıllarda, seküler nitelikli Türklüğe yapılan vurgu, çok güçlü bir hal almıştır. Etnik kimliğin birleştiriciliğine yapılan vurgu Kurtuluş Savaşı ertesinde belirse de 1930'lu yıllar etnik kimliğe yapılan vurgunun üst noktaya ulaştığı bir dönem olarak belirir. İslam'ın kitleleri mobilize etmedeki gücünün (Sadoğlu, 2003: 205) yerine, seküler karakterli Türklüğün koyulması Türk ulus- devletin genel kabulü olmuştur. Yeni tutunum aracı Türklük olunca, Müslümanlık eleştirilen, karşıt kabul edilen bir hal almıştır. Meşrutiyet yıllarında

gelişen ve Kurtuluş Savaşı ertesinde yine kendini gösteren din eleştirisi, daha çok İslam'ın doğru ve güzel bir din olduğunu onu değersizleştirenlerin dini kendi siyasal amaçları için kullanan, dinin akli boyutunu kasten toplumdan uzak kılan, bazı din adamları olduğu belirtilerek, İslamiyet'te ruhban sınıfının olmadığı herkesin Allah'a aracısız ulaşabileceği dile getirilip, aklın, bilimin rehberliğinde bir din portesi çiziliyordu. Ahmet İnsel'e göre dinin pozitivist yorumunu benimseyen(İnsel, 2002: 6) kurucu kadro için din, toplumsal meşruluğu olmayan yalnızca insanların gönüllerinde yer alan bir obje olacaktır. Din, akla ve mantığa uygun hükümleri içeriyorsa değerlidir. Üstelik 'yanlış kişilerin' sultasından alınmalıdır. Kurtuluş Savaşı ertesinde, Mustafa Kemal'in Adana'da yaptığı konuşma bunun en somut örneği olacaktır.

“Bu haftada bir günlük tatil hem sıhhatiniz ve hem de din gereği lüzumludur. Biliyorsunuz ki, şeriatla Cuma namazından maksat herkesin dükkânlarını kapayarak, işlerini bırakarak, bir araya toplanmaları ve İslam'ın genel meseleleri hakkında dertleşmeleri içindir. Cuma günü tatil yapmak, şeriatın da emri gereğidir. Bu kadar açık bir hakikati size herhangi bir kişinin ben olayım, milletvekili olsun, hacı olsun, hoca olsun, bu şey dine aykırıdır demesi kadar küstahlık, dinsizlik, imansızlık olmaz. Bizi yanlış yola sevk eden kişiler, biliniz ki genellikle din perdesine bürünmüşlerdir. Tarihimiz okuyunuz, dinleyiniz, görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kılığı altında küfür ve melanetten gelmiştir. Hâlbuki hepimiz Müslümanız. Artık bizim, dinin gereğini, dinin menettiğini öğrenmek için şundan bundan ders ve akıl hocalığına ihtiyacımız yoktur. Hangi şey ki akla, mantığa, ulusun yararına, İslam'ın menfaatine muvafık kimseye sormayın o şey dindir. Eğer bizim dinimiz aklın mantığının, kabul ettiği bir din olmasaydı, mükemmel olmazdı ve son din olmazdı” (Toros, 2001:29).

Timur'a göre Mustafa Kemal'in Adana'da yaptığı bu konuşmada, dinin teokratik vasfı kalmamış, sade ve akli bir İslam'a bağlılık ifade edilmiştir. Tarikatların, hurafelerin ve batıl itikatların temsil ettiği İslam'a hücum etmiştir (Timur, 1971:147). Hurafe kaynaklı bir dini reddetmiş, buna tazyikle karşı koymuşlardır. Ayrıca dini olanla ulusal olanı eşitleyen bu anlayış, her ikisini de toplumun çıkarları için önemli görüyordu. 1920'li yıllardan itibaren başlayan laikleştirici hamleler, dini, kamusal yaşamdan çıkarıyordu (Sadoğlu, 2003:212). Din, karar alma mekanizmalarının dışına çıkarılıyordu. 1928 yılında, anayasadan, ‘Türkiye Devleti’nin dini, Din-i İslam’dır’ hükmünün çıkarılması da dinsel etkinin kamusal yaşamdan çıkarılmasının göstergesidir. Hukuki alanda yapılan benzeri değişiklikler dinin toplumsal belirleyiciliğinden uzaklaştırma hamlelerinin devamı niteliğindedir. Bu durum, devletin dinsel konularda temel belirleyici olduğunu da gösterir. Dinsel konularda kontrol yönelimli, Davison’un belirttiği gibi Erastus-vari (Dinsel konularda devletin üstünlüğünü savunan teolog

Thomas Erastus'un doktrini) bu yönelim anti-klerikal bir eğilim de gösterir. İslam'ı 'hem kamusal, hem de özel hayattaki kontrol edici nüfuzunun önemli bir kısmından' mahrum bırakmak için, bilinçli bir mücadele yürütülmüştür (Davison, 2002: 214). Din, yalnızca gönüllerde yaşanacak, siyasi belirleyiciliği olmayacaktır. Dücane Cündioğlu'na göre belli başlı idari/siyasi devrimlerin gerçekleştirildiği siyasal iktidarın konumunu iyice tahkim edip, büyük ölçüde muhalefeti tasfiye ettiği, niyet ve hedeflerini kimseden çekinmeksizin daha açık ifade ettiği yıllarda (Cündioğlu, 1998:35) dinin toplumsal belirleyiciliğinden iyice uzaklaşmış, dinsel söylem radikal bir şekilde eleştirilir olmuştur. Seküler içerikli Türklük söylemi güçlendirilmiş en güçlü belirleyici olarak seküler nitelikli etnik kimlik olgusuna dönüşmüştür. Ayrıca bu yıllarda radikal bir kararlar ezanlar, salalar, hutbeler Türkçe okunmuş, namazlar Türkçe dualarla kılınmıştır. İbadetlerin milli dille ifade edilmesinin temel mantığı, İslam'ın Türk'e has bir formunu, Türk'ün milli dinini meydana getirebilmek maksadı taşıyordu (Cündioğlu, 1998:323).

Dinin, Türk milliyetçiliği ekseninde belirlendiği bu devirde, Türk kimliğinin inşasında güçlü bir etkisi olan Türk Tarih Tezinde de, dinin yerine Türk vurgusu yapılırken, bu Türklük pek tabii seküler içeriğe sahipti. Ulus- devletin inşasında dinin belirleyiciliğinden uzaklaşıyor, din devlet kontrolünde yeniden yorumlanıyor ve Türklük, seküler bağlamında değerli kılınıyordu. Atatürk'ün ölümüne müteakip, 1940'lı yıllarda bu söylem reddedilmese de tahkim edici hamleler de yapılmamıştır. Öyle ki, 1930'lu yılların Türklük vurgusu radikal bulunarak törpülenmiş, din ise yeni ve daha yumuşak ifadelerle değerlendirilmiştir. Ancak, İslam'ın toplumsal belirleyiciliğin reddi, anti-klerikal uygulamalar gibi laik devlete uygun yorumlar miras olarak, hem 1940'lı yıllara, hem de daha sonraki yıllara tevarüs etmiştir.

2.4. Türk Tarih Tezi: Manevi İstiklal⁴

Türk Tarih Tezi, Türkiye'de ulus inşası için en önemli merhalelerden biridir. 1920'lerin sonu itibariyle başlayan ve 1930'lu yılların dünyayı etkileyen özgün koşullarında ortaya konulan Türk Tarih Tezi, 1920'li yılların Türkiye'sinin ulusçuluk anlayışından da farklı bir konumdadır. Türk kimliğinin oluşturulmaya çalışıldığı bu

⁴Fuat Köprülü'nün Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki konuşmasına atfen

dönem için, Türk'ün kadim ve medeni bir tarihi olduğu iddiasıyla yola çıkılarak, imal edilmiştir. Kadim ve medeni Türk tarihi, seküler bağlamda, la-dini vasıflarıyla temerküz etmiştir. Besim Dellaloğlu'na göre Türk Tarih Tezi kapsamında, Hititlerin, Friglerin, Urartuların altının çizilmesi yeni ulus- devletin Türk eşittir İslam söylemine karşı kendini savunmasıdır. Laikleşme çabası, İslam öncesi tarihe ihtiyacı doğurmuştur. (Dellaloğlu, 2012: 97). Şerif Mardin'e göre cumhuriyet ideolojisinin eksik olan tarihsel yönü, Osmanlı öncesi Türklerin başarılarından kaynaklanacaktı (Mardin, 2006:237).

Türk Tarih Tezi, bünyesinde birden fazla amacı barındırır. Bunlar, kapsamı itibariyle ulus devlet inşası için bir hayli önemlidir. Ulus-devlet için elzem olan homojen toplum, toplumsal özgüven, vatan toprağına duyulması gereken aidiyetlik ve ulus ile devleti bağlayacak tarihsel haklılık gibi ilkeler, onun ile sağlanmaya çalışılmıştır. Hobsbawn'ın da belirttiğı gibi, tarih, bu anlamda milliyetçi ideolojinin ham maddesi olacaktır (Hobsbawn, 2009:20). Nihayet milli tarih hasletiyile çalışmalara başlanacaktır. Milli bir tarih istenmekteydi çünkü Türkiye'nin de dâhil olduğu geç uluslaşanların tarihini ötekiler yazmıştı (Aydın, 2001:346). Bu durumda yeni bir tarih yazmak gerekiyordu ismi her ne kadar tarih tezi olsa da, tarihi verilere ulaşmak için arşivlere girilmeyecek, yeni yol ve yöntemlere başvurulacaktı. Zira Aydın'ın da belirttiğı üzere arşivlere dönüp bakıldığında görülecek olan İslam ve Osmanlı kaynaklarıdır(Aydın, 2001:348) ve bu kaynaklar işe yaramazdı çünkü ulus-devlet inşasında İslam kurucu dışı olarak tanımlanırken (Sayyid, 2004:958) Osmanlı ise kuruluşun 'ötekisi' olarak ilan edilmiş ve onun reddine dayalı bir meşruiyet zemini teşkil edilecektir (Aydın, 2001:348). Bu saikle, tarih denince akla tarih öncesi, arkeoloji ve antropoloji gelmiştir. Ötekinin yazdığı Türk tarihi antropoloji ve arkeoloji sayesinde aklanacaktır. Üstelik başvuru kaynaklarla beraber Türklere atılı duran İslam eşitliğinden de uzaklaşılacaktır. Bu kapsamda, Zafer Toprak'ın belirttiğı gibi Türklerin ana yurdu uhrevi Mezopotamya değil, dünyevi Orta Asya olacaktır (Toprak, 2015:150).

2.4.1. Türk Tarih Tezinin Amaçları ve Kapsamı

Türk Tarih Tezine göre; Orta Asya'da bir iç deniz vardı, orada ilk medeniyet Türk ırkı tarafından kurulmuştu. Orada kuraklık başlayınca, Türkler dünyanın dört bir

yanına yayılmışlar ve gittikleri yerlere medeniyet taşımışlardı (İnalçık, 2015:185). Türkler; brakisefal kafa yapısı ve kadim bir geçmişe sahip, medeni ve aynı zamanda medeniyet taşıyıcı bir ırk olarak ifade edilmiştir. Tez için çalışmaların neye istinaden ve ne zaman başladığını, Türk Tarih tezi çalışmalarının simge ismi, Atatürk'ün manevi kızı ve tez çalışmalarının yürütücülerinden tarihçi Afet İnan şöyle açıklamıştır:

"1928 yılında İstanbul'da Fransız Notre Dame de Sion'da okuduğum derslerin arasında, bir coğrafya kitabında, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve 'secondaire' yani ikinci derece de kabul edildiği yazılıyordu. Atatürk'e kitabı gösterdim. O, sırada Prof. Pittard'ın 'Irklar ve Tarih' adlı kitabını da almıştım ondaki bilgiler bu coğrafya kitabına uymuyordu. Avrupa tarihleri 'barbar' lakabını verdikleri Türkleri sadece istilacı bir kavim olarak kaydediyordu. Atatürk, bu endişeli sorun karşısında, 'hayır, böyle olamaz. Bunların üzerinde meşgul olalım' demekle kalmamış, derhal yeni kitaplar getirterek bizzat çalışmaya ve çalıştırmaya başlamıştı. Esas konu 'Türklerin dünya tarihinde hakiki yeri ve medeniyet âlemindeki rolleri ne olmuştur'" (İnan, 2012:256-257).

'Ötekinin' yazdığı tarih reddediliyor ve yeni bir tarih yazımı girişimine başlanıyordu. Türk Tarih Tezinin amaçlarından birisi, ötekinin, yabancının tarihinin reddi idi. Yeni bir tarih yazarak, batının yazdığı, Türk'ü hakir gören tarih reddedilecek yerine dünya tarihinin uygar devletleriyle Türk tarihi yazılacaktı. Aydın'a göre diğer amaç ise Cumhuriyet'in kültürel ve tarihsel bağlarını, Osmanlının ve İslam'ın önemini iyice azaltacak şekilde, İslam öncesi ve ağırlıklı olarak Orta Asya kökenli tarih ve kadim Anadolu tarihi ile ilişkilendirmek (Aydın, 1996:107-108).

Medeniyet taşıyıcısı Türkler, madenlerden ve kemiklerden alet yapmışlardır. Çamurdan yapılan tuğla, çanak, çömlek, yapılan keşifler ile geliştirilen bu medeni eserleri bütün dünya ve insanlığa taşımış olanlar Türk ırkındandır söylemi benimsenmiştir. Bu anlayışa göre Türklerin ana yurdu da, Orta Asya yaylasıdır (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2008:19). Ergün Yıldırım'a göre dünyanın en önemli medeniyet merkezleri ile Türkler arasında bağlantı kurulmaya çalışılmış ve geçmişin Orta Asya ile temellendiği bir tarih okumasıyla, Osmanlı mirasından da vazgeçildiği anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2006:737-738) 'Türklerin parlak geçmişini Osmanlı dönemini 'bypass' ederek, 9000 evveline, neolitik çağ dayandırıyor, Türk'e Osmanlı geçmişinin paranteze alındığı bir geçmiş sunuluyordu. (Hanioğlu, 2012: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/769043-ataturku-hala-bilmiyoruz>). Binlerce yıl öncesine pertavsızla bakılmış, Türk tarihi, kadim medeniyetlerle ilişkilendirilmiştir. Osmanlı geçmişinin büyükçe bir kısmı ise menfi olayların odak noktası olarak

belirtilmiştir.

Doğan Avcıoğlu'na göre inşasına çalışılan ulus için yeni bir tarih gerekliydi ve bu tarih yıkılan Osmanlı'nın tarihi olmayacaktı, Osmanlı tarihi horlanıp küçük görülecekti (Avcıoğlu, 1978: 18). Türk Tarih Tezinin bir diğer amacı da Türklerin Anadolu'nun otokton (yerli) halkı olduğunu söyleyerek (Aydın, 1996: 107-108) vatan toprağı arasında maddi bir bağ kurmaktadır. Nitekim Türk Tarih Tezinin yürütücülerinden Afet İnan'ın bu çalışmayla bağlantılı doktorasının ön sözünde, bu amaç ilan edilmiştir.

“Bugün Anadolu’da yaşayan Türk nüfusuyla prehistorik atalar arasında sürekliliği maddi ve somut delillerle ispat etmek ve kafatası kalıntılarından yola çıkarak tarihsel sürekliliği maddi ve somut delillerle ispat etmek yani Anadolu’nun antikiteden beri bir Türk yurdu olduğunu fiziki antropoloji yoluyla kanıtlamak” (Göral, 2001:220-221).

Ekrem Akurgal'a göre bu ispatın diğer gerekçesi ise savaş ve daha sonraki yıllarda müstevlilerin ortaya attığı Anadolu'nun kendi cetlerine ait olduğu iddiasını yıkmaktır. I. Dünya Savaşı'nda, Yunanlılara □ bu topraklar sizindir” diyerek onları istilaya sevk edenlere bir cevaptır. Faşizm de, Akdeniz'e ‘mare nostrum’ (bizim denizimiz) diyerek ve Anadolu'nun bazı kısımlarının Roma İmparatorluğuna ait olduğunu iddia ederek Anadolu kıyılarına göz dikmişti. Tüm bunlara istinaden, ‘Eğer Anadolu’yu eski sakinlerinin çocuklarına vermek lazım gelirse bunu herkesten çok Türkler hak eder çünkü Anadolu'nun en eski sakinleri Hititlerdir ve Hititler de Türk ceddindendir’ denilerek, mukabele edilmiştir(Akurgal, 1956: 509-526). Anadolu'nun Türklere ait olmadığı iddiası, yeni bir iddia değildi. Kurtuluş Savaşı ve hemen ertesinde Yunanlılar ve Ermeniler tarafından bu gibi iddialar ortaya atılmıştır. O dönem, bu savları çürütebilmek adına, Türk Tarih Tezinin öncüsü sayılabilecek Pontus Meselesi(1922) adlı kitap yayımlanmıştır.(Tunçay, 1981:298). Bu iddialar tek başına Yunanlıların ya da Ermenilerin iddiaları değildi. Bu gibi iddialara Batılılar da destek veriyordu. Kitap, bu hususları yalanlarken, Anadolu'nun Türk vatani olduğunu tüm dünyaya duyurmak iddiasındaydı. Örneğin:

“Her şeyden önce, dünya kamuoyu bilmelidir ki Anadolu toprağı baştan sona kadar Türk'tür. Binlerce yıldan beri Türk'ün öz vatani, Türk'ün öz yurdu. Düşmanlarımız hiçbir gerçeğe dayanmayarak sadece zorbalık ve tecavüzden ibaret hareketleriyle Anadolu 'ya saldırırken Anadolu'nun filan veya falan bölgesinin Yunanlığından söz eder. Gerçekte Türkler Anadolu'ya Ertuğrul Gazi ile hatta Selçuklu devletini teşkil edenlerle gelmiş

değildir. En eski ve bilinmeyen tarihten beri Türk ırkı vardır. Anadolu'nun ilk sakinleri tarihin ortaya koyduğu bilgilere göre Turanilerdir. Anadolu'da devlet kurmuş ve saltanat sürmüş Sümer ve Hitit adı altındaki kavimlerin ise en geniş anlamıyla 'Moğol-Türk' ve 'Turani' oldukları kanıtlanmıştır''(Kurt, 1995: 3).

Ermenilerin benzer iddialarına karşı 1923 yılında, Adana'da yaptığı konuşmasında Atatürk cevap vermiştir. Atatürk'e göre ''Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleket sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü, bugün Türk'tür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır'' (Toros, 2001: 24).

Yeni ulus-devlet, Türk ulusuna dayanarak, Anadolu'da somutlaşacaktır (Yıldırım, 2006:740). Böylelikle, üzerinde yaşadığı topraklarda hak iddia ediliyor, uzak ülkeler ya da uzak hayaller kurulmuyor, üzerinde yaşanan toprakla tarihsel irtibat sağlanıyor, aynı topraklar üzerindeki yaşayış meşrulaştırılıyordu. Üzerinde yaşanan Anadolu kara parçası yeterli görülüyor, ana yurt olarak belirtilen Orta Asya, yalnızca uygarlık ilişkisinin kurulduğu bölge olarak görüyordu. Bu bağlamda vatan Türkiye'dir Türklere söylemi ile mesajı veriliyordu. Türk Tarih Tezi, kapsamı itibariyle, Türk tanımı soy, dil ve Türklere has özelliklerle yapmıştır. Bu Türk tanımına Türkiye'de yaşayan herkesi dahil ediliyordu. Etienne Copeaux'un belirttiği gibi böylece Yunanlıların ya da Ermenilerin toprak istemlerinin tüm tarihsel dayanaklarını ellerinden almak ve Anadolu'nun Yunan ya da Ermeni olmadan önce, Türk olduğunu kanıtlamak zorundaydı (Copeaux, 1998:31). Türk Tarih Tezi bu nedenle refleksif bir tarih yazımı olarak karşımıza çıkar.

Anadolu'daki dilsel ve mezhepsel farklılıkların çok açık olması, Anadolu halkının Türklerle bağını kurmada ırk olgusunun öne çıkmasını zorunlu kılmıştır. Kimlik inşası için gerekli olan süreklilik ve devamlılık ırk üzerinden sağlanmak isteniyordu. Anadolu'nun eski çağlardan beri Türk olduğu iddiası önündeki en büyük tehlike, bu coğrafyadaki etno-kültürel çeşitliktir. Irk bu anlamda bir tutumun unsurudur. Aynı ırka mensup olan halkların zamanla cinsel, dilsel ya da kültürel olarak değişime uğrayabileceğini ama bu durumun ırkı etkilemeyeceğinden (Bozkurt, 2007: 658) söz edilmiştir. Böylece binlerce yıl öncesiyle kopmaz bir bağ kurulmuş oluyordu. Türk Tarih Tezi dolayısıyla ırkçılığın ayrıcı değil, birleştirici boyutu kullanılma eğilimindedir (Tunçay, 1981: 300). Irk, şovenist bir anlayışın değil kimlik kurgusunun bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda tarih öncesine başvurulmuştur.

Hanioğlu'na göre türdeş bir antropolojik ulus yaratılmak istenmiştir (Hanioğlu, 2017: <https://www.gzt.com/yazarlar/prof.dr.m.sukruhanioglu/turk-tarih-tezi-entelektuel-fantezi-mi-2036594>).

Parla'nın aktardığı gibi, Atatürk'ün, Fahri hemşehrisi olduğu Diyarbakır'da çıkan 'Diyarbakir' gazetesine Dolmabahçe Sarayı'nda verdiği demeçte; 'Diyarbakirli, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir ırkın evlatları, hep aynı cevherlerin damarlarıdır' diyerek 'ırk'ın birleştiriciliğini vurguluyordu (Parla, 1995: 203). Bu anlamda bütün kimlikler Türk potasında eşitleniyordu. Ayrıca dönemin tarih anlayışı, Ortaylı'ya göre çağdaş şovenizmden uzak bir tur enternasyonaliz değilse bile, Anadolu patriyotizmini de bünyesinde barındırıyordu. Ayasofya'nın müze haline getirilmesi, Bizans eserlerinin restorasyonu gibi hamleler, Türkiye coğrafyasının geçmişine, Türklükle ilişkilendirmeden sunulan bir tazimdi (Ortaylı, 2004: 111).

2.4.2. Türk Tarih Tezi İçin Yapılan Çalışmalar

İnan'a göre Tarih Tezi için çalışmalar, 1929 yılı sonunda ve özellikle 1930 yılı içinde yoğunlaşmıştır (İnan, 2012: 414). Daha öncesinde amatör bir çaba mesabesindeki çalışmalar, konuyla ilgili isimlerin toplanması ve bu çalışmaların kurumsallaşmasıyla hız kazanmıştır. Dönemin en yerleşik, yaygın ve entelektüel sivil toplum örgütü sayılabilecek Türk Ocakları bünyesinde bir araya gelinmiştir. İnan'ın aktardıklarına göre, 23 Nisan 1930'da toplanan Türk Ocakları Kurultayı'nın sonunda, 28 Nisan'da, kendisi, Atatürk'ün talimatıyla bir konuşma yapmış ve kırk imzalı bir önerge sunmuştur. Önergeyle Türk tarih ve medeniyetini ilmi surette tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesi teklif edilmiştir. Türk Ocakları Türk Tarih Heyeti oluşturulmuş ve Atatürk'ün himayesinde Türk tarihi üzerine çalışmalara başlamıştır. Heyet, toplantılarını çoğunlukla istasyonda, Cumhurbaşkanlığı Hususi Katipliğinin bulunduğu binada yapmıştır (İnan, 2012: 414-415).

Mustafa Oral'ın belirttiği gibi Türk Ocakları bünyesinde yapılan, 16 kişiden oluşan ve başkanlığını Mehmet Tevfik Bıyıklıoğlu'nun üstlendiği bu heyet, kurulduktan sonra, sistemli ve hızlı çalışma sürecine girmiştir (Oral, 2015: 43). Çalışmaların derhal

başlaması ve nihayet alınacak bir Türk tarihi yazılmak isteniyordu. Kapsamlı ve esaslı bir Türk tarihinin aceleyle yazılamayacağını söyleyenler olmuştur (Uzunçarşılı, 1939:349). Ancak Türk Tarihinin Ana Hatları isimdeki kitap, 1930'da yazılmıştır. İnan'ın anlatımıyla, 1930 yılı sonbaharında 606 sayfa olarak 100 adet basılan kitap, Atatürk'ün talebiyle incelenip eleştirilmek üzere belli kişilere dağıtılmıştır (İnan, 2012: 414-415).

Kitabın yazarları Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti üyeleri olan; Afet İnan, Mehmet Tevfik, Samih Rıfat, Yusuf Akçura, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler'dir. İlki 1930 yılında Devlet matbaası tarafından basılan kitap, belli konularda uzmanlığı olan kişilere görüşlerini almak için gönderilmiştir. Nitekim kitabın ilk sayfasında yer alan 'Türk Tarihi Heyetinin başka azalarının ve mevzu ile alakalı zatların mütalaa ve tenkit nazarlarına arzulanmak üzere yalnız yüz nüsha basılmıştır' (TOTTH, 1930: 1) ibaresi, kitabın esasında 'çoğaltılmış bir müsvedde' (Eyice, 1968:518) olduğunu gösteriyordu. 'Dünya tarihi' içinde, Türk tarihinin yeri konusu üzerine yapılmış bir deneme (Eyice, 1968: 519) mahiyetindeki bu eserin önsözünde, kitabın hangi amaçlar gözetilerek yazıldığı ifade edilmiştir. Batılı tarihsel iddialara reddiye boyutunu da içeren kitabın 'Bu kitap niçin yazıldı?' başlıklı bölümünde amaçlar açıkça belirtilmiştir.

"Şimdiye kadar ülkemizde tarih kitaplarının çoğunda ve onlarca kaynak olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ataları hakkında böyle yanlış bilgi edinmesi, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini geliştirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapta hedeflenen asıl amaç, bugün, bütün dünyada tabii mevkini geri alan ve bu bilinçle yaşayan milliyetimiz için zararlı olan bu hataların düzeltilmesine çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük olaylarla ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için milli bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. Türk'ün özellik ve kuvvetini kendine göstermek ve milli gelişmemizin derin ırki köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz. İkinci amacımız da, kâinatın oluşumuna, insanın ortaya çıkışına ve insan hayatının tarih devirlerinden evvelki mazarına dair, yakın zamanlara kadar ilgi gören yanlış değerlendirmelerin önüne geçmektir. Yahudilerin mukaddes saydığı efsanelerden çıkan bu görüşler, kaynakların eleştirisi ile ve son zamanların ilmi keşifleriyle artık tamamen kıymetini kaybetmiştir. Eleştirel tarihe ve tabii ilimlere dayanılarak kurulan varsayımlar elbette Sifrittekin'in haberlerinden daha ilmidir. Kitabımızda insanın tarihine girmeden önce kainat, dünya ve insan hakkında zamanımızın ilmine dayanan teorileri aktardık" (TOTTH, 1996:25).

Aynı bölümde 'esas fikirlerimizi yaymak istedik' denilerek, aceleyle bir tarih yazımı girişimi olduğu da belirtilmiştir. Tezin tutarlılığı, bütünselliği ve tanıtımı için (TOTTH, 1996: 26) sunulan bu kitap beğenilmemiştir. Uzunçarşılı'ya göre Mustafa

Kemal Atatürk de bu kitabı okumuş ve beğenmiştir (Uzunçarşılı, 1939:350). Böylelikle kitapta sunulan temel çerçeve benimsenmiş ama bu çerçeveye ek olarak tafsilatlı çalışmalar yapılmak istenmiştir. Lakin kainatın oluşumunu, uhrevi kaynakların yerine, dünyevi pozitif bilimlerle izah ediş, Türklerin dünya tarihi içerisinde oynadığı büyük rol ve uygarlığa sunduğu katkılar gibi konular genişletilip, Türk Tarih Tezinin nüvesini teşkil etmiştir. Antropolojik ve arkeolojik çalışmalarla da Türk ırkı üzerine çeşitli iddialar öne sürülmüştür.

Tez için çalışmalar sürerken, Semavi Eyice'nin aktardığına göre; 1931 yılında, mutabık olunan konuların içerisinde yer aldığı ve Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının kaynaklık ettiği 'Türk Tarihinin Ana Hatları- Methal' ismiyle bir kitap basılmıştır. Talim ve Terbiye Dairesi'nin, 15.1.1931 tarihinde ki emri ile 30.000 nüsha basılarak 15 kuruş fiyat ile satışa çıkarılmıştır. Esas metni 74 sayfa tutan bu kitabın sonuna Leon Cahun'un 1873 yılında Milletlerarası 1.Orientalistler Kongresindeki tebliği, Ruşen Eşref tarafından 'Fransa'da Ari dillere takaddüm etmiş olan lehçenin Turani menşei' başlığıyla tercüme edilerek eklenmiştir. Bu kitap, bütün okullarda satılmış ve tüm öğrencilerin okuması istenmiştir (Eyice, 1968:519). Yapılan bu yoğun çalışmalar 4ciltlik tarih ders kitaplarına kaynaklık edecektir. Aynı zamanda yapılan çalışmalar, beraberinde kurumsallaşmayı da getirecektir. 12 Mart 1931 tarihinde, Türk Ocaklarını kapatma kararı alınınca 15 Nisan 1931'de, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1930'daki ilkeler temel alınarak faaliyetlerine devam eden kurumun adı, 3 Ekim 1935'te, Türk Tarih Kurumu olmuştur (Halaçoğlu, 2012:547-548).

2.4.3. Türk Tarih Tezinin Bilimselliği

Tarih, kapsamı itibariyle siyasallaşmaya en müsait bilimsel uğraşlardan birisidir. Özellikle siyasal tarih, ideolojiler ve iktidarlar tarafından sıklıkla siyasal argümanlara meşruiyet oluşturacak şekilde kullanılır. Her ülke, kendi tarihine her zaman ilmi olmasa da, tecessüsle yaklaşır. Geçmiş, güç alabileceği bir motifte görmek ister. Bunun içinde güçlü bir tarihe ihtiyaç duyar ve eğer o tarihi göremiyorsa, dilediği motifte imal eder. Geçmişin tanzimi için bilimsel metotlar kullanılıyor olsa da yapılan yorum hislere

tercüman olur. Türk Tarih Tezine bir de bu perspektiften bakılabilir. Türk Tarih Tezi, Türkiye’de ulus-devlet inşasında en sert dönemeçtir. 1920’li yılların sonundan itibaren başlayan çalışmalar, Cumhuriyet’in temel aks noktaları olan laiklik, milliyetçilik ve uygarlık mesajlarını bir arada verebilmiştir. İç ve dış kamuoyunun birbirinden farklı sorunlarına, Türk Tarih Tezi ile cevap verilmeye çalışılmıştır. Türk Tarih Tezi, dinin “kurucu-dışılığı”nın en net ifade edilişiydi. Kâinatın ve insanın oluşumu dini kaynaklarla değil, Darwinist bakış açısının getirdiği bakış açısıyla izah ediliyordu. Dinin mitolojik açıklamaları yerine pozitif bilimlerden faydalanılıp, insanın ve kainatın oluşumu anlatılıyordu. Dolayısıyla, ‘Ol dedi ve oldu’ açıklamasına artık yer verilmemiştir. Böylelikle, aklın ve pozitif bilimlerin ışığında bir güzergah oluşturuluyordu.

Türk Tarih Tezinin dile getirdiği Brakisefal kafa yapısına sahip olmak, Türk’ü diğer medeni uluslarla eşit kılıyordu çünkü Fransız antropolog De Martillet’in 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya attığı iddiaya göre, brakisefal yani yuvarlak kafa yapısına sahip olan insanlar uygarlığı başlatan insanlardır. (Bozkurt, 2007:660) Şimdi Türk Tarih Tezinde bu ispatlanmaya çalışılıyordu. Batılılarca da kabul gören bu tezden hareketle, Türkler de kendilerini brakisefal kafa yapısına sahip olanlar sınıfına koyuyordu. Yani Türklerin de bu sınıfa dahil olduğu, dolayısıyla Türklerin de uygar olduğu tezi kabul ettirilmek isteniyordu. Batılılar gibi Türkler de, antropolojik verilerle, uygar ulusların bir parçası olmak istiyordu. Ulus-devlet inşasını sağlayacak olan bu iddianın ispatı için, Bozkurt’a göre sosyal bilimlere, özellikle tarih, arkeoloji ve antropolojiye belirli görevler yükleniyordu(Bozkurt, 2007:660). Keza, Afet İnan, ‘Türk Irkının Vatanı Anadolu’ başlıklı doktora tezi için, antropoloji ilminden yararlanacaktı.

Türklerin, verili özelliklerinin altı kuvvetlice çiziliyordu. Dil, kan ve soy gibi verili özelliklerinin üstünlüğü belirtiliyordu. Dil bahsinde, Türkçe’nin, dünyanın en köklü ve bozulmamış dili olduğu ileri sürülüyordu. Türk ırkının, kanından ve soyundan ona tevarüs etmiş birçok üstün özellikleri bünyesinde bulundurduğu da, ifade edilmekteydi. Bu gibi iddialar, dönemin kimlik oluşumuna etki etse de, tek başına belirleyici olmuyordu. Ayrıca, uygar toplumlarla kendini eşit sayma gibi kimi hasletler, Türk Tarih Tezinin müdafaacı boyutunun da ispatıydı. Avrupalılar hangi yollarla kendilerinin uygar toplumlar olduğunu ispatladı ise Türkler de aynı yöntem ve saikle

kendilerini onlar gibi uygar kabul ediyordu.

Türk Tarih Tezi, hiç şüphesiz bilimsel yöntemler kullanılarak oluşturulmuştur. Tarih tezi çalışmalarının olduğu dönemde, bilimsel çalışmalar ve kurumlar artmıştır. Türk tarihi yazılırken, bilimsel bir izah gerekiyordu. Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının belli yetkinlikteki yüz kişiyle paylaşılıp, verilerin kontrol ettirilmesi isteği ya da tarih ders kitaplarının ilgili bölümlerinin Atatürk tarafından okunup, bilimsel olmadığı gerekçesiyle yeniden yazılmasının istenmesi gibi örnekler, bilimsel kaygının olduğunu gösterir. Mustafa Kemal Atatürk, bilimsel açıdan yeterli görmediği kısım için, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı Tefvik Bey'e telgrafla bilimsel yaklaşımını izah etmiştir:

“Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan varmak arzu edilir olmakla beraber yolun makul, mantıki ve bilhassa ilmi olması şarttır. Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır. Her şeyden evvel kendinizin dikkatle ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız incelemede her şeyden ve herkesten evvel kendi inisiyatifinizi ve ince milli süzgecinizi kullanınız. Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız” (Atatürk’ün Bütün Eserleri, 2009:205)

Tarihin bilimsel yöntemler kullanarak icra edilmesini salık verilmiştir. Ögün’e göre bilimsel tarihçilik ile milliyetçi tarihçilik arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu anlamda milliyetçi tarihçilik, bulguları ve kanıtları ortaya çıkartmaya dönük, yoğun ve enerjik çalışma içine girerler. Büyük ölçüde nesnel bulgular elde edildiği görülse de, bu kanıt ve bulgular aracılığı ile yapılan çıkarsamalar, milli efsanelerin yaratılmasına dönük olup, öznel yorumlara açık olarak değerlendirilir.(Ögün, 1995:24) Mustafa Kemal Atatürk, bilimsel yöntemlerin kullanılmasını ısrarla vurgularken, bilimsel olarak elde edilen bulguların, milli süzgeç bu nedenle istemektedir. Bilimsel yöntemlerle ulaşılmış bulgulara, ulusal paradigmayla bakmak olarak değerlendirilecek çalışmalar için tırnak içinde bilimsellik denilebilir. Belirtmek gerekir ki, dönemin atmosferi benzeri milli kök arayışlarının ve milliyetçi nidaların yüksek sesle dillendirildiği dönemdir. Ortaylı, Türk tarih yazımının gerçekleştiği bu dönemde, Nazilerin Hititlerin Cermenliğini, Macarların Sümerlerle kendi milletlerinin akrabalığını savundukları, Sovyetler Birliğinin Lavoiser Kanunu’nun adının Lomonosov Kanunu olarak değiştirilmek istendiği bir dönem olduğunu belirtmiştir (Ortaylı, 2004:109).

Yücel Kabapınar'a göre Türk Tarih Tezinde de, tarihi kanıtlarla bir amaca ulaşmak yerine önceden belirlenmiş bir amacı ortaya koyma çabası vardır.(Kabapınar, 1991:149). Macit Gökberk'in belirttiği gibi kurgusallığın daha ağır bastığı tarih tezi, ulusal özgüveni güçlendirdiği için de yararlı görülmüştür (Gökberk, 1983:323).

2.4.4. Birinci Türk Tarih Kongresi

Birinci Türk Tarih Kongresi, 2-11 Temmuz 1932'de, Ankara'da, toplanmıştır. Bir sene önce basılan ve liselerde tarih ders kitabı olarak okutulmaya başlayan kitapların muhasebesi için toplanmıştır. Kongrenin açış konuşmasını yapan Maarif Vekili Esat Bey, kongrenin toplanış amaç ve vazifesini şöyle açıklıyordu:

"Bu seneden itibaren mekteplerimizin muhtelif sınıflarında okutulmaya başlanmış olan yeni tarih kitabımızın bir senelik tecrübe neticesine göre, tenevvür veya tenvir maksadı ile, muhtelif bahisleri tedris usul ve kaideleri hakkında konferanslar verilmek ve tenkit ve müzakereler yapılmak ve önümüzdeki seneler için tedriste vahdet tesis edilmek lüzum ve zarureti üzerine bu kongreyi tertip ettik" (I. TTK, 1932: 12).

Kongreye, ülkenin farklı yerlerinden, yaklaşık iki yüz öğretmen de katılmıştır. Bu öğretmenler, Türk Tarih Tezine dair yeni bilgilerle teçhiz edilecek ve öğrencilere daha kolay ulaşması sağlanacaktı. Kongrenin işleyişinde de rol sahibi olan öğretmenlerden altısı, katip olarak görev yapmışlardır (I. TTK, 1932: 13). Kongre'de, Türk Tarih Tezi enine boyuna konuşulmuştur. Kongre'de genel itibariyle "milli tarih" yazımı savunulmuştur (Toprak, 2015: 92). Tezin doğruluğu ve bilimselliği tekraren dile getirilmiştir (I. TTK, 1932:7) İzleyiciler arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün de olması konuşmacıları şüphesiz daha da şevklendiriyordu. Konuşmacılar arasında yer alan Mustafa Kemal Atatürk'ün kızı Afet İnan'ın Türk Tarih Tezi izahatı epey ses getirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle Türk Tarihini araştırmaya yönelen Afet İnan, görevini bihakkın yerine getirebilmek için yabancı kaynaklara başvurmuştu. "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde" adlı konuşmasına başlarken, İnan, bu durumu bir görev edindiğini belirtmiştir. Afet İnan'ı görevlendiren de, hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'tür. Afet İnan, bu konuşmasında, evvela dünyanın oluşumu ile ilgili bilgiler paylaşıyor, devamında Orta Asya'nın önemini belirterek, Orta Asya'yı 'insanlığın yüksek kültür beşiği olarak tanımlıyordu(I. TTK, 1932: 24).Brakisefal ve dolikosefal ırklardan bahseden(I. TTK, 1932: 25) İnan, Pittard'ın Asya'dan göçle medeni insan

tipinin oluştuğu iddiasına istinat ederek şunları söylemiştir:

“Orta Asya'dan ve oradan yetişen, çoğalan ve başlı başına bir kũltũr yaratan insan kũtlesinden bahsederken, tek bir ırk dũřũnũyorum ve onun adına Tũrk diyorum. Bu telakkiyi, bugũne kadar, mahiyetine ilişmekten çekinilmiş, bir anayasaya uygun gũrmeyenler çok olacaktır; bunun bize ehemmiyeti ikinci derecededir; bizce mũhim olan kabul ettiğimiz esasın ilim ve mantıka mutabık olmasıdır”(I. TTK, 1932: 31).

Birinci Tũrk Tarih Kongresi'nin toplandığı dũnemde Tũrk Tarih Tezi'nin yarattığı etkinin sınırlı olduğu, sũylenenlerin kabul gũrmediđi dũřũncesi Afet İnan'ın konuşmasında da yer alır. İnan, Orta Asya'nın otokton(yerli)ahalisi olarak gũrdũđu Tũrklerden ve Tũrkçeden sitayişle bahsediyordu (I.TTK, 1932:31). Afet İnan konuşmasında, Tũrk ırkının yũksekliđinden bahsederken, Avrupa halkının vahşi ve cahil bir hayat yaşadığı devirde, Tũrklerin ana yurtlarında yũksek kũltũr mertebesi yaşadığını belirtiyordu.(I. TTK, 1932:40) Son olarak da Anadolu'nun Tũrk'e ait olduğu vurgusunu yapmıştır. Örneğin;

“Kadim Etilerimiz, atalarımız bugũnkũ yurdumuzun ilk ve otokton sakini ve sahibi olmuşlardır. Burasını, binlerce yıl evvel ana yurdun yerine, űz yurt yapmışlardır. Tũrkliđũn merkezini Altaylardan Anadolu ve Trakya'ya getirmişlerdir. Bu mukaddes yurdun űz varisi, Tũrkiye Cumhuriyeti'nin yılmaz harisi o bũyũk yũksek, asil Tũrk kavminin bugũnkũ genç ve dinç çocuklarıdır; biziz”(I. TTK, 1932:40).

Birinci Tũrk Tarih Kongresi'nde yer alan konuşmacılar, Tarih Tezinin haklılığı ve doğruluğu merkezli, birbirinden farklı bakış açılarını beyan etmişlerdir. Kongre'de, Tũrk Tarih Tezine eleştiriler de gelmiştir. Avram Galanti ve Zeki Velidi Togan, teze bazı eleştiriler getirmişlerdir. Afet İnan'ın konuşmasından sonra sũz olan Fuat Kũprũlũ ise, konuşmanın bazı yerlerine Orta Asya'yı kapsayan prehistoria, arkeoloji, antropoloji tetkikatına mesafeli durmuş, bu ilmi metotların henũz çocuk olduğunu belirtmiştir. Ancak Kũprũlũ, şerh dũřse de ekseriyetle Afet İnan'la ve tezin mantığıyla uyuşan ve hatta Afet İnan'ın sũylediklerini genişletip, katkı sağlayacak ilaveler yapmıştır. Örneğin; ‘Afet Hanımefendi Cengiz'in anasının Tũrk olduğundan bahsettiler. Bendeniz de ilave edeyim. Babası da aslen Tũrk'tũr’ (I. TTK, 1932:46). Ayrıca Kũprũlũ, milli tarih yazımı konusunda, Tũrk Tarih tezinin icra edicileriyle aynı fikirdedir. Bu işi, 'maddi istiklalin yanında manevi istiklal"(I. TTK, 1932:47) olarak telakki etmektedir. Bu bağlamda Kũprũlũ'nũn sũylediklerini, Tezin, tamamını ya da bir kısmını eleştiren bir konuşma olarak gũrũlememektedir. Nitekim diğer iki eleştiricilere, gelen, cevap mahiyetindeki

konuşmalara, Köprülü'nün konuşmasından sonra rastlanmamaktadır. Diğer Tarih eleştiricilerinden Avram Galanti, Türk Tarih Tezi'nin kimi iddialarının doğru olmayabileceğini söylemiştir. Türklerin, medeniyet kuruculuğunun, Sümerlerle ve Etilerle irtibatının doğru olamayacağını belirtmiştir (I. TTK, 1932:445- 452). Bunun  zerine söz olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti  yesi Samih Rıfat, Avram Galanti'ye cevap vermiştir. Galanti'nin iddialarının yeni gelişmelerden uzak olduğunu belirten Samih Rıfat "Ananevi telakkiler yahut çok eski bilgiler karşısında hakikati müdafaa etmek için en küçük itirazlara cevap vermemiz lazımdır" diyerek Galanti'ye tevdi etmiştir (I. TTK, 1932:445-452).

Bir diğer eleştirel yaklaşan isim Zeki Velidi, Orta Asya'nın kuraklığı meselesine değinerek; "kuraklık meselesi ancak ve ancak tarihten evvelki devirlere ait olabilir" (I.TTK, 1932:168) demiştir. Bununla beraber, Orta Asya'dan g   n sebebi olarak belirtilen kuraklığın, g   n tek sebebi olamayabileceğini "iktisadi ve siyasi sebeplerden" de(I.TTK, 1932: 175) ileri gelebileceğini söyleyerek, teze genel anlamda iki eleştiri getirmiştir. Konuşmasının sonunda, (kendinden evvel konuşan)“Raşit Galip Beyefendinin söylediklerini ancak teyit eder ve daha ziyade tafsil ve ilave mahiyetinde olur”(I. TTK, 1932: 176) diyerek eleştirisini nispeten 'yumuşatmaya' çalışsa da tepkiden kurtulamaz. Konuşmasına ilave olarak, tarihe verdiği ehemmiyet sebebiyle Mustafa Kemal Atatürk'e de teşekkür etmiştir. (I. TTK, 1932: 176)Zeki Velidi'ye, Raşit Galip'in cevabı sert bir içeriğe sahip olup, Zeki Velidi'nin ilmi donanımını hedef almıştır. 'Zeki Velidi Bey'in Darülfünundaki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum. Türkiye Cumhuriyeti Darülfünun kürsüsü bu kadar hafif malumatlarla ve bu kadar sakım metotlarla işgal edilecek bir kıymetsiz mevkii değildir" (I. TTK, 1932: 388-389)

Zeki Velidi, Kongre'yi müteakip, üniversitedeki görevinden istifa ederek Viyana'ya gidecektir. Dünya savaşı sebebiyle, 1 Eylül 1939'da yeniden ülkeye dönerek, İstanbul  niversitesi'ndeki görevine tekraren başlamıştır.(Baykara, 2012: 209) oklukla Fuat Köprülü'nün de dahil edildiği bu eleştiricilerin bir diğer ortak yönleri de, Darülfünunda görevli olmalarıdır.    eleştiricinin de Darülfünunda  alışmaları bir hayli enteresandır. Öte yandan ilgi çekici bir başka husus, kongrede antropololojik veriler yorumlanmış yani antropoloji ağırlıklı bir kongre olmuştur.

2.4.5. İkinci Türk Tarih Kongresi

İkinci Türk Tarih Kongresi, 20-25 Eylül 1937'de İstanbul'da, Dolmabahçe Saray'ında toplanmıştır. Birinci Kongredeki gibi, Türk Tarih Tezi üzerine konuşmalar gerçekleşmiş, ilk kongreye benzer şekilde yine öğretmenler bu kongreye katılmıştır. Bu kez katılan öğretmenler arasında, ilk kongreden farklı olarak, İstanbul'da eğitim veren yabancı okulların yabancı öğretmenleri de vardır. Türk Tarih Kongresi'nin, ruhuna uygun olarak, yalnızca ülkemizdeki yabancı öğretmenler değil, tüm dünyada alanında tanınan üniversite hocaları da kongrede yer almıştır. Bu bakımdan ilk kongreden farklı olarak, ikinci kongre beynelmilel mahiyet arz eder. 5 yıl önceki kongreyle benzerliği ise, Mustafa Kemal Atatürk'ün yine dinleyici koltuğunda yerini almasıdır. Atatürk, ilk günden son güne kadar konuşmacıları pür dikkat dinlemiştir. Dolmabahçe Sarayı'nın muayede salonunda, açılışını 20 Eylül günü Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı Türk Tarih Sergisi bir hayli ilgi toplamıştır (II. TTK, 1943: 14). Bu sergi için başta Türkiye'de olmak üzere; Macaristan, Fransa, İngiltere, Yunanistan gibi ülkelerin arşiv ve müzelerinden kıymetli eşya ve vesikalar getirilmiştir (II. TTK, 1943: 14). İlk kongrede Afet İnan'ın konuşmasında şahit olunan, Türk Tarih Tezi kaynaklı tedirginlik, İkinci Türk Tarih Kongresi'nde gözlenmemiştir.

Filhakika, tezin uluslararası nitelikteki bu ifşaatı bunun en müşahhas örneğidir. Geçen süre zarfında, çalışmalar sıklaşmış, antropolojinin yanına arkeoloji eklenerek, 'seküler' nitelikli bir tarih için daha da derine kazılmıştır. Öyle ki, İkinci Türk Tarih Kongresi için sonraları bir yazı kaleme alan Şemsettin Günaltay'ın yazısının başlığı da buna delalet etmektedir ; 'Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi'. İkinci Türk Tarih Kongresi'nin Fahri Başkanı Eugene Pittard idi. Asbaşkanlar ise, Hasan Cemil Çambel, Halil Ethem Eldem ve Afet Hanım idi. Hasan Cemil Çambel, 1935'te Yusuf Akçura'nın ölümü üzerine Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na getirilmiş, Berlin'deki Alman arkeoloji enstitüsü onur üyeliğine seçilmiş bir bilim insanıydı (Toprak, 2015: 162). Bu kadar büyük ve cihanşümul bir ehemmiyet kazanan İkinci Tarih Kongresi'nde Türk Tarih Kurumu mesaisinin salahiyyetkar garp alimlerinin taktirlerine mazhariyetle nihayetlenmiş oldu. Türk Tarih Tezi de artık kat'i surette muzaffer oldu (II. TTK, 1943: 338).

Toprak’a göre İkinci Tarih Kongresi ile tez genel bir kabul görüyor ırk teması araçsallaştırılarak Türklerin Avrupalılardan farklı olmadığı savı ön plana çıkarılıyordu (Toprak, 2015: 193). Arkeolojik faaliyetler değerlendiriliyor, 1935’te kazısı başlayan Alacahöyük arkeolojik alanına, kongreden artan vakitlerde yabancılar götürülüyordu (Toprak, 2015: 193). Arkeolojik faaliyetleri anlatan Afet İnan, Türk Tarih Tezinin doğrularının yeniden altını çiziyordu. Örneğin:

“Türk ırkı beyaz ve brakisefaldır. Türk ırkının bu ülkeye sahip oluşu ise en eski devirden başlar. Protoeti ve Eti bu sahipliğinin başında gelir. Bu yurdun muhtelif tarihi devirlerinde, siyasi varlığında değişiklik ve adında başlıklar görülmüştür. Fakat ırkı vasfı hep Türk cevherini muhafaza etmiştir. Bu sözlerinin müeyyidesi ikidir: biri, topraklar altında sakladığı cet iskeletleri, diğeri bugün yaşayan ve bu yurda hakkıyla sahip olan Türk milleti bizler” (II. TTK, 1943: 334).

Bunun yanı sıra fahri başkan unvanıyla açılış konuşmalarından birisini yapan Pittard, kongrenin ilerleyen saatlerinde Türk Tarih Tezine kaynaklık eden tezini yeniden savunmuştur.

2.4.6. Üçüncü Türk Tarih Kongresi

Üçüncü Türk Tarih Kongresi, 15-20 Kasım 1943’te, Ankara’da toplanmıştır. II. Dünya Savaşı sebebi ile kongre geç toplanmış, savaşın etkileri yüzünden kongreye ülke dışında katılım sınırlı ölçüde kalmıştır (III. TTK, 1948: 6) Kongrenin başkanlığını, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel yaparken, as başkanlar şu isimlerden oluşuyordu: Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemseddin Günaltay, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan ve Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri Muzaffer Göker. (III. TTK, 1948: 11) Üçüncü Kongre, Türk Tarih Tezinin etkisinin azaldığının görüldüğü bir kongredir. Bu toplantıda, ilk iki kongre ve bununla bağlantılı olarak Türk Tarih Tezinin prensipleri değerlendirilmiştir.

Kongrenin açılış konuşmasını yapan Şemseddin Günaltay, Türk Tarih Tezi ile müvazi olarak; “Asya tarihi baştanbaca kahramanlıklarla dolu, Türk tarihidir”, diyerek konuşmasına yine Türk Tarih Tezini kaynak almıştır. Kongrede konuşan bir diğer isim olan Hasan Ali Yücel de Türk Tarih Tezinden mülhem bir iddia olan, ‘Türklerin medeniliğini’ (III. TTK, 1948:7) yeniden dile getiriyordu. Kongrelerin değişmez ismi, Afet İnan burada İkinci Kongredeki konuşmasına benzer bir konuşma yaparak, iki

kongre arasında geçen süre zarfında gerçekleştirilen arkeolojik faaliyetler hakkında malumatlar vermiştir (III. TTK, 1948: 33-46). Ayrıca kongrede, başta Atatürk olmak üzere Türk Tarih Tezinin ve kongrelerin yaratıcıları rahmet ve tazimle anılmıştır.

Üçüncü Tarih Kongresi'nin ilk iki kongreden en büyük farkı, arşivlere inilerek yapılan Osmanlı araştırmalarına yer verilmesiydi. Halik İnalçık, Neşet Çağatay ve Enver Ziya Karal gibi isimler, Osmanlı ile ilgili araştırmalarını kongrede dile getiriyordu. Bu toplantıda, ilk iki kongrede görülmeyen bu durum, Osmanlı tarihinin paranteze alındığı Osmanlı tarihinden ziyade, Orta Asya ve Anadolu'daki medeniyetlerin mercek altında alındığı o devrin bir anlamda güç kaybına uğradığının nişanesi olarak gözlenebilir. Toprak'a göre ilk iki Kongre'nin antropoloji-arkeoloji çizgisinden yavaş yavaş uzaklaşıp, arkeoloji- tarih çizgisine doğru yol kat edilmiştir (Toprak, 2015:199).

2.4.7.Türk Tarih Tezinin Kaynakçası: Kişiler ve Kitaplar

Türk Tarih Tezi, Atatürk'ün direktif ve çabalarıyla vücut bulmuştur. Ancak Türk Tarih Tezi için Atatürk'ün etkisi direktif ve çaba sözcüklerinde çok daha fazla idi. Atatürk, bizatihi tez ile ilgilenmiş, bunun için teşriki mesaide bulunmuştu. Bu ilgisini okuduğu kitaplara borçlu idi. Atatürk'ün tez çalışmaları öncesinde ve sırasında okuduğu kitaplar, teze kaynaklık etmiştir. Şüphesiz tezin içeriğinde, farklı yazarların okuduğu farklı kitap olsa da, tezin çerçevesini çizen metinler, Atatürk'ün de okuduğu metinler olmuştur. Türk Tarih Tezinin kaynaklığında ortaya çıkarılan tarih ders kitaplarında, bu etkiyi görmek mümkündür. Yazımına bizzat müdahil olduğu bu eserlerde, beğenmediği kısımları okuduğu eserler doğrultusunda yeniden kaleme alıyor ya da aldırıyordu. Tarih ders kitaplarını hazırlayanlar arasında yer alan Uluğ İğdemir'in anlattıkları bu durumu göstermektedir:

“Atatürk çalışmaları Yalova'dan ilgiyle izlerdi. Yazılan müsveddeler kendilerine gönderilir, o da düşüncelerini yazıyla bildirirlerdi. Atatürk, 'İslam Tarihi' bölümüne çok önem vermişti. Bu bölümün önemli dilimini de kendisi yazmıştı. İlk önce kurum(T.T.K) üyelerinden Zakır Kadiri(Ugan)"ye yazdırılan bu bölümü hiç beğenmemiş, bunun Şemsettin (Günaltay)tarafından yazılmasını istemişti”(İğdemir, 1973: 10).

Türk Tarih Tezinin genel çerçevesini çizilmesine yardımcı dört isim

bulunmaktadır. Bunlar; Mustafa Celalettin Paşa, Leon Cahun, Herbert George Wells ve Eugene Pittard'dır. Söz konusu kişilerin eserlerini Atatürk okumuş olduğundan, onun yer yer yazarlara ait kitapların altını çizdiği ve katıldığı görülmektedir. Yazarların etkilerini kaba hatlarıyla belirtmek gerekirse, Mustafa Celalettin Paşa, oldukça erken bir devrede ulus bilincinden söz etmiş, Türklüğün üstünlüğünden ve medeniliğinden bahsetmiş, bu esnada da halifelğe eleştiri getirmiştir. Leon Cahun, Türk Tarih Tezinin en önemli argümanlarından olan Türklerin Orta Asya'ya mukim olduğu ancak burada bulunan Orta Asya denizinin kuruması sebebiyle göç ederek, Avrupa'ya ilk Türklerin gittiğini ve bu Türklerin dillerini gittikleri her yerde koruduğunu söylemiştir. H.G. Wells ise Darwinist bir bakış açısıyla ele aldığı dünya tarihi içinde, insanlığın ortak köklerden türeyip geliştiğini belirtmiştir. Son olarak E. Pittard, ise antropolojik verilerden hareketle Avrupa'nın oluşumunda etkisi olan bir Orta Asya'dan göçün, brekasifal medeni bir topluluğu taşıdığını belirtmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu isimlerin Türk Tarih Tezinin şekillenmesine doğrudan ya da dolaylı katkıları incelenecektir.

2.5. TÜRK TARİH TEZİNİ ETKİLEYEN ESERLER

2.5.1 Mustafa Celalettin Paşa : 'Eski ve Modern Türkler'

10 Nisan 1826'da doğan Mustafa Celalettin Paşa'nın asıl ismi, Konstanty Borzecki idi. Ülkesi Polonya'da çıkan 1848 ayaklanmasına katılan Borzecki, ayaklanmanın Prusya tarafından bastırılmasından sonra, 1849'da Osmanlı'ya sığındı. İki yıl sonra, iktida eden Borzecki; Mustafa Celalettin adını aldı. (Yalçın, 2014: <http://www.sozcu.com.tr/2014/yazarlar/soner-yalcin/turku-avrupaya-anlatan-ilk-aydin-m-celalettin-pasa-620168/>). Kısa zamanda askeri anlamda yükselmiş ve Mustafa Celalettin Paşa namıyla anılır olmuştur.

Mustafa Celalettin Paşa, 1869'da İstanbul'da, Fransızca olarak yayımlanacak olan 'Eski ve Modern Türkler'i yazmıştır. İstanbul'da çıkan, Courier de Orient gazetesi matbaasında basılıp, Sultan Abdülaziz'e ithaf edilmiş ve sunulmuştur. Kitap, ertesi yıl Paris'te yeniden basılmıştır. Kitapta Türklüğün tarihi konu edilirken, aynı

zamanda Osmanlı geleceği ve refahı için neler yapılması gerektiğinin de belirtildiği eser, sultana sunulmuş bir rapor niteliği de taşır (Odabaş, 2014: 24).Güvenç'e göre Mustafa Celalettin Paşa, umut ve güven hususunda problem yaşayan Türklere umut ve güven aşlamak istiyordu (Bozkurt, 1995: 31). Mustafa Celalettin Paşa'nın kitabında, dönemine göre oldukça özgün, önermelerinin benzerleri daha sonra Türk Tarih Tezinde göreceğimiz kimi iddialar vardır. İlber Ortaylı'ya göre Mustafa Celalettin Paşa'nın kitabı; 'laik Avrupa ulusçuluğunun, Türkçeye tercümesi gibiydi' (Ortaylı, 2009:93). Örneğin Osmanlı Türklerinin Türk-Kafkas ırkına mensup olup, dünyanın en büyük milletlerinden biri olduğunu belirtir. İnsanlığın yükselişinde, medenileşmesinde Türklerin büyük katkıları olduğunu belirterek, Türklerin mensup olduğu bu ırka, 'Turo Aryan' adını verir. Mardin'e göre Eski ve Modern Türkler kitabının kaynağı, 'İrkların Eşitsizliği' kitabının yazarı Gobineau idi (Mardin, 2006: 95).Ayrıca bu iddialarla birlikte, ulus- devlet kimliğinin inşasında kullanılan ve bunun bir uzantısı olarak Türk Tarih Tez'inde de yer alan İslam'a karşı bakışın nüveleri yine bu eserde görülmektedir.

Arda Odabaş'ın anlatımına göre Aryan ırka mensup Osmanlı Türkleri, İslam dinine geçtikleri için kökenlerini unutmuştur.Türkler, Avrupalı kavimlerle aynı kökten gelmektedir (Odabaş, 2014: 26) Bu iddialarını, bazı filolojik ispatlara dayandırma çabasında olan Mustafa Celalettin Paşa, Türkçe ile Latince ve Yunanca arasındaki benzerlikleri izah etmeye çalışır. Yine Odabaş'ın anlatımıyla Paşa, ulusçu dalgaya karşılık olarak, tıpkı Cumhuriyet devrinde herkesi Türk olarak kabul eden anlayış gibi, ülkedeki tüm Müslüman ve Hristiyan nüfusu Aryan ırkı potasında eriterek, aynı aileye mensup saymaktadır.(Odabaş, 2014: 34)

Paşa, kitabında Türklerin, 'medenî olduğunu' belirterek, (Celalettin, 2014:43) Türk Tarih Tezinin bir diğer gerekçesi olan, Türklerin tarihinin Avrupalılarca yanlış ve yanlış yazıldığı hususuna temas etmektedir. Örneğin;

“Burada Türklerin tarihini yazmak iddiasında değiliz; ancak gönlümüzde, eski Türklerin vahşi adetlerini konu yapan, o dönemin abartılı anlatımları üzerine kurulu, genel bir görüşle savaşmak yatıyor. Bu görüşe göre, Türkler millî bir topluluktan çok, savaşta acımasız, ateşkes sürecinde bile talancı, haydut sürüsünden ibaret, piç bir ırktır. Bu suçlamaların tutarsızlığı, Haçlı seferlerinin Hristiyan tarihçileri tarafından ortaya konulmuştur”(Celalettin, 2014:71-72).

Paşa'nın kitabından bu satırların altını, Atatürk de çizmiştir. Bunun dışında

Atatürk bu kitapta başka yerleri de çizmiştir. Altını çizip, yanına ‘çok mühim’, ‘dikkat’, ‘çocukça ve abartıyor’ diye not düştüğü bölümlerin karakteristiğine bakacak olursak; Türklerin Ariliği, Etrüsklerin Turo-aryan ya da Türk olabilecekleri, Arap alfabesinin Türkçe’nin yapısına uygun olmadığı gibi yerlerdir (Turan, 1982: 26-27). Atatürk bu kısımların altını çizmiş ve yanına not düşmüştür.

2.5.2. Leon Cahun: ‘Asya Tarihine Giriş Kökenlerden 1405’e Türkler ve Moğollar’

Fransız yazar Leon Cahun’un eseri, Şerafettin Turan’a göre Osmanlı devrinde Türkçü gençler arasında yayılmış, dahası Türkçülük akımına yol açan etmenlerden biri olmuştur (Turan, 1982: 28). Yalçın Küçük’e göre; Türkoloji’nin kuruluşuna ve temel eğilimlerinin oluşmasına hiç kimse Leon Cahun’dan daha fazla katkıda bulunmamıştır (Küçük, 2004:306). 1896’da yayımlanan kitap,(Turan, 1982: 27) başta Ziya Gökalp olmak üzere birçok Türkçü üzerinde etkili olmuştur. Küçük’e göre Leon Cahun, Türklüğü Arap bağlantısından koparan isimlerden biridir (Küçük, 2004: 306). Ancak bu eserin daha önce Paris’teki I. Oryantalistler Kongresi’nde (1873) dile getirdiklerinin benzeri iddiaları, Türk Tarih Tezinde de rastlamak mümkündür. Copeaux’un anlatımıyla Cahun, kıyılarında prehistorik bir Türk halkının yaşadığı, eskiden var olmuş bir Orta Asya denizi varsayımını ortaya atmış bu deniz kuruyunca Türklerin göç ettiğini iddia etmiştir. Yine, aynı kongrede, Avrupa’ya ilk gelen Turani halkların Türkler olduğunu söyleyen Cahun’un Türkçeye dair iddiaları kıymetli bulunmuştur. Cahun, Türkçe’nin her yerde fonetiğini, gramerini ve yapısını koruduğunu belirterek, Türkçeye büyük bir paye vermiştir. Nitekim Cahun’un, Fransa’da ‘Ari Dillerden Önce Kullanılan Dilin Turani Kökeni’ başlıklı konferansı, 1931’de yayımlanan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının konservatif hali olan, ‘Türk Tarihi’nin Ana Hatlarına Methal’ kitabında yer almıştır (Copeaux, 1998:15). Bu kısım, kitaba ek olarak son kısmında okuyucu ile paylaşılmıştır. Asya Tarihine Giriş kitabında, Timur dönemine gelinceye kadar Asya’daki Türk Tarihi’ni inceleyen(Turan, 1982:27). Cahun, Ortaçağ Asya tarihini anlatmadan kavramanın çok zor olduğunu dile getirir (Cahun, 2006:28).

Kitapta, Türklerin çok eski zamanlardan beri medeni ilişkiler ürettiğini(Cahun, 2006:33) belirten Cahun, Çin kaynaklarına dayanarak, bu ilişkileri örnekliyordu. Cahun, Avrupa medeniyetinin bir Turan ırkına dayandığını iddia ediyordu(Göçek, 2002:92).Türkleri köklü bir geçmişle ilişkilendiren Cahun, Ak Turanların Türk olduğunu belirtmiştir. Türklerin eski bir topluluk olan Hyumg-Nu'dan olduklarının altını çizmiştir(Cahun, 2006:35- 36). Köklü bir geçmişin yanında, dini itikatlarıyla ilgili de yorumda bulunan Cahun; ‘Ne Türkler ne de Moğollar, hiçbir zaman dindar halklar olmamışlardır’ demiştir. Bu kısım Atatürk’ün dikkatini çekmiş ve bu satırların altını çizmiştir.(Turan, 1982:28).

2.5.3. Herbert George Wells: ‘Dünya Tarihinin Ana Hatları’

İngiliz yazar Herbert George Wells’in, Dünya Tarihinin Ana Hatları adlı eseri, Türk Tarih Tezinin şekillenmesinde mühim bir katkı sağlamıştır. Cumhurbaşkanlığı sekreteri Hasan Rıza Soyak’ın Mustafa Kemal Atatürk’e ilişkin aktardığı şu anı, İngiliz yazar Wells’in eserinin, uygarlık yolundaki Türk imajının oluşmasında ne kadar önemli olduğunu gösterir.

“Ortada bambaşka bir durum vardı. Sekreterin söylediğine göre Gazi, iki gece üst üste yatağına girmemişti. Yalnız kahve içerek arada bir de sıcak bir banyo yaparak kırk saat durmadan kitap okumuştur. Okuduğu kitap, H. G. Wells’in Dünya Tarihinin Ana Hatları idi. Bitirir bitirmez Türkçeye çevrilmesini emretti. Kitap yayımlandıktan bir yıl sonra da hemen aynı temellere dayanan bir Türk Tarihinin Ana Hatları çıktı. Gazinin istediği Türkleri İslamiyet’ten aşıladığı ‘millet üstü ümmet’ düşüncesinden onlarda asıl yurtlarına karşı bir bağlılık uyandırmaktı kafasındaki sorulardan biri de, bunu tüm olarak ele alınan bir dünya içinde Türk tarihine uygun düşecek bir geçmişe bağlamak ve böylece Türkleri yalnız Batı’ya özgü bildiği, ‘uygarlığa’ doğru ilerleterek kendisini boyuna tedirgin eden Doğu-Batı uyumsuzluğundan kurtulmaktı. Wells, insanların aynı kaynaktan geldiği kuramı ona bu yolu açmıştı’ (Kinross, 2010:538-539)

Mustafa Kemal Atatürk, Doğa bilimleri eğitimi görmüş olan İngiliz yazarın (Turan, 1982: 37) bu kitabını, 1925’te Fransızcaya yapılmış olan çevirisinden okumuştur. (Turan, 1982: 38) Wells’in bu eseri, birçok farklı görüş dile getiriyordu. Turan’a göre dünya tarihini bir bütün olarak ele alan Wells, bunu kavimlerin, ulusların ya da devletlerin tarihi olarak değil, insanlığın tarihi olarak görmekteyiz. (Turan, 1982:38). Toprak’a göre böylelikle Mustafa Kemal Atatürk Türk tarihini de kolaylıkla insanlık tarihi içerisinde değerlendirebileceğini öngörmüş ve kitabın bu anlayışına bir

hayli değer vermiştir. İnsanlık tarihi içerisinde yer alınabileceği düşüncesiyle birlikte tarihçiliğin; jeologların, paleontologların her kesimden doğa bilimcilerin, etnologların, arkeologların, filozofların ve tarihçilerin ortak çalışmasıyla şekilleneceğini belirtiyordu (Toprak, 2015: 361).

Wells, 1919'da yayımlanan bu kitabında, ilkçağları tamamen antropolojik ve arkeolojik verilere dayandırarak anlatıyordu (Toprak, 2015:117-118). Hanioglu'na göre Wells'in dile getirdiği Darwinist total tarih tezini, Türk Tarih Tezi ve tezin kaynaklık (Gzt, 2017) ettiği tarih ders kitaplarında görürüz (Gzt, 2017). Evrenin oluşumunda canlı türlerinin evrimine, ilkel yaşam biçimlerinden modern uygarlığa varan gelişmeler bu anlayış kapsamında irdelenip, kaleme alınmıştır (Gzt, 2017). Toprak'a göre Darwinist kuramı benimseyen Wells; Darwin evrim kuramı savunucularından Thomas Huxley'in öğrencisiydi ve ister istemez onun görüşlerinden etkilenmiştir. (Toprak, 2015:201) Dünya tarihinin bu arkeolojik ve antropolojik verilerle izah etme düşüncesi, bu bakış açısı, Türk Tarih Tezine de yol gösterici olacaktır. Böylece, tarih anlayışında da köklü bir değişiklik yaşanacak ve Toprak'a göre uhrevi tarih anlayışı, yerini laik bir izahata bırakacaktır (Toprak, 2015:178).

İnsanı ve bütün kainatı yoktan yarattığı inanılan 'Cenab-ı Allah'ın' yerine,(Toprak, 2015:177) bu anlayışın zıttı kabul edilebilecek bir 'insanlık macerası' (Wells, 1972:46) ikame edilecekti. Böylelikle La-dini söylemle birlikte, kendine insanlık tarihi içerisinde de yer açabiliyordu. Hanioglu'na göre bu kitaptan o denli etkilenilmiştir ki, içerik, beslediği Türk Tarihinin Ana Hatları(1930) kitabına 'isim babalığı'da yapmıştır. (Hanioglu,2017, <https://www.gzt.com/yazarlar/prof.dr.m.sukruhanioglu/turk-tarih-tezi-entelektuel-fantezi-mi-2036594>) Toprak'ın belirttiği gibi yazarın ismi, Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'unda geçmektedir. (Toprak, 2015:144). Mustafa Kemal Atatürk, Wells'in kitabından şu cümlelerin altını çizip, yanına notlar almıştır.

'Bilim adamları arasında en çok paylaşılan düşünce, insanın diğer memeli hayvanlar gibi daha basit bir sınıfa ait soylardan geldiği kanısıdır'.

'Şimdi insanların ve yarı insanların ataları olarak akla en yakın biçimde niteleyebileceğimiz yaratık, kızızoik dönem başlarında özellikle yerde yaşayan bir koşucu maymundu' (Maymun ve insan iskeletleri arasındaki benzerlik işaretlenmiştir.).

'Küçük Asya'da (Anadolu'da) çok daha önce insan demiri de eritmeye başlamıştır'

(Metnin yanına 'Mühim' yazılmıştır.) (Tüfekçi, 1983:81,84,92).

2.5.4. Eugene Pittard: 'İrklar ve Tarih'

İsviçreli antropolog ve etnolog Eugene Pittard (Toprak, 2015:101), Türk Tarih Tezi çalışmalarına fiziken de katılmıştır. Bu yönüyle diğer isimlerden farklıdır. Toprak'a göre 1911'den beri, Anadolu toprakların da araştırmalarını sürdüren Pittard, Harf Devrimi sırasında Türkiye'de bulunmuş ve bu değişiklikten bir hayli etkilenmiştir. 1931'de, çağdaş Türkiye'yi tanıtan 'A Travers / Asie-mineure-Le visage nouveau de la Turquie' adlı eserini, Reşat Nuri Güntekin Türkçe'ye çevirerek, 'Anadolu' başlığı altında yayımlanmıştır (Toprak, 2015:101). Hanoğlu'na göre dönemin önde gelen antropologlarından birisi olan Pittard'ın, Henri Berr'in 'İnsanlığın Evrimi' serisinden çıkan 1924 tarihli ırkların tarihi kitabı Atatürk'ün de bir hayli ilgisini çekmiştir. Pittard, saf ırk efsanesini reddediyor, antropolojik gerçekliklerin binlerce yıllık tarihi süreç içinde fazlasıyla karmaşık hale geldiğini söylese de, kategori olarak 'ırk'ın geçmişin ve günün anlaşılmasında önemli bir araç olduğunu düşünüyordu (Hanoğlu, 2017: <https://www.gzt.com/yazarlar/prof.dr.m.sukruhanioglu/turk-tarih-tezi-entelektuel-fantezi-mi-2036594>).

'Üstün ve saf ırk'teorisyei Gobineau, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde, Türklerin diğer kavimlerle çok büyük ölçüde karıştığını ileri sürerken, Pittard Avrasya'nın güzel ırklarından biri olarak nitelendirdiği Türklere, evlenme dolayısıyla bir miktar yabancı kanın katılmasını 'büyük bir vazoya birkaç damla eklenmesi' olarak niteliyor, Mustafa Kemal Atatürk de bu bölümün altını çizmiştir (Tüfekçi, 1983:46). Gürbüz Tüfekçi'ye göre Mustafa Kemal Atatürk, ırkçılığa ve üstünlük iddialarına saplanmadan, Türkleri küçültücü ifadelerin yersizliğini kanıtlayıcı çerçevede Pittard'ın görüşlerinden yararlanılmıştır(Tüfekçi, 1983:479).

Pittard, Fahri başkanlığını yaptığı İkinci Türk Tarih Kongresi'nde mezkur iddialarını yinelemiştir. Avrupa medeniyetini kuran insanların Asya'dan gelmiş olduklarını dile getiren Pittard (II. TTK, 1943:65), Asya'dan göç edipAvrupa'ya medeniyeti taşıyan bu ırka, 'Homo-Alpinus' demektedir (II. TTK, 1943:66).

Anadolu coğrafyasının dünya tarihi içindeki yerine değinen Pittard bu bağlamda

Etiler üzerine eğilmiştir. Etilerin Anadolu topraklarını tamamen kapladığını, prehistorik zamanlardan beri Anadolu'nun aynı mevkilerinde sakın olan insanların hafitleri (Erkek Torun) olduğunu belirtip, 'Anadolu yaylalarının en eski prehistoriklerinin, hububatı ve ehli hayvanları veren medeniyetin yaratıcıları olan son neolitiklerden, zaman itibariyle pek uzak olmamaları lazım gelir' demiştir (II. TTK, 1943:70). Türk Tarih Tez'indeki Etiler eksenli Anadolu yorumunun, Pittard'ın bu ve benzeri iddialarından esinlendiği görülmektedir. Pittard, Protoetileri ve Etileri kast ederek Türklerin de cetleri telakki olunabilir demiştir (II. TTK, 1943:73).

“Anadolu'nun bu brakisefalleri (Protoetileri ve Etiler) muhtelif isimler almışlar, muhtelif şekillere tâbi olmuşlar; bunlar, ihtimal, vakit vakit muhtelif diller konuşmuşlardır. Bizden dört bin sene evvelki zamana ait Eti Tabletlerinde büyük ve küçük birtakım kralların isimlerine, devlet adlarına tesadüf ediyoruz. O zaman Anadolu Kıtasının sakinleri hariçte dağınık halde birtakım milletlerden terekkiüp (bileşme) ediyorlardı. Fakat bu milletleri vücuda getirenlerin aynı ırkın insanları olmaları muhtemeldir. Neolitiklerle bizim aramızda, en son tahlile göre; Selçuklular, Osmanlılar vardır. Bu gün bunların adı Türk" tür” (II. TTK, 1943:73).

Heterojen bir topluluğa sahip olan Türkiye Cumhuriyeti için, uzak geçmişe dayanan ve her türlü farklı etnik kökene rağmen Anadolu'yu bir ırkın sahipliğinde açıklayan, bu tez son derece kullanışlıydı. Hanioglu'nun ifadesiyle Pittard'ın tezleri, siyaset tarafından kullanıldığında, türdeş bir antropolojik ulus oluşturmak, Türk Tarihinin altın çağını İslamiyet öncesine taşımak ve Türkiye'yi batı kültürüyle eklemlmek isteyen bir kurama hizmet eden bir hal almıştır (Gzt, 2017).

Toprak'ın anlatımıyla Pittard, Türkiye'de gerçekleştirilen devrimleri ilgiyle takip ediyor, git gide Atatürk ile dostluğu derinleşiyordu. Öyle ki, Türk Tarihi Kurumu Asbaşkanlığını yürüten Afet İnan'ın Cenevre'de yürüteceği Doktora tezinin danışmanı olacaktır. Tez kapsamında, Anadolu'da 64.000 kadın ve erkek ölçülmüştür. (Toprak, 2015:106). Yine Toprak'a göre Antropometik ölçüler alınarak yapılan bu anket, son derece kapsamlıydı. İddia edilen ise, Anadolu'nun Türk vatani olduğuydu. Türklerin, uygarlığın yakın bağının olduğu 'brakisefal kafa' yapısına sahip olduğu, Anadolu'da yaşayanların da brakisefal olduğu dile getiriliyordu. 'Türk Irkının Vatani Anadolu' başlığını taşıyan tezi, önce Fransızca yayımlandı ve önsözünü de Pittard kaleme aldı. Türkçesi ise 1947'de yayımlanmıştır (Toprak, 2015:111-113).

Bununla beraber, Atatürk'ün ölümünden bir yıl sonra, dönemin antropoloji

dergisi ‘Revue Antropologique’de ‘Antropolojiyi ve Tarih Öncesini Canlandıran Devlet Adamı: Kemal Atatürk’ başlığında bir yazı kaleme alan Pittard, böylece bilime, özellikle de antropolojiye verdiği değerle, diğer devlet adamları arasında farklı bir yere sahip olan Atatürk’e tazim yazısı yazmıştır (Toprak, 2015: 101). Dönemin ünlü antropoloğu Pittard’ın bir diğer önemi ise, uluslararası platformda Türk tarihine karşı Batı’nın rahatsız edici ve kalıp görüşlerini uluslararası platformda karşıtını oluşturmasıydı. Toprak’a göre antropolog Şevket Aziz Kansu’nun uluslararası dergilerde ileri sürdüğü, Türklerin brakisefal kafa yapısına sahip olup, “ileri” bir ırka mensup olduğunu (Toprak, 2015:182) belirttiği yazıların yanına, bu kez uluslararası saygınlığı yüksek Pittard’ın iddiaları eklenmiş oluyordu. Böylece bu iddialara, Pittard üzerinden uluslararası meşruiyet sağlanmaya çalışılıyordu.

Pittard, 1928’de Orta Anadolu’nun güneyinde (Adıyaman) yaptığı araştırma gezisinde o zamana kadar Anadolu topraklarıyla ilgisi olmadığı düşünülen, paleolafik çağ uygarlığını keşfetmiştir.Bu keşif Anadolu’nun kadimliğini göstermesi bakımında önemliydi. Adıyaman’da yapılan bu keşiflere, Mustafa Kemal Atatürk de yoğun ilgi göstermiştir (Pittard, 2015:51). Pittard’ın yaptıkları, eserleri merakla takip edilmiş, her ne kadar bilimsel ölçütleri gözetse de ona biçilen rol daha çok siyasi olmuştur. Pittard, Türk Tarih Tezinin uluslararası camiada yüzü olmuştur.

2.5.5. Josep De Guignes: ‘Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi’

Fransız yazar Joseph de Guignes’in 1758 yıllarında 5 cilt olarak Paris’te yayımladığı ve İslamiyet’ten önceki dönemde de Türklerin köklü bir tarihe sahip olduğunu iddia ettiği eseri bir hayli ses getirmiştir. (Turan, 1982: 29) Orijinal adı; ‘Histarie generale des Turcs des Mongols et des autres tartares occidentaux avant et depuis Jesus-Christ jusqu’a present’ olan kitap, 1924 yılında Hüseyin Cahit Yalçın’ın tercümesiyle; “Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi” adıyla (Turan, 1982: 29) Türkçe basılmıştır. Ayşe Seslikaya’ya göre De Guignes, bu çalışmasında Türk tarihi’ni dönemlere göre tasnif ederek, bunu yapan ilktarihçi olmuştur. Türk Tarihi’nin İslamiyet öncesi eski dönemlerini Çin yıllıklarını

araştırarak, yeni bilgiler ortaya koymuştur (Seslikaya, 2003: 10). Bu eser, Tarih ders kitaplarının, Hunlar ve Büyük Selçuklular dönemi yazılırken kaynak olmuştur (Turan, 1982: 29).

Atatürk'ün, Tuğrul Bey ile Alparslan'a ilişkin anlatıları, De Guignes'in eserini kaynak alarak yorumladığı, ancak Atatürk'ün tadiliyle yeniden kaleme aldığı bu bölüm ders kitabında yer almamıştır. Atatürk'ün De Guignes'ten aldığı notlarda, 'Laik Devlet Başkanlığı' ve 'Tuğrul Bey'in dinsel devlet başkanlığı kaldırmamasının yarattığı sorun' (Turan, 1982: 29-30) gibi bölümlerin olması, laiklik ilkesine yapılan vurgunun delilidir. Turan'a göre Tarih ders kitaplarının 3.cildinde yer alan Alparslan Dönemi yine, De Guignes'in kitabından alıntılanarak yazılmıştır. Ayrıca Atatürk, Malazgirt Savaşı'nı ve Romen Diyojen'in esir alınması olaylarını kaleme alırken, De Guignes'ten etkilendiği anlaşılmaktadır. Ancak, De Guignes'in eserinde yer alan, Alparslan'ın namaz kılması, ıtriyaat sürmesi, kılıç kalkan kuşanması gibi eylemlerine yer vermiştir. (Turan, 1982: 31-32).

Seküler nitelikte bir Türk tarihi inşası için bu ayrımı önem arz etmektedir. Bununla birlikte, De Guignes'in eserinde, Türklerin medeniliği, dini inanışları ve köklü geçmişiyle ilgili kısımların altı çizilmiştir. Türklerin medeni tavırlarıyla maruf bir millet olarak anlatılması, daha sonra Türk tarih tezinin en önemli iddialarından birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Örneğin;

“(Bu ülkede) türlü tahıl, at, deve, sığır, koyun, üzüm şarabı, ipek vardır. Halk ipeği ipek suya, toprağa pek saygı gösterirlerdi. Bir tanrıya taparlardı ve bunu evrenin yaratıcısı gibi düşünürlerdi’ haline getirmeden kullanır. Erkekler saçlarını keserler. Kadınları kısa giyerler, büyük pantolon giyerler. Onlar, Hunları ancak Türk adıyla tanırlar. Din konusunda Türkler; ateşe, havaya, suya, toprağa pek saygı gösterirlerdi. Bir tanrıya taparlardı ve bunu evrenin yaratıcısı gibi düşünürlerdi” (Tüfekçi 1983:282,295,298).

2.5.6. Leone Caetani : ‘İslam Tarihi’

İtalyan Leone Caetani'nin, 1905-1912 yılları arasında 'Annali dell' İslam adıyla, 5 cilt olarak yayımlanan eseri, Hüseyin Cahit Yalçın tarafından, 'İslam Tarihi' ismiyle Türkçeye çevrilmiş, 1924-1926 yılları arasında 9 cilt olarak basılmıştır (Turan, 1982:33). Bu eser, özellikle ders kitaplarının İslam Tarihi kısmı için kullanılmıştır. Turan'a göre Atatürk tarafından yazılan İslam Tarihi bölümü için, bu eser en çok tercih

edilen kitap olması bakımından önemlidir. (Turan, 1982:33) Kitabın İslam Tarihi'ne getirdiği yorumlardan faydalanılmıştır. Caetani'nin, Hilafet, savaşlar ve dinin toplumsal yapıya tesiri üzerine kaleme aldığı kısımlar ilgi çekmiştir.

Caetani'nin eserinde, kaleme aldığı bazı sözler, Atatürk'ün kaleme aldığı Tarih II kitabının Orta Zamanlar bölümünün İslam Tarihi kısmında karşımıza çıktığı için önem taşır. Caetani, eserinde şöyle demektedir:

“Tarihi vak’aları teşhis etmek yani her şeyin sebebini ve menşeyini bir adama irca ederek daha mühim birçok anasırı ihmal eylemek insanlarda bir sevk-i tabi’i icabatındandır. Daha ziyade haiz-i ehemmiyet olan bu anasır ise, mevzu-u bahs olan kimseye sahay-i faaliyet teşkil eden heyet-i içtimaiyenin ahval ve şeraitidir. Büyük hadisatı tevlid eden şey, yalnız bir adam değildir, bütün meziyetleri ve kusurları ile birlikte bütün heyet-i içtimaiyedir” (Turan, 1982:33-34).

Mustafa Kemal Atatürk bu noktadan hareketle İslam dini için şu şekilde yorum yapmaktadır:

“Muhammed’in neşrettiği din, insanların kalbinde derin bir ihtizaz uyandırdı. O ölüp gittiği halde, on üç asır sonra halâ İslamiyet’in kalplerde ihtizaz husule getirmekte olduğu his olunuyor. Bu harikanın sebebini araştırırken yalnız Muhammed’in şahsı üzerinde durmak kâfi değildir. Başka unsurları da nazar-ı dikkat almak lazımdır. O unsurlar, mevzuubahis olan adamın faaliyet sahasını teşkil eden kavmin halleridir. Herhalde içtimai heyet Muhammed’in ilk telkinlerini batı bir tekamül ile tadil ve tevsî etmiştir” (Turan, 1982:33-34).

Benzer şekilde, dört halife dönemi ve özellikle Hz. Ebubekir'in halife seçilişi ile ilgili olarak mezkur kitap kaynak alınmıştır (Turan, 1982:35). Turan'a göre halifeliğin, dini olduğu kadar, siyasi bir vazife olduğu kısmı da, Atatürk'ün özel ilgisine mazhar olmuş, Caetani'nin bu satırlarının yanına dikkat anlamına gelen “D” harfi konmuştur. (Turan, 1982: 36) Hz. Muhammed'in hayatı da bir başka ilgi çeken kısım olarak işaretlenmiştir (Tüfekçi, 1983:331-335). Caetani'nin bu kitabı, Atatürk'ün İslam tarihiyle ilgili birçok bilgiyi kaydettiği kitap olmuştur.

Bu bilgiler Türk Tarih Tezine ve ondan müştak çalışmalarda yer almıştır. Sözü edilen kitaplarda, Atatürk'ün ilgisini çeken kısımların özellikle belirtilmesinin ana nedeni, Türk Tarih Terzi'nde Atatürk'ün oynadığı roldür. Atatürk'ün entelektüel birikiminin ve tez için yaptığı çalışmaların Türk Tarih Tezinin omurgasını oluşturduğu bilindiğinden, Atatürk'ün okuduğu belli başlı eserlere temas edilmiştir. Ayrıca bahse konu kitaplar tez çalışmaları için memur edilmiş isimlerin de dikkatini çekmiş ve onlar

tarafından da incelenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERS KİTAPLARININ SİYASAL İKTİDARLAR TARAFINDAN BİÇİMLENDİRİLMESİ

3.1. Kitlesele Eğitim: İktidarlar İçin Güçlü Bir Dönüştürücü

Kitlesele eğitim, ulus- devlet olma projesinin önemli sacayaklarındandır. Levent Duman'a göre özü itibariyle siyaset amaçları olan kitlesele eğitim, (Duman, 2016: 373) ulus oluşturma projesinin temel belirleyicilerindendir. Çünkü 'eğitim, hem topyekün geriliği telafi edilebilecek kısa yol hem de endoktrinasyon ve kadrolaşma imkânı' olarak görülmektedir (Bora, 2016: 30). Eğitim ve dolayısıyla okullar iktidarların projelerini toplumsal tabana kolaylıkla yayabileceği, ideolojisini ve bakış açısını aktarabileceği alandır. Üstel'e göre yurttaşların ulusal toplulukla bütünleşmesinde özel bir yer olan okul (Üstel, 2004: 127), Sadoğlu'nun anlatımıyla zorunlu eğitim veren okullar; ulusal tarih ve ulusal coğrafya dersleriyle, yurttaşlara ulusal bilincin kazandırıldığı yuvalardır. (Sadoğlu, 2003: 24) Althusser'e göre okul, devletin ideolojik aygıtlarından birisidir (Althusser, 1994: 43-44). Eğitim, bu anlamda teknik ve mesleki bilgi aktarımından çok, Hanoğlu'na göre nesil yetiştirme (Hanoğlu, 2017, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/01/29/kendi-merkezli-essiz-ozgun-tarih>) aktivitesi olarak kabul görmüştür. Eğitim, 'biçimlendirme' (Hanoğlu, 2017, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/01/29/kendi-merkezli-essiz-ozgun-tarih>) ve 'zihinleri denetleme' (Turan, 2008: 112) en bilindik yoludur.

Mesajlar alıcılara yani yeni yurttaşlara ders kitapları aracılığıyla aktarılır. Okuyanları dönüştürmeyi amaçlayarak tek yönlü ve tartışılmaz mesajlar veren (Hanoğlu, 2017, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/01/29/kendi-merkezli-essiz-ozgun-tarih>) ders kitapları, genellikle siyasetten bağımsız, objektif bilginin aktarıldığı kaynaklar olarak sunulur (Çayır, 2014: 1). Siyaset kültür aktarımının aracı olarak önemli işlev görür (Alkan, 2004: 131). Ders kitaplarıyla ulus devletin kültürel, coğrafi ve tarihi mirası, siyaset ve toplumsal değerleri milliyetçilik temelinde yeniden üretilir. Kemal İnal'a göre ulus-devletin oluşturduğu ders kitaplarıyla,

vatandaşlık bilinci aşılanıp bir milli kimlik duygusu oluşturulmaya çalışılır (İnal, 1996:24).

Bu anlamda kritik bir işleve sahip olan ders kitaplarının bir başka özelliği de, coğrafi olarak belli sınırlara hitap etmesidir. Copeaux'un saptamasıyla bir örneğini de yasalarda gördüğümüz bu sınırlılık sebebiyle ders kitapları ilgili devletin dışına çıkmaz ya da çok sınırlı bir şekilde çıkar. Yaygın, ama kapalı başka dillere çok az çevrilen ve bu sebeple üretildiği ülkenin görüntüsünü dışarıya nasıl yansıtacağı kaygısından uzak bir söyleme sahiptir (Copeaux, 1998: 3). Çayır'a göre bir toplumun "resmi öyküsünün" anlatıldığı ders kitaplarında, ortak aidiyet duygusu geliştirilmeye çalışılır (Çayır, 2014:9). Kolektif kimliğin (Çayır, 2014:2) vaz edildiği ders kitaplarındaki bilgiler ve değerlerin, bir mutabakatın ürünü olduğu farz edilir (İnal, 1996: 15) Dolayısıyla, Copeaux'un ifadesiyle A priori bir kabullenme söz konusudur (Copeaux, 1998: 3).

Bazı dersler, ideolojik aktarım için daha kolay formattadır. Althusser'in tarafından ideolojiyle kaplanmış, 'beceriler' (hesap, doğa tarihi, bilimler, edebiyat) ve katıksız egemen ideoloji(ahlak, felsefe, yurttaşlık eğitimi), (Althusser 1994: 43- 44) olarak tasnif ettiği dersler bunlardandır. Katıksız egemen ideolojiyi salık veren dersler arasında yer alan ahlak dersi, din dersi olarak da okunabilmektedir. Nitekim, daha sonraki yıllarda, Türkiye'deki din eğitiminin tatbik edildiği dersin resmi adı 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi' olmuştur. Dolayısıyla din derslerini, ideolojik derslerin başında saymak mümkündür. Pek tabii, bu derslerin arasına tarih dersi de eklenilebilmektedir. Hatta tarih, bu derslerin en önemlisidir. Bir ulus- devlet inşa etme çabasında olan Türkiye'de milliyetçi mesajlar verilirken, 'eğitimin millileşmesi çağrında' (TTTC, 2004:262), özellikle yurt bilgisi ve tarih derslerinin önemi vurgulanmaktadır. Öyle ki 'milli' mesajların verildiği dört ciltlik tarih ders kitapları hazırlanmıştır. Karabıyık'a göre bu dersler sayesinde vatandaşın, milli ve insani karakterleri yoğrulacaktır (Karabıyık, 1996: 80).

Ders kitapları birçok anlamda önemli bir araçtır. Özellikle, radikal değişim ve dönüşüm dönemlerinde, önemi bir kat daha artmaktadır. Bu zamanlarda ders kitaplarının yazımına daha fazla özen gösterilir. Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ile beraber, değişim ve dönüşümlere gebe olduğu bir döneme girmiştir. Dolayısıyla ders

kitaplarının değişmesi de, beklenen, doğal bir srectir. Nitekim 1924 yılında, Maarif Vekili olan Vasıf Bey; ‘eski zihniyete göre yazılmış eser ve kitapların, Türkiye Cumhuriyeti’nin mekteplerinde artık yeri kalmamıştır’ diyerek, bu durumun en somut örneğini oluşturur. Ulus- devlet kurma gayretindeki kurucu kadro tarafından ‘eski zihniyet’din ve onun verdiği mesajlardır. Seküler- Türk kimliği inşa edilmek istenmektedir. Eskinin dini kimliğinden ve vurgusundan sıyrılmak istenmiştir. Devlet milli olurken, eğitimin de milli olması gerektiği vurgulanmıştır. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü’nün, 1925 yılında, Muallimler Birliğinde yaptığı konuşmada bu vurguya açık bir söylem bulunmaktadır:

‘‘Milli Maarif istiyoruz, bu ne demektir? Bunu zıddı ile daha açık anlarız. Bunun zıddı dini terbiye yada beynelmilel eğitimidir siz öğretmenler, dini ve beynelmilel değil, milli eğitim vereceksiniz. Dini eğitim, bir bakıma beynelmilel eğitimidir. Bizim eğitimimiz ise kendimizin olacak milli eğitim de iki kısım düşünebiliriz; siyasi ve vatansal. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren ‘Türk’ var. Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpare millet manzarasını gösteremiyor. Eğer bu nesil bilinçle, ilmin ve hayatın rehberliğiyle bütün ömrünü vakfederek siyasi Türk milleti, kültürel, düşünsel ve sosyal tam ve olgun bir Türk milleti olabilir’’(Sakaoğlu, 2003:27-28).

Dşlenen, tasarlanan millete, yani Türk milletine, milli maarifle ulaşılabileceği belirtilmektedir. Türk, kimliğine milli eğitim sayesinde kavuşacaktı. Gürses’e göre; ‘Cumhuriyet kadrolarının beklentisi, bireylerin yeni toplum projesine entegrasyonu, projenin gerektirdiği norm ve siyasi rolü işelleştirmesiydi’ (Gürses, 2011:146) Entelektüel dolaşımın ilk kaynağı olan ders kitapları, içeriği itibariyle siyasallaşır ve bu siyasi mesajı körpe dimağlara aktararak, toplumsal zemin arar. İdeolojinin aktarım aracı olarak ders kitapları, farklı iktidar dönemlerinde birbirinden ayrı mesajlar verse de, yapısal anlamda süreklilik sağlanırken, ideolojik açıdan değişimlerin olduğunu görürüz. (Alkan, 2004:77). Siyasi kültürün aktarımı bakımından, II. Abdülhamit döneminde ders kitaplarında en büyük padişah Yavuz Sultan Selim olarak gösterilir. Bunun sebebi II. Abdülhamit döneminde siyasi anlamda güçlü bir simge haline gelen halifeliliğin, Yavuz Sultan Selim tarafından devralınmasıdır (Alkan, 1996, (akt) Georęeon, 2006:227).

3.2. Ders Kitaplarının İçerik Analizi

3.2.1. Türkiye Tarihi (1924-1929)

Kitabın yazarları Hamit ve Muhsin Beylerdir. Kitap, ilk kez 1924 yılında basılmıştır. Bu çalışmada, Maarif Vekaleti Milli Talim ve Terbiye Dairesinin emriyle 1929 tarihinde basılan versiyon incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna müteakip oluşturulan kitap, aynı zamanda acele bir çalışmanın da ürünüdür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla gerçekleşen değişime eğitimin de ayak uydurması gerektiği düşünülerek, bu yönde çalışmalara hız verilmiştir. Türkiye Tarihi kitabı bu anlayışın sonucunda oluşturulmuştur.

“Bu eser Türkiye Cumhuriyeti'nin teessüsü ile lise ve orta mektep müfredat programlarında yapılmasına lüzum görülen tadilat üzerine vücade getirilmiştir. Mekteplerde tedrisatın sarsılmaması için süratle kitap yetiştirilmesi icap ediyordu. Bu meyanda orta mekteplerin üçüncü sınıfında tedris edilmek üzere bir tarih hazırlanması vazifesi bize tevdi olundu. Bu suretle kısa bir zaman zarfında hazırlanan ‘Türkiye Tarihi’ ilk defa olarak 1924 tarihinde Arap harfleri ile ve resimsiz tabedildi”(Hamit ve Muhsin, 1930: V).

752 sayfa olan kitap, ‘Türk tarihinin, İstanbul’un fethinden itibaren, inkırazına kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun geçirdiği safhaları ve bir de yeni Türkiye Devletinin kuruluşunu ihtiva’ (Hamit ve Muhsin, 1930:V) etmektedir. Kitap her ne kadar İstanbul’un fethi ile başlasa da, İstanbul’un fethinin, sebep ve sonuçlarına değinmemektedir (Gök, 2005:353). Ersanlı’ya göre Osmanlı merkezli yaklaşım sergilenmiş (Ersanlı, 1992:100) yaklaşık yüz yıllık süreçlere ayrılan tarihi devirlerde, Osmanlı tarihi, eş zamanlı olarak Avrupa tarihi ve son bölümde de Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna tesir eden olaylar kaleme alınmıştır. Osmanlı tarihi, Tanzimat’tan bu yana klasikleşmiş olan devirlere göre açıklanmıştır.

Kitapta, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna ve tarihine bir hayli az yer verilmiş olması, en az İstanbul’un fethi ile başlayıp İstanbul’un fethine değinilmemesi kadar ilginçtir. Özellikle yakın tarihte yaşanan olaylar sebebiyle kaleme alınan bir kitapta, yakın tarihe değinilmemesi, başlangıçta bir sorunmuş gibi görünse de bir mantık çerçevesinde açıklanabilir. Tarihi olayların üzerinden belli bir süre geçmeden o olayın tarihi olay olarak kabul edilmesine kuşkuyla bakılması anlayışı bu duruma sebep olmuş

olabilir. Nitekim bu bölümden sonra kitapta en az yer verilen diğer bölüm, kronolojik olarak en yakın tarih olan Meşrutiyet Devri'dir (Gök, 2005:329).

Ayrıca yazarlar, kitabın eski tarih yazma usullerinden farklı kaleme alındığını belirtmektedirler. Osmanlı devleti tarih yazıcıları olan vakanüvislerin tarih yazımını bilimsellikten uzak bulan yazarlar bu usulü kitaplarında kullanmadıklarını şu sözleriyle belirtmişlerdir:

“Eski vakanüvislerin yaptığı gibi ve son zamanlara kadar yazılan Osmanlı tarihlerinden birçoğunda görüldüğü veçhile bütün vak"a ve hadiseleri şahıslar etrafında toplamak ve her şeyi bunların muvafakiyeti şeklinde göstermekten bilhassa içtinap ettik.

... hadiselerin menkıbevi tavsifinden içtinap ile onları, esaslı sebepler ve neticelerini göstererek, izaha çalıştık. Çünkü başka türlü hareket edildiği takdirde tarihin rabitasız, insicamsız menkıbeler silsilesinden ibaret olarak görünmesi ve talebenin dimağında bir sergi salonundaki levhalar gibi yekdiğeri ile münasebeti olmayan ayrı ayrı birtakım tavsif ve tasvirlerin tesirini yapması ihtimali baş gösterir’ (Hamit ve Muhsin, 1930: VI-VII).

Kitaba göre Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyılda başlayan ve tesiri sınırlı olan garp medeniyetine dahil olma hamlesinin son ve başarılı halkası olduğunu dile getirmektedir. (Hamit ve Muhsin, 1930:469) Kitapta, Osmanlı Devletinin kuruluşu ve Türklükle ilgili konulara temas edilirken, Osmanlı Devletinin kuruluşu sırasında farklı kültürlerin de etkisi olduğu dile getirilmiştir. (Hamit ve Muhsin, 1930:468) Din rabitasının ırk rabitasının tesirini azalttığı belirtilen kitapta Türklerin de bu durumdan etkilendiği söylenmiştir.(Hamit ve Muhsin, 1930:470)

Bir ulus- devlet kurmanın arifesinde, Türklüğe ilişkin konulara temas edilmesi gayet doğaldır. Türklere ilişkin değinilen hususlar, genel itibariyle; Türklerin medeniliği, gelişmişliği ve büyük coğrafyalara yayılmışlığı olmuştur. Örneğin; Türklerin, İran, Arap ve Bizans medeniyetlerinden etkilendiği(Hamit ve Muhsin, 1930:470) ve Orta Asya'dan dünyanın çeşitli bölgelerine yayıldığı belirtilirken, göç eden Türkler arasında en ileri Türklerin Garp Türkleri yani Anadolu Türkleri olduğu ifade edilmiştir. Kitapta yer alan şu ifadeler durumu açıklanmaktadır

“Asya'nın ortasında ilk vatanlarından kurunu kadimeden beri zaman zaman muhtelif akın ve hareketlerle şarka, şimale, cenuba ve bilhassa garbe doğru atılan Türk kütleleri muhtelif devirlerde büyük roller oynamışlar gayet vasi bir sahada yerleşerek, birçok mücadelata rağmen, mevcudiyetlerini muhafaza etmişlerdir... Medeniyetleri en çok ilerlemiş Türkler, Garp Türkleridir. Şarka doğru gidildikçe daha iptidai Türk cemiyetlerine tesadüf olunur. Garp medeniyetine en çok yaklaşmış ve o medeniyeti en çok temsil etmiş olan kütle yine

Anadolu Türkleri kütlesi olduğu için medeniyet yolundaki rehberlik bittabi yine Türkiye Türklerine teveccüh etmektedir'' (Hamit ve Muhsin, 1930:471).

En ileri Türkler olarak değerlendirilen Türkiye Türklerine gösterilen bu teveccüh, yapılmak istenilen medeni atılımlar için motivasyon kaynağı olarak kabul edilebilir. Bunun dışında, kitapta Türklüğe belli oranda övgü olsa da, bu üzerinde çalışılmış, sistematik ve kapsamlı bir övgü değildir. Ersanlı'ya göre kitapta Türklüğü vurgulamak için ırksal ve etnik bütünlük aranmadığını, bu türden bir homojenlik yaratmanın asıl amaç olmadığı görülmektedir (Ersanlı, 1992:102).

Ne dinsel, ne de etnik köken vurgusunun güçlü haliyle görülmediği kitapta, güçlü bir ulus- devlet inşa çabasına rastlanmamaktadır. Kitap, daha çok dönemin öğrencilerinin eğitimden kopmaması için düzenlenmiş daha sonraki yıllarda görülen ideolojik kaygının bu kitapta diğer kitaplara nazaran daha az hissedildiği görülmektedir.

3.2.2. Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri Kitabı (1927- 1931)

Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı) tarafından yazılan Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitabı, 1927- 1931 yılları arasında, ilkokulların ve köy okulların 3. 4. ve 5. sınıflarında okutulmuştur. 1927- 1928 yıllarında eski harflerle basılan kitaplar, 1929- 1931 yıllarında yeni harflerle yayımlanmıştır (Abdülbaki, 2005:7). Birinci basımı Tefeyyüz Kitaphanesi gerçekleştirilen kitaplarda, anlatımı güçlendirmek için yer yer fotoğraflara başvurulmuştur. Bu çalışmada incelenen kitap ise, Kaynak yayınları tarafından 2005 yılında yayınlanandır ve tüm sınıfların din dersleri bir arada verilmiştir.

Atatürk dönemi, ders kitabı alt başlığında yeniden basılmıştır. 3. 4. ve 5. sınıflarda okutulan bu kitaplarda kullanılan dil, işlenen konu sınıflara göre değişiklik gösterir. Bu durum da ders kitaplarının yazımında pedagojik hassasiyet gözetildiğine delalettir. Kitaplarda körpe dimağlara İslam dini, Hz. Muhammed, İslam tarihindeki önemli olaylar, önemli yapılar hakkında bilgi verilirken, dini, ahlaki ve milli mesajlar da verilmiştir. Ayrıca kitabın isminden de anlaşılacağı üzere eser, yeni bir nesle 'Cumhuriyet Çocuğuna' seslenmektedir (Abdülbaki, 2005:7). Yeni oluşturulmaya çalışılan nesle, yeni bilgiler verilmeye çalışılmaktaydı. Cumhuriyetin ideolojisine uygun

olarak dini ve milli bilgiler öğretilmek istenmiştir. Yeni nesil çocukların bilmesi gereken dini ve ahlaki müktesebat milli hasletlerle mecz edilmeye çalışılmıştır. Bu itibarla din ve ahlak, daha önceleri görülmemiş biçimde yorumlanmış, yeni bir paradigmayla çocuklara aktarılmıştır. Dinin toplumsal etkisi de göz önünde bulundurularak, aktarılan bilgilerde göze çarpan unsurlar, genellikle dinin daha önceleri yanlış anlatılıp bazı kötü niyetli din adamlarınca kötü yorumlandığı üzerinedir.

Mezkur ders kitaplarındaki genel işleyiş; bağnazlık karşıtı, bilimsel anlayışa sahip, akılcı tutumları öven gerçek ve doğru dinin geleneksel olarak bilinenlerin, öğretilenlerin dışında bir yerde olduğunun vurgusu yapılırken, herkesin üzerinde mutabık olacağı kardeşlik, paylaşım, dostluk, dayanışma ve temizlik gibi, belli başlı ilkelere kuvvetli atıflar yapılmıştır. Doğru dinin Cumhuriyet’le birlikte edinildiğini belirten kitapta, geleneksel kabuller reddedilmiştir. Bazı din adamlarının toplumsal etkisi eleştirilip, reddedilmiştir. Aklın ve bilimin rehberliğinde dini yorumlayan din adamlarına hürmet edilmiştir. Bunun dışındaki din adamları, bağnazlık ve gericilikle itham edilirken bu zihniyetteki din adamlarına ihtiyaç olmadığı belirtilmiştir. Bu din adamları, Cumhuriyetin yurttaşlarına idrak ettirmeye çalıştığı akılcı, modern hasletlerle bezediği dinin uzağında, geçmişin artıklarıydı.

Cumhuriyetin yeni yurttaşına iletmeye çalıştığı yeni ve doğru din, Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarıyla yeni nesle aktarılmak istenmiştir. İlkokul çocuklarına aktarılmak istenen mesajların daha çabuk iletilebilmesi için anakronik ifadeler de kullanılmıştır. Bu ifadeler, geçmişi günün koşullarıyla anlatma çabasının bir ürünüdür. Böylece hitap edilen kitle, yani çocuklar, anlatılanları hem daha kolay anlar hem de geçmişle yaşadığı dönem arasında daha kolay bağlantı kurabilir diye düşünülmüştür. Halifelerin göreve gelişlerinin seçimle gerçekleştiği söylenerek, cumhuriyet idaresiyle paralellik kurulmak istenmiştir. Örneğin; ‘Peygamber’in vefatından sonra Müslümanlar toplanarak kendilerine bir cumhurreisi seçtiler. Bundan sonra cumhuriyet devri başlamıştı’ ifadesi buna örnektir. Ayrıca Cemil Öztürk’e göre din, Türk milliyetçiliği içerisinde eritilerek aktarılmaya çalışılmış ve dinin ahlaki yönleri, milliyetçiliği desteklemek için kullanılmıştır (Öztürk, 2008:158,160).

3.2.3. Vatandaş İçin Medeni Bilgiler (1930- 1935)

Kitap, Maarif Vekaleti, Milli Talim ve Terbiye Dairesinin 7 Eylül 1930 tarih ve 2197 numaralı emirleriyle ortaokullarda ders kitabı olarak kabul edilmiş ve 1935 yılına kadar ihtiyaç oldukça yeniden bastırılmıştır. (İnan, 2012:472) Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabı daha önce □Malumatı Vataniye’’ veya □Vatani Malumat’’ adlarıyla, 1943□ten sonra da Yurttaşlık Bilgisi olarak adlandırılan ders için hazırlanmıştır. Kitap, iki cilt halinde yayımlanmıştır. Birinci kitabın yazarı Afet (İnan), ikinci kitabın yazarı ise Kütahya Mebusu Recep (Peker)’dir. ‘Afet’ imzasıyla çıkan birinci kitap, daha kavramsal ve kuramsal iken Recep Peker’in yazdığı kitap Türkiye Cumhuriyeti’nde devlet teşkilatını ve işleyişini, vatandaşın hak ve ödevlerini işlemiş daha çok gündelik hayatta bireylerin karşısına çıkacak hususları konu edinmiştir.(Ünder, 1999:49) Çalışmamıza konu olan kitap ise Afet(İnan) imzalı kitap olacaktır. Eserin yazımında bizatihi Atatürk’ün ilgisi ve katkısı olmuştur. Bu ilgi ve katkıyı Afet İnan şu sözleriyle anlatmıştır:

“Yurt bilgisi için okutacağım ders kitabını Atatürk gördüğü zaman, bunu yeterli bulmamıştı. Kitabın konuları ise, kendisini de ilgilendirdiği için evvela benim Fransız lisesinde okuduğum ‘Instruction Civique’ kitabımdan bazı çeviriler yapmamı istedi. Aynı zamanda bu konulara ait çeşitli kitapları, genel sekreteri Tevfik Bey’e (Bıyıkoglu) araştırarak Almandan bazı konuları, bu çevirilerden de yararlanarak kendisi yazmış veya bizlere, yani bana ve genel sekretere söyleyerek yazdırmıştır. Benim o zamanki çalışmalarım bu konulara ait kitapları aramak, okumak ve gerekirse çeviriler yaparak not almaktı’’ (İnan, 2005:102).

Atatürk’ün direktifiyle belli konulara yoğunlaşan Afet İnan’ın dışında, Atatürk’ün yakın çevresindeki isimlerin de esere katkısı olmuştur. Hasan Ünder’e göre kitabın ‘Türkiye’de Cumhuriyet Nasıl Oldu’ başlıklı bölümünün yazarı, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği görevi yapmış olan Rıza Tevfik Bıyıkoglu olurken ‘Askerlik Vazifesi’ adlı bölümün yazarları İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak’tır (Ünder, 1999:50). Şüphesiz, tüm bu isimleri teyakkuza geçiren, ilgili kısımların yazılmasına vesile olan Atatürk’tür. Atatürk, kitaba ve Yurttaşlık Bilgisi dersine olan ilgisini, dönemin Başbakanı İsmet İnönü’ye gönderdiği mektupta yer alan şu ifadelerinde belirtmiştir.

“Vatan çocuklarını neyi vatandaş olarak yetiştirmek için klasik tahsil programları arasında yer alan yurt bilgisinin ehemmiyeti malumdur. Yurt Bilgisi notları olarak muallim

Afet Hanım tarafından şimdiye kadar neşredilen intihap, vergiler, askerlik ve vatandaş için medeni bilgiler kitaplarının lüzumlu kısımlarını bir araya getirerek ve (Vatandaş İçin Medeni Bilgiler) kitabının birinci cildi olarak yeniden bastırılmak üzere tertibini tavsiye ettim.

Devlet teşkilatının, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Hükümetinin, Hususi idareler ve belediyelerin nasıl kurulup, nasıl işlediğini, Şirketler ve bankalarla eski kapitülasyonlar, siyasi fırkalar ve aile bahislerini ihtiva eden Recep Bey tarafından yeni yazılan kitap da aynı kitabın ikinci cildini teşkil eder.

Bu iki kitabın Maarif vekaletince tespit edilmiş olan mekteplerin muayyen sınıflarında okutulması muvafık olur.

Her iki kitap hiçbir şey mukabilinde olmaksızın sahipleri tarafından Maarif vekaletine terk edilmiştir. Kitaplar yazılırken ve yazıldıktan sonra bizzat alakadar oldum; bunların, yazılmalarında takip edilen maksatlara hizmet edecek kıymet ve mahiyette olduklarını bizzat kaydederim.

Bu kitabın okutulacağı sınıfların yukarısına geçmiş olan talebeye de mekteplerini bitirmeden evvel programlara ilave olarak okutulmasını çok faydalı bulurum. Bundan başka bu kitapların memlekette yurttaşlara okutulması için revaç temin edilecek her tetbirin kıymetli olacağı kanaatında bulunuyorum.

Bu mülahazalarımı Hükümetin takdirine ve Maarif Vekaletinin usulü dâhilinde yapacağı tetkikat ve alacağı mukarrerata terkediyorum Efendim' (İnan, 1988:5-6).

Atatürk'ün 'bizzat alakadar oldum' dediği kitapların dört ana kaynağı vardır. Afet İnan'ın belirttiği üzere bu kaynaklar; 'tercümeler ve çeşitli notlar, Atatürk'ün, Tevfik Bıyıklıoğlu ve benim üzerinde düzeltmeler yaptığımız ilk müsveddeler, tape edildikten sonra yeniden ilave düzeltmeler ve bütün devlet ve hükümet teşkilatından toplanmış bilgileri içeren dosyalardır'(Bunlar sonradan Recep Peker'e verilmiş ve onun hazırlamasıyla Medeni Bilgilerin II. cildi basılmıştır.) 'Afet' (İnan) imzalı kitap, on altı bölümden oluşmaktadır. Gürses'e göre Cumhuriyet'in vatandaşını inşa eden bir metin(Gürses, 2011:158) olarak Medeni Bilgiler kitabı, yurttaşı belirleyecek olan 'kimiz' sorusunu ilk bölümde cevaplamıştır. Yapılan millet tanımında, Ernest Renan'a atıf yapılarak, sübjektif açıklamalara gidilirken, yer yer de objektif millet anlayışına uygun izahlar yapılmıştır. Ayrıca 1930'lu yıllarda güçlenen dinin 'kurucu- dışı'lığına yapılan vurgu da millet tanımında ve kitabın ilgili kısımlarında görülmektedir.

Kitapta ilk olarak Türk milletinin tanımı yapılır. Tanıma göre; 'Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir' (Afet, 1933:7). Bu tanım, aynı zamanda, 1924 Anayasasında yer alan Türk tanımıyla paralellik gösterir. Her ikisinde de, din ve ırk gibi objektif unsurlara yer verilmemiş, Türk 'sayma' genişletilerek, yeni

bir millet tanımı yapılmıştır. Ernest Renan'dan kaynak vermeden yapılan alıntıya göre; 'Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir' (Afet, 1933:17). Yapılan tanımlarda, ırk ve din unsurunun olmaması, toplumda yer alan gayrimüslimleri de millet tanımı içine dahil etmektedir. Bu durum, bugün içimizde bulunan Hristiyan, Musevi vatandaşlar, mukadderat ve talilerini Türk milliyetine vicdani arzu ile raptettikten sonra kendilerine yan gözle yabancı nazarı ile bakılmak, medeni Türk milletin asil ahlakından beklenebilir mi?' sözleriyle ifade edilmiştir. (Afet, 1933: 16)

Ayrıca, etnik olarak Türk olmayıp, Müslüman olan Kürtler, Lazlar, Çerkes ve Boşnaklar da bu tanım kapsamında milletin bir mensubu kabul ediliyordu. Etnik olarak Türk olmayıp Müslüman olan bu toplulukların Türk milletine mensup olmadığını iddia etmenin, milletin birliğine yapılacak bir komplo olarak değerlendirildiği, kitapta yer alan şu ifadelerde görülmektedir:

"Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine kürlük fikri, çerkeslik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış tevsimler, birkaç düşman aleti, mürteci beyinsizden maada hiçbir millet ferdi üzerinde teellümden başka bir tesir hasıl etmemiştir. Çünkü, bu millet efradı da umum Türk camiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyor" (Afet, 1933: 16).

'Millet' bölümündeki mefkure birliğine dayanan sözleşmecî olma iddiasındaki (Anayasal Vatandaşlık) millet tanımı da, Türk ulusunun tarihsel vatanı ve Türklerin kökenine ilişkin açıklama ve göndermelerde, organik bir ulus anlayışına da meyledilmiştir (Üstel, 2004:223). Güçlü bir etnik kimlik vurgusu yapılmış, Türk tarihi, Türk yurdu ve Türkçeye vurgu yapılmıştır. Medeni Bilgiler kitabındaki millet tanımı, Soner Çağaptay'ın ifadesiyle devlete politik aidiyetle, millete etnik aidiyet(Çağaptay, 2009:47) arasına yerleşmiş görünmektedir. Afet İnan'ın; 'dünya yüzünde ondan daha büyük, ondan daha eski ondan daha temiz millet yoktur ve bütün insanlar tarihinde görülmemiştir' dediği Türk milletin oluşumuna eden □tabii ve tarihi vakaları'' şöyle tadat etmiştir: a)Siyasi varlıkta birlik b) dil birliği c) yurt birliği d) Irk ve menşe birliği e) Tarihi karabet f) Ahlaki karabet (İnan, 1933: 8-9).

Sayılan unsurlar, kitabın başında yapılan Türk milleti tanımından farklı olarak, ırk, menşe ve dil gibi unsurları da dahil etmiştir. Bu durum kitapta sergilenen ikililiği göstermektedir. Türklüğe yapılan vurgunun dozu ve içeriği değişse de dünyeviliği baki kalmıştır. Öyle ki dini olanla milli olanın birlikteliğine son verilmiş, milli olan dini olandan ayrılmıştır. Dinin ulusüstü mesajları ulus- devlet inşa etme kaygısındaki idarecileri, dinin belirleyiciliği yerine milli olanın birleştiriciliğine yönlendirmiştir. Kitapta yer alan şu ifadeler, bu durumu göstermektedir:

“Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümlerimiz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz. Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de sairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti; milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü Muhammed’in kurduğu dinin gayesi, bütün milliyetlerin fevkinde, şamil bir ümmet siyasetiydi” (İnan, 1933: 13).

Netice olarak, Cumhuriyet’in ilk yıllarında din ile milliyetçiliği birlikte gösterme çabası bu kitapla beraber sona ererken, 1930’lu yılların ders kitaplarında da göreceğimiz milliyetçi vurgunun dozajı bu kitapla beraber arttırılmıştır.

3.2.4. Tarih Ders Kitapları (1931- 1941)

1930’lu yılların güçlü değişim ve dönüşüm çabalarının, Medeni Bilgiler kitabı sonrası diğer ürünü dört cilt halinde basılan Tarih ders kitaplarıdır. Medeni Bilgiler kitabında görülen değişim işaretlerinin çok daha güçlü ve kapsamlı olarak yansıdığı bu kitapların yazımında, yine Atatürk’ün katkısı ve desteği olmuştur. Atatürk, bu kitaplarla da, ‘bizzat alakadar olmuş’, bazı bölümlerini kendisi yazmış, bazı bölümlerini ilgili kişilere yazdırmış ve kontrolünü sağlamıştır. Beğenmediği bölümleri çıkarmış, hatta ilgili bölümün yazarını da değiştirmiştir. Tarihin teorik kısmı ile ilgili notlar alırken, kitapta yer alan İslam tarihi kısmına yazılarıyla katkıda bulunmuştur. Türk Tarih Kurumu Sekreteri Uluğ İğdemir, Atatürk’ün ilgi ve katkısını şöyle anlatmıştır:

“Atatürk, çalışmaları Yalova’dan ilgiyle izlerdi. Yazılan müsveddeler kendilerine gönderilir, o da düşüncelerini yazı ile bildirirdi. Atatürk, ‘İslam Tarihi’ bölümüne çok önem vermişti. Bu bölümün önemli bir dilimini de yazmıştı. İlk önce, Kurum üyelerinden rahmetli Zakir Kadiri (Ugan)’ye yazdırılan bu bölümü hiç beğenmemiş, bunun Şemsettin Bey (Günaltay) tarafından yazılmasını istemişti. 16 Ağustos 1931’de Kurum Başkanı Tevfik Bey’e Yalova’dan yazdığı mektupta, ‘Size verdiğim ilk notlarımla beraber şimdi

gönderdiğim ‘Hulefa-i Raşidin Devri’ notları da yüksek cemiyetinizin behemehal tenkit nazarlarından geçmelidir’’ (İğdemir, 1973: 8-9).

Bu kitaplar esas itibariyle Türk Tarih Tezinin toplumsal kabulünü sağlayabilmek adına okutulmuştur. Daha önce basılan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının genişletilmiş halidir. Kitapların kaynakçaları ve mesajları neredeyse aynıdır. Bu hususta tarih ders kitaplarını Türk Tarih Tezinin aktarımını sağlayan bir araç olarak görebiliriz. Tarih çalışmalarının ve kitapların hizmet ettiği amaç, tarih ders kitaplarının giriş kısmında şöyle dile getirilmiştir:

‘‘1000 yıldan fazla süren İslamlık- Hristiyanlık davalarının doğurduğu düşmanlık duygusuyla tutucu tarihçiler bu davalarda asırlarca İslamlığın öncülüğünü yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeye savaştılar. Türk ve İslam tarihçiler de Türklüğü ve Türk medeniyetini İslamlık ve İslam medeniyeti ile kaynaştırdılar; İslamlıktan önceki binlerce yıla ait devreleri unutturmayı Ümmetçilik siyasetinin icabı ve din gayreti vecibesi bildiler. Daha yakın zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğu’na dahil bütün unsurlardan tek bir milliyet yaratmak hayalini güden Osmanlılık cereyanı da, Türk adının anılmaması, Milli Tarihin yalnız ihmal değil, hatta yazılmış olduğu sayfalardan kazınıp silinmesi yolunda üçüncü bir etken halinde diğerlerine eklendi. Bütün bu olumsuz cereyanlar, tabii olarak, mektep programları ve mektep kitapları üzerinde bile etkisini gösterdi ve Türklüğün, çadır, aşiret, at, silah ve savaş kavramlarıyla eşanlımlı tutulması geleneği mektep kitaplarımıza kadar girdi’’ (TTTC, 2003:1).

Tüm çalışmaların ve bu çalışmaların neticesi olan ders kitaplarının amacı, ‘1000 yıllık dezenformasyonun tadiliydi’. Yeni ‘resmi tarih’ bambaşka olacaktı. Kitaplar, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmıştır. Kitapların yazım süreci şu şekildedir:

‘‘Türk Tarih Kurumu’nun ilk işi, liseler için bir tarih kitabı hazırlamak oldu. 19 Temmuz 1931’de Türk Ocağı binasının ‘Doğu Salonu’ denilen geniş salonunda Atatürk’ün başkanlığında yapılan toplantıda bu tarihe kadar hazırlanmış olan lise tarihlerinin I. Cilt müsveddelerini Başkan Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) Atatürk’e sundu. Atatürk, müsveddelerini gördükten sonra bunları sağında oturan zamanın Milli Eğitim Bakanı Esat Bey’e göstererek hemen baskısına başlanmasına ve öğretim yılı başına kadar yetiştirilmesini istedi. Kurum, Temmuz 1931 sonunda bir sekreter ve bir daktilodan oluşan kadrosuyla İstanbul’a taşınarak Dolmabahçe Sarayı’ndaki özel bölümde dört ciltlik lise tarihinin öteki ciltlerini yazmaya koyuldu’ (İğdemir, 1973: 7-8).

Cemiyette bu iş için memur edilenler, Türk Tarih Tezi yazımında da yer alan isimler olmuştur. Kitapların amacı, Türkiye Cumhuriyeti’nin düşünsel temellerini şumula yayarak halk düzeyine indirgemektir.(Kabapınar, 1991: 162). Liselerde okutulmak üzere hazırlanan bu eserler ilkin 1931 yılında basılmıştır. Dört cilt halinde basılan eserler, Devlet Matbaası tarafından basılmıştır. Bu çalışmada kullanılan, Kaynak yayınları tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen yeniden basımı kullanılmıştır. Her bir

kitabın ilgilendiği konu farklı olmuştur. Tüm kitaplar görsel anlamda da beslenmiştir. Harita, resim ve tablolar yer alır. Tarih I (Tarihtenevelki Zamanlar ve Eski Zamanlar) isimli kitap 1931 yılında basılmıştır. Kitapta 7 renkli tablo, 22 Harita ve 137 Resim bulunur ve içerisinde iki ana tema bulundurur. İlki ‘İnsanlık Tarihine Giriş’ adlı bölümüyle dünyanın, insanın ortaya çıkışını Darwinist yöntemlerle(Kabapınar, 1991:152) anlatarak, yeni devletin laiklik umdesini yeni nesle aktarmaya çabalıyordu. İkincisi ise Türk tarihi ve ondan kaynaklandığını düşündükleri milletlerin, medeniyetlerin geçmişini yüksek dozda Türk vurgusuyla aktarmaktaydı. Hiç şüphesizburadaki ana tema Türk Tarih Tezinin Türklüğe biçtiği paye ile paralellik göstermektedir. Bu kısım için kaynakça, Türk Tarih Tezidir. Tüm dünyanın Türklüğe borçlu olduğu bir medeniyeti ve Türk’ün son yurdu Anadolu toprakları güçlü bir anlatım ve övgüyle aktarılmıştır. Kabapınar’a göre böylece Türk’e milli bilinç verilmek istenmiştir (Kabapınar, 1991: 152) .

1932 yılında basılan Tarih II(Ortazamanlar) kitabında, tarihte kurulan Türk devletleri ve İslam tarihi konuları işlenmiştir. Kitapta 8 renkli tablo, 49 harita ve 119 resim bulunur. Tarih I’dan devamla, Roma tarihi de görülür. Devletler ve medeniyetler ürettikleriyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu yöntem dört cildin tamamında görülmektedir. Bir devlet ya da medeniyet anlatılırken teşkilatlanmaları, savaşları, ticaret, sanat, edebiyat ve mimari gibi alanlarda yaptıkları irdelenmiştir. Özellikle, bu bölümlerde Türk’ün gelişmişliğine temas etmek ve Türk’ten yana tavır sergilemediği görülmektedir. Tarih II’de en dikkat çekici konu, İslam Tarihi başlıklı bölümdür. Laik bir devlet inşa etme isteği, bu bölümü değerli kılmıştır. Mezkur bölümde kullanılan dil ve üslup da, laik hassasiyetlerin belirgin şekilde görüldüğüne delalet etmektedir. İslam peygamberini dünyevileştirme isteğinin yanında, İslam tarihinde önemli tarihsel olayların, mekanların ve gelişmelerin ‘liberal’ yorumları da burada görülmektedir. Bu anlatımdan ulus- devlet inşa etme çabasındaki bir iradenin dini ötekisi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Diğer ötekisi Osmanlı Devleti ise, Tarih III(Yeni ve Yakın Zamanlar)’de ele alınmıştır. 1933’de basılan kitapta; 6 renkli 3 karakalem tablo, 19 harita ve 195 resim yer alır. Bu cildin ekseriyesi Osmanlı devleti tarihine ayrılırken geri kalan kısmı yaklaşık on dördüncü asırdan on dokuzuncu asra kadar geçen süreçte Avrupa tarihine

ayrılmıştır. Osmanlı Devleti yöneticileri ve hanedan eleştirilmiştir ama yekten bir tenkit söz konusu değildir. Osmanlı tarihi klasik bir sınıflandırmaya tabi tutularak; kuruluş, genişleme, duraklama, dağılma ve yıkılış dönemleri bağlamında değerlendirilmiştir. Genişleme dönemine denk gelen Fatih ve Kanuni devirlerinden sitayişle söz edilirken, kronolojik olarak cumhuriyetin kuruluşuna yakın devirler için ise bu durumun tam zıddı bir tavır sergilenmiştir. Yaklaşık olarak son iki asır eleştirilmiştir. Sergilenen yönetim ve dönemin padişahları keskin bir dille eleştirilmiştir. Kötü yönetim, yabancı devletlerin işini kolaylaştırmış, yabancıların peykesi bir yönetimin ortaya çıktığı söylenmiştir. Osmanlı tarihinin konu alındığı bu ciltte öteki olarak görülen geçmiş, yeni veriler ve ideolojik kaygılarla yeniden dizayn edilmiştir. Bu tavır bütün tarih kitaplarına sirayet etse de en kullanışlıları, ‘ötekileri’ne takınılan tavır olmuştur.

Birinci basımı 1932 yılında basımı gerçekleşen Tarih IV(Türkiye Cumhuriyeti) adlı cildin konusu Türkiye Cumhuriyeti’dir. Kitapta 5 renkli resim, 12 harita ve 176 resim yer alır. Kurtuluş Savaşı’ndan başlayıp, Türk devriminin gelişim aşamalarını içermektedir (Kabapınar, 1991:162). Hanioğlu’na göre ulus- devletin kuruluş ve gelişimini güçlü lider kültü ve resmi ideoloji etrafında açıklamaktadır (Hanioğlu, 2017: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/01/29/kendi-merkezli-essiz-ozgun-tarih>). Kitabın esas konusu Atatürk’ün fikir, görüş ve yaptıklarıdır. Yakın dönemde yaşanan her olay Atatürk’le irtibatlı olarak anlatılmıştır. Mezkur cildin ilk kaynağı Atatürk’ün söylevleri ve tabii ki Nutuk olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin içinden geçtiği tüm süreçler, kitapta yer almıştır. Mali, idari ve ekonomik değişimler, reformlar bu ciltte anlatılmıştır. Kitapların pedagojik olarak öğrencilere ağır gelmesi ileriki dönemde eserlerin değişimi zorunlu kılmıştır.

3.2.5. 1940’lı Yılların İlk Yarısında Basılan Tarih Ders Kitapları

1940’lı yılların ilk yarısında Arif Müfid Mansel, Cavid Baysun ve Enver Ziya Karal’dan oluşan ekip tarafından yazılan tarih ders kitapları, üç cilttir. Maarif Matbaası tarafından basılmıştır. Kitap, görsel anlamda da beslenmiştir. Haritalar ve fotoğraflar yer alır. İlki, birinci sınıflar için hazırlanmış İlk Çağ Tarihi kitabıdır. 1942 yılında Maarif Matbaası tarafından İstanbul’da basılmıştır. Tarihi sınıflandırılmasının,

Türklerin ana yurdunun, Ege'nin ve Roma tarihinin anlatıldığı bu kitapta ve diğer ciltlerde konuları ele alış yöntemi 1930'ların Tarih ders kitaplarıyla benzerlik gösterir.

İkinci kitap, ikinci sınıflar için hazırlanmış Orta Çağ Tarihi kitabıdır. 1945 yılında basılan kitap, Türk ve İslam tarihini ele almıştır. Türk tarihi yine etkileyici bir şekilde anlatılırken, İslam tarihi 1930'ların ders kitaplarındaki anlatımdan farklı olarak tartışmalara sebep olmayacak şekilde kabul görmüş doğrular üzerinden anlatılmıştır. Konuyu ele alış şekli ve ilgili başlıklar benzerlik gösterir.

Üçüncü ve son kitap ise üçüncü sınıflar için hazırlanmış olan Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi'dir. 1942 yılında basılan bu kitabın konusu, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa Tarihidir. Osmanlı tarihi 1930'lu yılların Tarih ders kitaplarında da kabul gördüğü şekilde klasik devirlere ayrılmamıştır. Osmanlı tarihi entelektüel bir tartışma havasında verilirken konunun başlıkları ve irdelenen hususlar 1930'ların ders kitaplarındaki başlıklarla benzerlik gösterir. Osmanlı tarihi asırlara göre incelenmiştir. Aynı zamanda Avrupa'da yaşanan gelişmeler de, bu cildin konusu olmuştur. Bu kitaplar için daha tertipli oldukları ve pedagojik hassasiyetleri gözettiğini söylemek mümkündür (Ergin, 1977:1491) Sayfa sayısı da azaltılmıştır.

Türk Tarih Tezinin şekillendirdiği 1930'ların ders kitaplarından sonra kaleme alınan bu kitaplarda da tezin etkisinin olmadığı söylenemez. Tarih tezinin etkisi, bu kitaplarda da görülmektedir. Türklüğe yapılan vurgu, işlenen konular ve bibliyografya bu durumun kanıtıdır (Kabapınar, 1991:164). Bu seri kitaplardaki temel fark, bir önceki tarih ders kitaplarında görülen ifrat noktasına varan milliyetçi vurgunun azaltılmış olmasıdır. Bu kitaplar neden yazıldı sorusunun cevabını 1942 yılında Akşam gazetesinde Va-nu (Vala Nureddin) tarafından kaleme alınmış görmek mümkündür.

“Cumhuriyet devrinde yazılıp bu seneye kadar okutulan tarih ders kitapları hadiseleri tepetaklak etti. Bunlarda bilakis pek romantik bir Türk milliyetçiliği görünüyordu. Fakat şu noktada ifrata varılmış bulunuluyordu: Her millet mazideki hadiseleri kendi hayrına yormakla beraber, onları anlatışındaki umumi hatlarda, hatta birçok teferruatta beynelmilel görüşten aykırı düşmez. Bir Yahudi, bir Alman, bir Arap, bir Fransız'ın bulunduğu meclise bir Türk lise mezunu da katılınca Mısır tarihini 'bilmiş' cihetinde mutabık kalmalıdır. Fakat, 'Türkler, Ortaasya'dan gelmeseydi ehramlar yapılamazdı' da demeliyiz. Milliyetçilik kaygusu dahi olsa ifrat, ifrattır” (Ergin, 1977: 1491-1492).

Milliyetçi vurgunun dozunun yüksek verilmesi genel geçer bilgileri dahi etkilemiştir. Bu bağlamda uluslararası ölçekte kıyas gerektiğinde benzeri eğitime tabii

olan kişilerin gerçeklerden ziyade ideolojik kabulleri doğru kabul etmesi sorun yaratabilir. Batıların tarih anlatımını reddetme gayesinin de içinde yer aldığı Türk Tarih Tezi, zamanla başka sorunlar ortaya çıkarmıştır. Tarih kitaplarında olması gereken nispi objektiflik, bu sebeple tamamen unutulmuştur. Bu kitaplarda cumhuriyet tarihi yoktur. Gerekçe belirtilmese de, yakın dönem tarihini objektiflikten uzak değerlendirme kaygısının buna sebep olduğu görülmektedir.

3.3. Metod ve Söylem Analizi

Bu çalışmanın odak noktası ders kitaplarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan bazı ders kitapları bir metod uyarınca incelenmiştir. Metod, Arslantürk'e göre; „□ bilinmeyen bir şeyi bulup meydana çıkarmak veya bilinen bir şeyi başkalarına gösterip isbat etmek için düşünceleri iyi bir şekilde sıralamak ve kullanmak sanatıdır' (Arslantürk, 2001:63). Bu çalışmada uygulanan metod, söylem analizidir. Söylem analizi metodunda esas incelenen ise dildir (Ekşi- Çelik, 2008:105). 'Söylem üzerine düşünme ve söylemi dataleştirme yolu' (Ekşi- Çelik, 2008:104) olan bu metod, dilin kullanımını ve dil üzerinden verilmek istenen mesajı incelenmektedir. Yazılı metinlerde uygulanan (Cankara, 2013: 30) bu araştırma metodunda üç farklı teknik vardır. Bu teknikler genel itibariyle sayısal verilerden hareket ederek bir sonuç elde etmeyi amaçlar. Örneğin pragmatik çözümleme tekniğinde mesajın verildiği zaman ve sıklık sayılırken, anlambilimsel teknikte kelimelerin anlamlarına göre bir sayım yapılmakta ve kelimeler buna uygun bir şekilde gruplandırılırken, işaret aracı tekniğinde bir mesajın içeriğinin sıklığı sayılmaktadır (Gökçe, 2004:85). Bu teknikler sayısal içeriklere sahip olup, nicel bir yöntemi verir. Kaç kere, hangi sıklıkta geçtiği anlaşılan ifadelerden bir sonuca ulaşılmaya çalışılır. Bu yöntem daha nesnel olsa da, içerik ve dilin kullanımıyla ilgili bilgi vermemektedir.

Bu çalışmada, metnin içeriğinden bağımsız olarak bir sözün tekrar sayısına yani metnin yüzeysel incelenmesi (Oğuz, 2008: 53) yöntemi kullanılmamış, esas itibariyle metnin içeriğine, verdiği mesajlara ve kodlara kanalize olunmuştur. Bu bağlamda nitel bir araştırma yöntemi olan söylem analizinde asıl anlaşılmak istenen, sözün hangi bağlamda söylendiği ve dolayısıyla bununla verilmek istenen mesajın ne olduğu

anlaşılmaya çalışılır. Söylem, anlamı inşa ettiği için toplumlar semboller ve anlamlar arasında bağ kurar.(Çelik – Ekşi, 2008: 100) Bu baği anlamlandırabilmek için sözü, ‘saymak’ yetmez onu ‘anlamak’ gerekir. Yapılmak istenen de ‘metnin yüzeysel incelenmesi değil, yazıldığı kültürel kodlar içinde anlamlandırılmasıdır’ (Oğuz, 2008: 53).

1924- 1945 yılları arasında incelenen Medeni Bilgiler, Din ve Tarih ders kitaplarından bu yöntemden hareketle belli doneler elde edilmiştir. Bu çalışmada amaç, tarih ders kitaplarında Türk lafzının ya da benzer şekilde Osmanlı Devleti lafzının kaç kez geçtiğini sayıp, söylem sıklığından hareketle birtakım sonuçlar elde etmek değildir. Sözcük saymak ve onun kullanım sıklığını belirtmek veriyi ham haliyle, yorumlamadan sunmaktır. Bu durum her ne kadar nesnel olsa da, karşı tarafa aktarılan bilgi kısıtlıdır. Ayrıca, bazı eserlerde kimi sözcükler sadece yazınsal değil, simgesel ve eylemsel de olabilir (Oğuz, 2008: 53). Bunu anlamak sayısal usulde pek mümkün değildir. Çalışmanın amacı, bir konuya temas edilip, edilmediğinden ya da kaç kez ifade edildiğinden çok, temas edildiyse, nasıl ve hangi açıdan incelendiğidir. Örneğin 1930’ların tarih ders kitaplarında İslamiyet öncesi Türk tarihine ayrılan kısım bir hayli fazladır ve bu saptama tek başına kıymetlidir. Ancak asıl anlaşılması gereken bu konulara hangi bağlamda değinilmiş, bu konuların çatışma noktaları neresidir ve bu tarihsel süreç Türk tarihinin neresine konulmuştur gibi soruların peşinden gitmektedir.

Kitaplar dönemlerine göre sınıflandırıldığı gibi, çalışmanın konusu olan milliyetçilik ve din ana başlığının altında da değerlendirilmiştir. Başlığa uygun ifadeler o başlığın altında yer almış ve dönemsel olarak ele alınış biçimi verilmiştir. Büyük başlıkların altında yer alan küçükbaşlıklar, büyük başlıkları besleyici niteliktedir. Araştırma, kitap özelinde değil başlıklara uygun ifadelerin ele alınış biçimlerine göre sıralanmıştır. Örneğin İslam dininin kutsal kitabı olan Kur’an’ın konu alındığı başlıkta, Kur’an’a dair bakış açısının nasıl dönemlere göre değiştiğini görmek mümkündür. Araştırmaya konu ders kitaplarının hazırlanışı dönem ve yazar(ları) bağlamında da irdelenmiştir.

Örneğin Atatürk’ün bizzat ilgilenildiği kitaplar olan Medeni Bilgiler ve Tarih ders kitaplarının hazırlanış aşamaları, kitapların dönemsel değerleri ve murad edilenlere değinildiği gibi, diğer kitaplarla ilgili de türlü dokümanlar toplanıp, kaynak olarak

verilmiştir. Kitapların fiziksel özellikleri de belirtilmiştir. Kitaplar, dönemin Türkçesine uygun kaleme alındığından, bazı ifadeler ve yazım kuralları günümüz Türkçesine uygun olmasa da orijinal ifadeler aynen aktarılmıştır. Örneğin, ‘Cümhuriyet’ ifadesi bugünün söylemine uygun düşmese de orijinal ifade düzeltilmeden, aktarılmıştır. Yeniden basımlardaki ifadeler de aynen korunmuştur. 1930’lu yılların tarih ders kitapları anlatılırken bu kitapların alt başlığı değil, cilt numaraları verilerek açıklanmıştır. Afet İnan tarafından yazılan ‘Vatandaş İçin Medeni Bilgiler’ kitabı analiz edilirken, kitabın ismi bazen ‘Medeni Bilgiler’ bazen de, daha sonraki değişen ders ismine atıfla, ‘Yurttaşlık Bilgisi’ yada ‘Yurt Bilgisi’ olarak geçmiştir. Bu tercihlerin esas amaçları anlatımı kolaylaştırıp, kısaltmaktır.

3.4. Din: Devletin Dini Dizaynı

Türkiye’de ulus- devlet inşa edilirken, temas edilen en güçlü iki kavram; laiklik ve milliyetçilik olmuştur. Her iki ilke de, devletin ve toplumun din ile ilişkisini belirlemeye yardım etmektedir ve bu ilkeler dönemsel olarak farklı değerlendirilmiştir. Kurtuluş Savaşı ve akabinde cumhuriyetin ilanında din, en güçlü meşruiyet kaynağı iken zamanla cumhuriyetin laik uygulamaları karşısında gerilemiş, belirleyiciliği ve etkisi kırılmıştır. Din, ulus-devlet inşası sırasında devlet tarafından dizayn edilmiştir.

Devletin dini dizaynı, ulus- devlet inşasının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Laiklik vurgusu zamanla güçlenmiş, laiklik eksenli uygulamalar, değişimler ulus-devletin genel karakterini sergiler olmuştur. Halifeliğin ilgası, medeni kanunun kabulü, tekke ve zaviyelerin kapatılması, kılık kıyafet düzenlemesi gibi benzeri hukuki ve toplumsal değişmelerle beraber laiklik, git gide güç kazanmış, dinin hem toplumsal hem hukuki gücü kırılmıştır.

Özellikle 1930’lu yıllarda, ulus- devlete laikliğin zerk edildiği, karar alma süreçlerine dinin belirleyiciliği yerine din dışı, çağın toplumsal dönüşümüne uygun olduğu düşünülen seküler içeriklere sahip kanunlar oluşturulmuştur. Toplumsal dönüşümün en güçlü hissedildiği 1930’lu yıllar, özellikle bu gibi uygulamaların tavan yaptığı yıllar olurken, 1940’lı yıllar dönüşüm fırtınasının, dinin toplumsal gücü ve belirleyiciliği lehine dindiği bir dönem olarak belirmiştir. Cumhuriyetin ilk çeyrek

asrında din, dönemsel olarak farklı uygulamalar kapsamında yeniden yorumlanmış, toplumsal değişmelere zemin sağlamıştır.

1920’li yıllar da dinsel söylemin güçlü etkisiyle beraber, dile getirilen milli vurgu, 1930’lu yıllarda yerini din karşısında konumlanmış güçlü bir milli hassasiyet ve söyleme bırakırken, özellikle laik niteliğe sahip güçlü bir Türk kimliği vurgusu yaratmak için gayret gösterilmiştir. Mezkur dönemin hakim söylemine kaynaklık eden Türk Tarih Tezinde, İslam’la eş kılınan Türk kimliği yerine, İslam öncesine daha güçlü vurgu yapılan Türk kimliği inşası çabası görülür. Bununla da kalmayarak, dini izahlara itibar edilerek anlaşılmaya çalışılan birçok konu için, bilimsel izahlara başvurularak ‘la-dini’ vurgular içeren açıklamalara itibar edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen milli olanla dini olanın ittifakı, 1930’lu yıllarda milli olanın lehine bozulmuştur. Darwinist nazariyeyle değerlendirilen insanlık tarihi ve hayatın oluşumu, ilahi bütün izahların reddi anlamına geliyordu. Bununla beraber İslam tarihi o güne kadar görülmemiş şekilde son derece ‘özgün’ değerlendiriliyordu. 1940’lı yıllarda Darwinist izahtan büyük ölçüde uzaklaşılsa da, laik söylem bakidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni kimlik inşasında uluslar çağında işe yaramayacağı düşünülen din bağı yerine milli bağ güçlendirilip, Türk kimliği vurgusu yapılacaktır. Bu tercihin en müşahhas ifadesine 1930 yılında yayımlanan, cumhuriyet Türkiye’sinin kült eseri sayılabilecek Vatandaş için Medeni Bilgiler kitabında yer alan ifadelerde rastlamak mümkündür.

“Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüzün önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz. Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de sairenin Türklerle birleşip bir millet olmalarına tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti; milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü Muhammed’in kurduğu dinin gayesi, bütün milliyetlerin fevkinde, şamil bir ümmet siyaseti idi” (Afet, 1933:12).

Ulus- devlet çağında laik bir ulus- devlet kurmak isteyen Türkiye için, ‘din bağı bütün milliyetlerin fevkinde, şamil bir ümmet siyaseti’ olarak değerlendirilip ‘muzır’ bir unsur olarak görülüp, reddediliyordu. Onun yerine milli heyecanı diri tutacak Türklük bilinci ikame edilecek, Türklüğün önemi, kadimliği ve kuvveti vurgulanacaktır. Ders kitaplarında bu dönemsel değişimleri gözlemlemek mümkündür. Din üzerindeki bu değişmelerin, din dersi kitabından ve ders kitaplarının din ile ilgili kısımlardan takip edileceği bu bölümde, evvela din derslerinin değişen uygulama saatlerine de göz atmak

gerekecektir.

Değişik öğretim kademelerinde, değişen saatlerde uygulanan din dersleri 30'lu yılların ortasına kadar ders programlarından kaldırılacak, aileye bırakılacaktır. Din dersine katılma 1927 yılından itibaren velilerin onayına bırakılarak, bir anlamda seçmeli ders olurken, 1926-1927 yıllarında, 2. ve 3. sınıflarında ikişer saat olarak belirlenmiştir. 4. ve 5. sınıflarda ise birer saat olarak konulmuştur. 1929 yılında öğretmen okullarının 6. ve 7. sınıflarında ise, haftada iki saat din dersi vardı. 1931- 1932 yıllarında ortaokul düzeyindeki okullarda din dersi kaldırılırken, ilkokullarda sadece tavsiye edilen bir ders konumunda kalacaktır. 1935 yılında ise din dersi ilkokullardan da kaldırılacaktı. 1940'lı yılların sonuna doğru bu uygulamalardan vazgeçilecek, ilkokullardan itibaren din dersleri isteğe bağlı da olsa ders programına konulacaktı (Abdülbaki, 2005: 8-9). Din dersleri, Cumhuriyetin ideolojisine uygun mesajları bünyesinde barındıracak, laik söylemin baskın olduğu mesajlar genç dimağlara iletilecek, cumhuriyetin yeni yurttaşlarını, Cumhuriyetin ideolojisine uygun enformasyonla donatacaktı.

3.4.1. Milli Olanla Dini Olanın Buluşması

Cumhuriyetin ilk yıllarında dinin meşruiyet sağlama gücünden faydalanılmış, bununla beraber milli değerlere de temas edilmiştir. Türklük ve Müslümanlık birbirlerinin müttemim cüzü olarak sunulmuş, her ikisinin de toplumsal belirleyiciliğine, önemine değinilmiştir. 'Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri' kitabında rastladığımız bu husus, 1930'lu yıllara varana değin dini söylemin omurgasını oluşturmuştur. Milli olanla dini olanının çatışması değil bir aradalığa değinilirken, her iki olgunun tek başlarına özgül ağırlıkları olduğuna da temas edilmiştir. Hem diniyle hem milletiyle müftehir yurttaşlar yaratılmaya çalışılmıştır Örneğin;

“Ben bir Türküm ve Müslümanım. Herkese hayırlı olacağım; milletimi cehaletten, bağnazlıktan kurtaran, medeniyetin nuruna kavuşturan Cumhuriyet'i yaşatacağım. Milli ve dini imanıyla yaşayacağım” (Abdülbaki, 2005: 41)

Milli olanla dini olanın bir aradalığı, böylece dile getiriliyordu. 1920'li yılların hakim din söylemine rastlanan bu kitabın aksine, ilerleyen yıllarda İslam dinini konu alan kitaplarda bir aradalık yerini karşıtlığa, muarızlığa bırakacaktır. En fazla, Türklük ve İslamiyet Türklerin İslam'a katkıları dolayımında değerlendirilmiştir. Türklerin

Müslüman olmasından sonra İslamiyet gelişmiş, beynelmilel hüviyetine kavuşmuştur denilmektedir. Türklük tek başına İslamiyet'in kaderini belirleyen, onu değerli kılan bir hal almaktadır. Ayrıca, Türklerin medeniyet inşa edici rolüne de, bu bağlamda değiniliyordu. Böylelikle Türklüğe yapılan vurgunun dozajı artıyordu⁵ (Mansel, Baysun ve Karal, 1945: 44; TTTC, 2005: 93) Örneğin;

“İslam medeniyeti kökleşmesini diğer milletlere, özellikle Türklere ve İranlılara borçludur. İslamiyet'in ortaya çıkışı sırasında yüksek bir seviye ve eski bir medeniyet sahibi olan Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslamiyet "in kökleşmesi ve gelişmesinde pek önemli bir etken olmaları doğaldı. İstisnasız İslam medeniyetinin her şubesinde Türklerin büyük hizmetleri oldu” (TTTC, 2005:162-163).

Türk Tarih Tezinin etkisiyle Türklüğe yapılan bu vurgu bununla da kalmamış Müslüman dünyasında önemli yere sahip olan âlimlerin Türklüğünden bahs olunmuş ve Türk olduğu iddia edilmiştir. En sağlam hadis mecmuası olduğu kabul edilen Sahihi Buhari'nin bir Türk olan Mehmet İsmail tarafından yazıldığı, ayrıca İbni Sina ve Farabi gibi tanınmış bilim adamlarının Türk olduğu (TTTC,2005: 163) belirtilerek, Müslüman dünyasındaki Türk etkisine temas edilmiştir.

1920'li yıllarda daha çok Müslümanlıkla beraber anlam kazanan Türklük, 1930'lu ve 1940'lı yılların ortasına kadar Türk Tarih Tezinin etkisiyle tek başına çok daha fazla yer kaplamış, hatta İslam'a da anlamını kazandıran güçlü bir etken olarak görülmüştür. Din hususunda dahi milliyetin rolü güçlendirilmiştir.

3.4.2. Hz. Muhammed veya Muhammed: İlahi mi Tarihi mi Tartışmaları

İslam peygamberi Muhammed'i, Müslümanlar genelde, saygı ibaresi olarak Hazreti ifadesi ile beraber anmaktadır. En sık kullanılan hitap şekli, Hazreti Muhammed şeklindedir. Bu hitap Müslümanların peygamberlerine karşı saygısını gösterdiği gibi inancının da bir parçası olarak görülür. Yine Müslümanlarca, peygamberlerinin hayatı örnek teşkil eden, her ayrıntısı bilinen tarihsel bir kesittir. Ayrıca İslam peygamberinin yaşamı da, boşluk bırakılmayacak şekilde izah edilmiş, doğumundan ölümüne kadar bir

⁵ “Türklerin böyle kitle halinde Müslüman olmaları, Türk ve cihan tarihleri için çok önemli bir olaydı. Bununla Müslümanlık bir cihan dini oluyor, düştüğü tehlikeden kurtuluyordu. Artık Müslümanlığın koruyucusu Türklerdi. Din ve milliyet ayaklanmalarının önü alınıyor, Müslüman Türkler, İslam tarihinde yeni fetihlerin başına geçiyordu”.

peygambere yaraşır hayat sürdüğü konusu üzerinde mutabık kalınmıştır. Ancak ders kitaplarında görüleceği üzere, bu genel kabuller zamanla terk edilmiş, yerine “bilimsel□ izahlar getirilmeye çalışılmıştır. Örneğin; 1930’ların değişim rüzgârlarının estiği dönemde, tez çalışmalarının da etkisiyle ‘Hazreti’ söylemi terkedilmiştir. Bu itibarla en sert değişiklik ‘Hazreti(Hz.) Muhammed’ söyleminin yerini ‘Muhammed’e bırakmasıdır. Bu değişiklikle murad edilen, ilahi bir sesleniş olan Hazreti söylemini terk edip yerine dünyevi vurgusu daha güçlü olan Muhammed seslenişini koymaktır. Böylece Arif Rençber’e göre ilahi değil beşer tarafına vurgu yapılmak istenmiştir (Rençber, 2010:131). Bilimsel izahları kabul edip benimseyen bir idare için bu durum doğal görünmektedir. Menkıbevi bir anlatım terk edilecek, ‘tarafsız’ bir anlatıma geçilecekti.

1920’lerin din dersi kitabında yer alan ‘Peygamberlerin sonu ve en büyüğü, insanlara İslam dinini öğreten, İslam imanını bildiren ‘Hazreti Muhammet’tir’ (Abdülbaki, 2005:23) bu hitabın yanı sıra daha da kutsiyet atfeden hali olan ‘Hz. Muhammed Aleyhisselam’ söylemine de rastlamak mümkündür (Abdülbaki, 2005:74). Bu ders kitabının bazı bölümlerinde de “Muhammed” hitabına rastlanılsa da esas itibarıyla peygamber ve onun hayatı hedef alınarak, dünyevi bir imayla, la-dini bir anlayışın tezahürü olarak değil yazımdaki daha çok kolay kullanımı nedeniyle kullanıldığı söylenebilir. Nitekim bu hitabın olduğu yerlerde de peygamber yerilmemiş, methedilmiştir. 1930’ların ders kitaplarında ise İslam peygamberinden tarihi bir şahsiyet olarak bahsedilmiştir. İsminin önündeki kutsallık atfeden ibare kaldırılmıştır. Örneğin; ‘Muhammed, 570 tarihinde dünyaya gelmiştir’ (TTTC, 2005:89) denilmiştir.

Benzeri hitap şekli, kitabın tamamına hakimdir. İslam peygamberi ile ilgili tüm konularda ‘Muhammed’ hitabı tercih edilerek ilahi çağrışımından uzak, dünyevi bir çağrışım tercih edilmiştir. Kutsiyet atfedilen ve bu manada kuvvetli bir bağ kurulan peygamber yerine dünyevi özellikleri baskın bir tarihi şahsiyet olduğu ima edilmiştir. Yaşadığı coğrafyada etkili olmuş bir tarihi şahsiyet olarak lanse edilmiştir. Örneğin;

‘Hz. Muhammed’in cenaze töreni; Ebubekir ve Ömer de cenaze töreninde bulunmamışlardı. Anlaşıyor ki, o anda siyaset o kadar önemli ve zorlayıcıydı ki, kimse Arabistan’ın kudretli hakim ve sahibinin cenazesıyla uğraşmaya ne vakit bulmuş ne de arzu duymuştur’ (TTTC, 2005:116)

denilerek Hz. Muhammed’in bir dönem, belli bir coğrafyayı etkilediği ancak, gündelik

siyasi meşguliyetlere feda edilecek bir kişi olduğunun da altı çizilmiştir. 1940'lı yılların ders kitaplarında ise 'Hz. Muhammed' hitabına geri dönülmüş, bu söylem üzerinden polemiğe girilmemiştir⁶. (Mansel, Baysun ve Karal, 1945: 29-30).

Hazreti Muhammed'in peygamberliği öncesi yaşamı da yine farklı yaklaşımların olduğu bir bölümdür. 1920'li yılların ders kitabında doğruluk, açık fikirlilik, medenilik ve dürüstlük gibi hasletler öne çıkarılırken, 1930'ların ders kitabında peygamberlik öncesi dönem bilinmezlikle nitelendirilmiştir. Rivayet ve söylentilerin hakim olduğu bir geçmişle eşitlenmiştir. Sırasıyla 1920'li ve 1930'lu yıllarda yaşanan değişim şu ifadelerde net bir şekilde görülmektedir.

"Muhammet, amcasının kervanları ile civardaki şehirlere gidip gelmeye başlamıştır. Bu seyahatler Muhammet'in fikrini açıyordu. O vakitlerde Araplar hiç medeniyet bilmezlerdi; cahil, vahşi bir haldeydiler. Açık fikirli Muhammet bu hallerden çok sıkılır, milletin doğru yola götürmeyi kendi kendine düşünürdü"(Abdülbaki, 2005:27).

"Muhammed'in çocukluğuna ve gençliğine ait bilgilere sonradan katılmış çok uydurma şeyler vardır; onun vatandaşlarını dine davete başladıktan sonraki hayatı daha çok bilinmektedir"(TTTC, 2005:89).

Ayrıca güçlü bir liderin etrafında toplanmış toplum idealinde, Atatürk ile Hz. Muhammed'in özellikleri benzeştirilmiştir (Rençber, 2010:132) Topluma yön verecek bir lidere, lider kültüne ihtiyaç olduğu bilinç altına işlenmek istenmiştir⁷ (Abdülbaki, 2005:37).

3.4.3. Müslümanlık ve İslam Tarihi

Ulus- devletin inşası esnasında, din de reform sürecine tabi tutulmuştur. Bunu sağlayabilmek adına, başlangıçta, 'gerçek İslam/ Müslümanlık' tabiri kullanılarak, dinin toplum üzerindeki yön vericiliği kabul ediliyor ancak yıllardır uygulanagelenin,

⁶Herbert George Wells'in 'Dünya Tarihinin Ana Hatları' isimli kitabındaki 'Muhammed' söyleminin benzerine bu kitaplarda da rastlanılır.

⁷ "Evvelce taşlara, topraklara tapınan, kızlarını diri diri toprağa gömen, içki içerek birbirlerini öldüren, yıllarca kan güden bir millet, onun doğru sözlerini dinleyerek, cehaletten, bağnazlıktan kurtuldu; içkiden, kumardan vazgeçti. Hepsini bir araya gelerek kendilerine bir hükümet kurdular, medeni oldular, kadınlarına hürmeti, evlatlarına sevgiyi öğrettiler.

Biz de çocuklar, Gazi'mize uyarak, onun doğru sözlerini dinleyerek, onun gösterdiği yolda yürüyerek bağımsızlığını kurtarmadık mı?

O büyük Gazi'nin sayesinde medeniyet alemine girmedik mi? Demek ki, insanlar, daima akıllı eren, vatansever büyüklerini dinlerse ileri gidiyorlar"

neredeyse herkesin mutabık olduğu uygulamaları eleştiriliyordu. Kitaplarda İslam'ın aslında gerçek manasıyla toplumda yaşanmadığı, din adamlarının gerici, bağnaz ve aklı reddeder tutum takındıkları, bu sebeple, 'gerçek İslam'ın yaşanmadığı söylenmiştir. Bir anlamda, anti-klerikal olan bu tutum, din adamlarının ve geleneklerin toplumsal gelişmeye mani olduğu düşüncesindendir. Dini değil, dini temsil ettiğini iddia edenleri hedef alan bu politika, daha sonra dine daha güçlü eleştiride bulunan, dini farklı yorumlayan, kavramları, olayları daha laik ve liberal bir bakış açısıyla değerlendiren politikaya dönmüştür.

İslam'ın en güçlü eleştirisine, 1930'lu yılların ders kitaplarında rastlanır. Türk Tarih Tezinin etkisiyle, ondan müştak bu bakış açısı, dini reformun bir anlamda en güçlü evresi olmuştur. En başından beri güçlenmesi istenen laiklik bu sayede, ders kitapları aracılığıyla topluma, yeni yurttaşlara ve genç dimağlara zerk edilecekti. 1930'lara değin sıklıkla tekrarlanan 'gerçek İslam' söylemi hiçbir zaman topyekün resmi söylemin reddettiği bir ifade olmasa da, 1930'ların la-dini motifi kadar sert bir söylem olmamıştır. Gerçek İslam söyleminden murad edilen; kimsenin inancına karışmayan (belli bir sınıra kadar diğer dinlerin mensuplarına saygılı), tek başına ibadetlerin bir anlam ifade etmediği (kuru ibadet), din adamlarının gericiliğini, bağnazlığı reddetmek, aracısız İslam, aklın rehberliğinde İslam, din işlerinin dünya işlerinden ayrı olması ve kendi dilinde(Türkçe) ibadet gibi ifadelerdi⁸(Abdülbaki, 2005:49).

Kimsenin inancına karışmama ilkesinin sınırı vatan ve millet aleyhine faaliyette bulunmamak olarak belirlenirken, bunun dışında, farklı inanç sahipleri üzerinde baskı kurmak ve kötü söz söylemek ancak kötü Müslümanlara özgüdür, anlayışı benimsemiştir. İbadetin tek başına işe yaramayacağı, ibadetlerin ancak olumlu bir eylemle beraber ya da vatana ve millete sağlanan fayda bağlamında değerli olduğu öne sürülmektedir. Örneğin;

⁸ “Biz herkesin inandığı şeye hürmet edersek, başkaları da bizim inandığımız şeylere hürmet eder. Hiç kimsenin inancına karışmaya hakkımız yoktur. Milletimize, vatanımıza zararı dokunmayan her inanca her fikre hürmet ederiz. Mesela birisi namaz kılmıyor; vazifesini ihmal etmezse onun namaz kılmamasına, tabiidir ki, karışamayız. Namaz kılan da kılmayanlara karışamaz. Herkesin düşüncesi serbesttir. Milletimizin menfaatına zarar vermedikçe her fikir kutsaldır. İşte doğru Müslümanın düşüncesi böyledir. Anladınız ya çocuklar, şunun bunun imanına, inancına, giyinmesine, kuşanmasına karışan, kötü söz söyleyen adamlar, kendilerine Müslüman adını veren yalancılardır. Böyle adamlar, kara kuvvet dediğimiz kör bağnazlığın kara suratlı çıkırtkanlarıdır. Cumhuriyet devri, hakiki Müslümanlık zamanıdır”

‘‘Müslümanlık öyle kuru kuru namaz kılmak, oruç tutmak, ibadet etmekle olmuyor. İslam büyükleri hep çalışır, kazançlarını yerlerdi. Tembellik, miskinlik İslam dininde hiç yoktur. Din huy güzelliğidir. Milletine, vatanına, hükümete hayırlı olan adam da, dini, imanı bütün bir adamdır. Yoksa Allah’ın kuru ibadete hiçbir ihtiyacı yoktur’’(Abdülbaki, 2005:57,71).

Üstelik bu anlatım, Kuran-ı Kerim’den ayetle kuvvetlendirilmiştir. Kitapta verilen şu ifadeler bu durumu gözler önüne sermektedir. ‘‘Yazık o namaz kılanlara ki, namazlarından haberleri yoktur, onlar namazlarını gösteriş için kılarlar ve insanlardan hayrı men ederler’’(Abdülbaki, 2005: 70). Cumhuriyet idaresi ‘gerçek İslam/ Müslümanlık’ derken, geleneksel toplumun güçlü belirleyicileri olan din adamlarını, ‘gerçek İslam’ı temsil etmeyip kendi menfaatlerini düşündükleri gerekçesiyle eleştirmiştir. Bu anlayışa göre, bazı din adamları İslam’ın ruhuna mugayir davranışlar sergilemektedir. İslam’ın akılla olan ilişkisini reddeden bu din adamları gericidir ve bağnaz uygulamalara destek çıkmaktadır. İslam’da ruhban sınıfı olmamasına rağmen bu din adamları ruhban sınıfının mensubuymuş gibi ayrıcalıklarla kuşandığı iddiasındadır. Allah’la kul arasında konumlandığı düşünülen bu din adamları, İslam’ın ruhuna aykırı hareket etmektedir.

Cumhuriyet idaresi, Allah ile kul arasında hiçbir aracı kılınmadığını belirterek bu ve benzeri davranışların din adamları için itibar sağlama ve güç devşirme amacıyla kullanıldığını söylemektedir. İslam’ın böyle değil, aksine, ruhuyla özdeş olduğuna inandıkları gibi akla, bilime uygun karanlıkla ve gericilikle muarız bir din olarak yorumlanmaması gerektiğini belirtmektedir. Cumhuriyet idaresi tüm bunlar hatırlatılırken İslam’a dair sert bir eleştiri getirilmeyecek bunun yerine bunun yerine din adamları üzerinden yanlış yorumlanan konulara temas edilecektir. Kitapta yer alan şu ifadeler, bu anlayışı ortaya koymaktadır:

‘‘Allah, bir zorba padişah değil ki vezirleri olsun, onun önüne çıkmak için kapıcılara, vezirlere yaranmamız lazım gelsin. O, bizim gönlümüzde onun kudreti bütün kâinatta. Atalarımız da bu hakikati anlamışlar da ‘Allah’la kul arasına kimse giremez’ demişlerdir. Hâlbuki Cumhuriyet’ten evvelki zamanlarda kendilerine ‘şeyh’ adını veren bazı adamlar, millete bu hakikati söylemezler, Allah’la kul arasında adeta bir komisyoncu geçinirlerdi. Hâlbuki kutsal kitaplarımız bize, ‘Yarabbi, biz yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım isteriz’ dememizi emrediyor’’(Abdülbaki, 2005: 94).

‘‘Bu dini ellerinde kazanç vasıtası yapan adamlar, kendi menfaatleri için bütün milleti kör bırakmaya razı olurlar. Cahil hocalar, Müslümanların zenginlerinin fakirlerine yardım etmesi, bütün milletin arasında fakir kalmaması için konulan zekat, fitre gibi din vergilerini hiçbir kimseye en küçük faydaları dokunmadığı halde kendileri alırlar, hayır cemiyetlerine

verdirmezlerdi''(Abdülbaki, 2005: 65).

İslam'ın güzel bir amaca hizmet için koyduğu zekat, fitre gibi yardımları din adamlarının kendilerine maddi menfaat sağladığı bir alana çevirmesi de eleştirilmiştir. Burada İslam'ın bir akidesi olan zenginın fakire yardımı methedilirken, bazı din adamlarının bu hususu istismarı eleştirilmiştir. Ayrıca din adamlarının kendi statülerini korumak gayretiyle, İslam dininde olmayan akideleri kaynak göstererek, toplumun geri kalmasına sebep olduğu iddia edilmiştir. Bazı din adamlarının kendi istikballeri için toplumu geri bıraktığı söylenmiştir. Peygamberin de bağnazlığa karşı olduğu belirtilerek, İslam dininin aslında bağnazlık, gericilik olmadığı aksine yenilik ve medeniyet yolunun olduğu belirtilmiştir.

‘‘Bağnazlık çok kötü bir şeydir. Milletimizi çok geride bırakmıştır. Avrupa’da matbaa icat edilmiş, kitaplar basılıyor, halk, bilgisini arttırıyordu da, hocalar inat ettiler, bize matbaayı kabul ettirmediiler. Halkın yemesine içmesine, giyinmesine kuşanmasına söz syerler, ilerleme yolunda millete engel olurlardı. Hâlbuki bağnazlık, İslam dininde hiç yoktur. Peygamber, bağnazlığı hiç sevmezdi. Müslümanlık, bağnazlık yolu değil, yenilik ve medeniyet yoludur. İslam’da bağnazlık yoktur. Bağnazlık, Müslümanlığı anlamamış cahil adamlardır (Abdülbaki, 2005:67-68).

Müslümanlığın ‘gerçek’ değerleri hatırlatılmış, tersi istikamette hareket edenler ise Müslümanlığı anlamamakla itham edilmiştir. Burada yine İslam’a övgü varken, bunu anlayamayanlar eleştirilmektedir. Bazı din adamlarına, şeyhlere ve tarikatlara takınılan tavrın diğer bir nedeni de, bunların kapladıkları siyasal ve toplumsal alandır.

Cumhuriyet’in yeni düzenlemelerine karşı çıkan bu gruhun muhalif tavrı sebebiyle de etkisi kırılmak istenmiştir.. Muhalefetler ve isyanlar, dinsel motiflere sığınılarak gerçekleştirilirken, din adamlarının da burada başrollerde olduğu düşünülmüştür. Etnik tandanslı olan isyanlarda dahi dini söylem kullanılarak taraftar toplandığı belirtilmiřtir⁹ (TTTC, 2004: 192-193).

Bununla beraber din akılla eşitlenerek gerçek İslam’ın akılla bulunabileceği, akla uygun olanın dine de uygun olacağı belirtilmiştir. Bu sayede ilme, fenne gerekli ilgi

⁹ ‘‘Devrim idaresinin zayıf bulunduğunu sandıkları en doğu vilayetlerimizde bazı şeyhlerle cahil halk kitlelerini ayaklandırıdılar. Batıda düşman yangınından henüz ıkımış olan memleket, doğuda yeni bir ateş içinde kaldı. Asılları en saf Türklük kökünden geldiği halde asırlardan beri dışarıdan giren siyasi tahrikler ve saltanat idaresinin kötü siyasetleri yüzünden bir kısmı kendilerini Türklükten ayrı saymaya başlamış olan Doğu vilayetleri Türkleri arasında her türlü olumsuz politika propagandaları yürütülüyordu. Bütün bu propagandalardaki en birinci tahrik vasıtası □ dinin elden gittiği□ yolundaki sahte feryatlardı. Devrimden alçakça çıkarları zarara uğrayan bazı din sahtekarları ile eski devirlerin artığı zümreler ve bütün bunlardan yararlanmak isteyen sinsi politikacılar hep Doğu vilayetlerindeki ihanet hareketlerinden mitlendiler’.

gösterilebilecek din bu alanlardaki gelişmeleri takip etmeye mani olmayacaktı. Nitekim akla en uygun din olarak kabul edilen İslam dini böylece pozitif bilimlere yaklaşacak, modern bir devlet inşa edilmeye çalışılırken, din de bu durumdan payını alacaktır. Ayrıca insanın kendi aklıyla da İslam'ın doğrularını ve faziletini anlayabileceği vurgulanarak, aracısız İslam'a da zemin hazırlanmak isteniyordu. Bu düşünceye yine, İslam peygamberinin sözleriyle şu şekilde kazandırılmaya çalışılmıştır:

“İslam dini akli her şeyden üstün tutmuştur. Hatta Peygamberimiz, ‘Din akıldır; akli olmayanın dini de yoktur’ demiştir. Şu halde Müslümanlıkta akla uygun olmayan hiçbir şey yoktur. Peygamberimiz, dinin akıldan ibaret olduğunu söylemişti. İnsan bu sözü okuyunca, hemen anlar ki, Müslümanlıkta akla uymayan saçma şeyler olmaz”(Abdülbaki, 2005: 84-86).

Cumhuriyet'in en temel ilkelerinden laiklik, en basit tanımı itibarıyla ‘din işlerinin devlet (dünya) işlerinden ayrılmasıdır’ (TDK, 2017: <http://www.tdk.gov.tr/>). Bu basit tanım esas alınarak, Peygamber'in hayatından bir meselle de aşağıda yer verildiği üzere laiklik ile izah edilmeye çalışılmıştır.

“Bir gün Peygamberimiz, hurma aşısı yapanları görmüş de ‘Böyle yapmayın, şöyle yapın’ gibi bir şeyler söylemek istemiş, fakat sonra onların yaptıklarının doğru olduğunu anlayınca ‘Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz’ demişti. Anlıyorsunuz ya, din işi başka dünya işi bütünü başka. Oruç, namaz gibi din işlerini kutsal kitabımız olan Kur'an'dan veyahut hocalardan öğreniriz. Dünya işleri, milletimizin seçtiği vekillerin birbirleriyle konuşup anlaşarak yaptıkları kanunlarla, koydukları nizamlarla idare edilir. Bu kanunların dinle alakası yoktur. Zaten din, insanın inancına tabidir. Hâlbuki dünya işlerini idare eden kanunlar zamana göre, milletin ihtiyaçlarına göre değişir”(Abdülbaki,2005: 90-91).

Öte yandan ibadet dilinin Türkçe olması da ‘gerçek İslam’ın diğer bir unsurudur. Milli din yaratma çabasının bir parçası olan bu unsur, İslam'ın evrenselliğine yapılan vurgunun ardından, ibadetin bilinçli bir şekilde yapılması için Türkçe'nin kullanılması gerektiği belirtilmiştir¹⁰ (Abdülbaki, 2005: 101).

‘Gerçek İslam’ söylemi uzun bir süre ve hatta bugün dahi Cumhuriyet'in İslam'a bakışına dair belli doneler vermektedir. Dine karşı eleştiriyle beraber, esas tavır dini

¹⁰ “Çocuklar, biliyorsunuz ki, Hazreti Muhammed Mekkeliydi anadili de Arapçaydı. Fakat kurduğu din, İslam dini yalnız Araplardan ibaret değildir. Biz, Türk olduğumuz, anadilimiz Türkçe olduğu halde Müslümanız. Müslümanlık, bütün insanlara ait bir din olduğundan, bu dine mahsus tek dil olamaz. Her millet, Allah'a kendi dili ile hitap eder, istediklerini kendi diliyle ister, kendi diliyle şükreder. Bir Türk'ün, anlamını bilmediği, anlamadığı Arapça ile Allah'a hitap etmesi, adeta papağanın konuşmasına benzer. Allah'a karşı samimi olmak, bütün duygularımızı, isteklerimizi, duyduğumuz, istediğimiz söylemek için mutlaka Türkçe söylememiz, kendi anadilimizde hitap etmemiz lazımdır□

kendi uhdesinde tuttuğuna inanılan tarikatlar, şeyhler ve birtakım din adamlarına gösterilmiştir. Din, yapılan reformlarla, kanuni değişikliklerle her ne kadar karar alma süreçlerinden çıkarılsa da, dinin geleneksel etkisi toplumsal ağırlığını koruyordu. Laik bir devlet dizayn edebilmek için bu etkinin de kırılması gerekiyordu. 1930’lu yılların ders kitaplarında da yapılan budur. Türk Tarih Tezi çalışmalarıyla birlikte dinsel açıklamalardan git gide uzaklaşıyor, Türklüğün baz alındığı dünyevi izahla bir din tahayyül ediliyordu. O güne kadar görülmemiş derecede la- dini bir söylem inşa ediliyordu.

Toprak’ın anlatımıyla dinlerin, izahında en yetkin olduğu konuların başında insanın ve kâinatın oluşumu konuları gelmektedir(Toprak, 2015:367). Kutsal kitapların uhrevi parametrelerle izah ettiği bu olgular, Türk Tarih Tezinin etkisiyle bilimsel parametrelerle izah edilecektir. Geliştirilen bilimsel izahla birlikte, dinsel anlatı kati surette reddediliyordu. Doğaüstü tüm anlatıların yerine bilimsel dolayısıyla dünyevi bir anlatı tercih ediliyordu. Toprak’a göre insanın vekâinatın oluşumunu bilimsel parametrelerle izah etmek, Cumhuriyet yurttaşına yeni değerleri enjekte etmek demekti (Toprak, 2015:368).

Tarih I adlı ders kitabında evrenin oluşumu ve canlıların oluşumu pozitif bilimler yardımıyla açıklanmıştır. (Hanioğlu, 2017: <https://www.gzt.com/yazarlar/prof.dr.m.sukruhanioglu/turk-tarih-tezi-entelektuel-fantezi-mi-2036594>) Hanioğlu’na göre bu bölümde, H.G. Wells’in ‘The Outline of History’ kitabından kaynak göstermeden alıntı yapılıyordu. Kainatın oluşumu ve insanın gelişimini, Wells’in, popüler Darwinizmin maruf isimlerinden Ernest Haeckel’in rekapitülasyontezinedayandırıyor.(Hanioğlu, 2017: https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/01/29/kendi-merkezli-essiz-ozgun-tarih)).

Din kaynaklı tüm iddialar, bilimsel argümanlarla çürütülmeye çalışılmıştır. Evrimsel bir sürece dayandırılarak anlatılan gelişmelerde, doğaüstü hiçbir gücün etkili olmadığı belirtiliyordu. Tüm gücü ve kudreti Allah’a vehmeden anlayış kabul edilmemiş bunun yerine ‘tabiat’ tabiri kullanılmış, böylece dini izah reddedilmiştir. ‘Tabiatla hiçbir şey yok olmaz ve hiçbir şey yoktan var olmaz’ ve ‘Tabiat hem kanunların sahibidir, hem de aynı kanunlara tabidir’ (TTTC, 2003:2) denilerek tabiat

vurgusu yapılmıştır. Ayrıca hayatın oluşumu da, ilahi hiçbir izaha başvurulmadan ‘tabii sebepler mevcut zaman kendiliğinden olmuştur’ (TTTC, 2003: 5) İnsan vekâinat tabiatüstü hiçbir gücün isteğiyle ‘yaratılmamıştır’ denilmiştir. Bunlar evrimsel bir sürecin sonucu olarak açıklamıştır. Ezcümle Allah yaratmamıştır denilmiş ve dünyanın yaşı ve hayatın başlangıcıyla ilgili kutsal kitaplarının anlatısına da şerh düşülmüştür. Örneğin;

“Bundan 200 sene evveline kadar Dünyanın 5- 6 bin sene önce yaratıldığı ve insanın Basra’ya iki günlük yolda, Fırat Nehri üzerinde bulunan ‘Cennet’te yaratıldığı sanılmaktaydı. Bu kanaatler hep din kitaplarındaki hikâyelerin, olduğu gibi gerçek sanılmasından doğuyordu. Artık, hayatın 6 bin senelik değil, milyonlarca senelik olduğu anlaşılmıştır. Bu anlayış, yeryüzündeki kaya tabakaları ile onların arasındaki fosillerin, 100 seneden beri usul dairesinde incelenmesi sayesinde olmuştur” (TTTC, 2003:3).

Hayat kronolojisi yapılırken, Darwinist açıklama olan Kayalar Sicili anlatısına başvurulmuştur. Evrimsel süreci anlatan Kayalar Sicili, yine Darwinist bir açıklama olan Hayat Zinciri teorisine kaynaklık etmektedir. ‘Hayat Zinciri’ bizi aslında evrim teorisine götürmektedir¹¹(Toprak, 2012:362; TTTC, 2003:5) İnsanın yaşam kronolojisi ise hayat zincirinin son halkası olarak kabul edilmiştir. Böylelikle evrimsel şema, benimsenmiş oluyordu¹².(TTTC, 2003:6). Hatta ilk insanın atasının da ‘koşucu bir mahlûk’ olduğu söylenmiştir. (TTTC, 2003:6). Tüm bunların yanında din mefhumu da evrimsel sürecin ürünü olarak kabul edilmiştir. Din evrimsel sürecin ve insan zekâsının ürünü olarak kabul edilmektedir. Dinin toplumların ürünü olduğunun altı

¹¹İlk hayata ait, bugüne kadar edinebildiğimiz bütün bilgilerin kitabı ‘kayalar sicili’dir. Bu sicile göre en eski kayalar, hiçbir hayat eseri göstermiyor. Çok sonraları da, kayalarda görülen ilk hayat izleri pek basit şeylerdir. Daha sonra (1- 2 milyon yıl süren devrede) denizde ilk balıklar meydana geldi. Bu devirde, karada henüz toprak dahi yoktu. Bundan sonradır ki, karada, birden pek çeşitli hayvanlar, denizden karaya çıkmaya başladı. Bunlar hem kara, hem deniz hayvanlarıydı. Bundan sonra dünyanın ikliminde soğuk ve sıcak olmak üzere birbiri ardınca değişiklikler oldu. İlk memeli hayvanlar da aynı devirde geldi. Bu devirden sonra bir yaz ve büyük bir yeni hayat devresi başladı. Dünyanın haritası, bugünkü dünya haritasına, belirsiz bir surette benzedi. Bu devir ilerledikçe, bitkilerinin ve hayvanlarının bugün dünyada görülenlere benzeyişleri de arttı. Yavaş yavaş çirkin ve kaba nesiller, bugünün olgun memeli hayvanlarına dönüştü. Bu hayvan zümresinin başında sırasıyla maymunlar, kuyruksuz maymunlar ve sulu çamur şeklinde ve yarı hayat halinde, tabii koşullar altında başlamış ve sonra hiss olunmaz surette, yavaş yavaş tamamıyla hayata mahsus vasıflar almış olması muhtemeldir’

¹²Gördük ki, hayat zincirinin son halkası insandır. Bu zincire göre insanın diğer memeli hayvanlar gibi, daha basit bir sınıfa ait atalardan geldiği kanaatine varılır. Genel olarak iddia olunuyor ki, insanın ve büyük maymunların ortak bir atası vardır. Bu ata dahi, daha basit şekillere sahip bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılıyor. Bu memeli hayvandan ve nihayet bu da balıklardan geliyor. Bundan hepsi de ilk şekli olan ilkel hücreye dayanıyor. İnsan, evvela bir balık olacaktı gibi başlar; yerde sürünen hayvanları hatırlatan birtakım şekillerden geçer; basit memeli hayvanların bünyelerini tekrarlarlar; hatta bir müddet için kuyruğu da vardır. İnsan doğduktan sonra dahi, şahsi gelişimine insan olarak başlamaz. Kısacası insanlar, sulara kaynaşıp çırpınan bir mevcuttan, çok yavaş yürüyen bir evrimle bugünkü şekle geldiler. İnsanın bugünkü zeka, idrak ve kudreti milyonlarca nesilden geçerek hazırlandı’

çizilmiştir. İnsanların zamanla akli önemsemesiyle, dini inançların gerilediği“Din, toplumsal bir kurumdur. Her toplumsal kurum gibi din de ait olduğu kavmin fikri ve bedeni evrimlerine uygun olarak gelişmiştir”(TTTC, 2003:23) sözleriyle ifade edilmiştir¹³.(TTTC, 2003: 23-24).

3.4.4. Kur'an, Hicret, İslam

İslam dininin kutsal kitabı (Birişik, 2002: 383) olan Kuran-ı Kerim, Allah kelamı (Birişik, 2002: 383) olarak tanımlanır. İçinde Allah'ın emirlerinin yer aldığı bu kitap Müslümanlarca kutsal sayılır. İslam dini hükümlerinin ilk ve en değerli başvuru kaynağıdır. Bu çalışmada ele alınan ders kitaplarında Kur'an-ı Kerim'e dair de, birbirinden farklı yaklaşımlar söz konusudur. 'Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri' kitabında Kuran-ı Kerim; 'Müslümanların kutsal kitabı, 'Kur'an'ı Kerim'dir. Allah'ın emirleri bu kitapta yazılıdır. Biz Kur'an'ı Kerim'e çok hürmet ederiz. Bütün ahlak güzelliklerini bize öğreten, bu kutsal kitaptır' (Abdülbaki, 2005: 25) şeklinde izah edilmiştir.

Bu izah, dönemin ruhuna uygundur. Daha sonra ele alınacak olan kitaplarda görülmeyen bu iltifatın sebebi, üzerinde sıklıkla durulan 'aracısız İslam' söylemine uygundur. Bütün güzel ahlakı oradan öğrenebilecek kişi, din adamlarının, şeyhlerin ve tarikatların yol göstericiliğine ihtiyaç duymayacaktır. Cumhuriyetin inşa etmek istediği birey, Kur'an-ı Kerim'i okuyarak dinini 'gerçekten' öğrenebilecek, varsa sorularına kendi kendine yanıt bulabilecektir. Peygamberin, daha önce bir sözün doğruluğunu anlamak için verdiği akılla birlikte ikinci kıstas olan Kur'an-ı Kerim, İslami bilgi açısından en güvenilir kaynak olarak gösterilmiştir. Kur'an-ı Kerim'e iltifat, aynı zamanda birtakım din adamlarının tezviratlarına karşı da korunma kalkanı olarak

¹³ “Ortak adetler ve inanışlar insanların aralarında zihni ve hissi birtakım bağlar kurdu ve insanları ortak düşünce ve ortak harekete sevk etti. İşte bu hadiseye biz bugün din adını veriyoruz. İnsanların hayatıyla ilgili her şeyde olduğu gibi dini meselelerde de bir evrim hadisesi görünür. İlkel insanda Allah ve din hakkında hiçbir fikir ve kanaat yoktu. Bu kadar genel ve kapsamlı anlayışlara insanın beyni ancak yavaş yavaş alıştırdı. Din fikri, insanlar cemiyet hayatına açıktan açığa atıldığı oranda genişlemeye başladı. Vahdet kavramına yaklaşır ve tabiatın kudret ve kudret ve büyüklüğüyle anlaşılması mümkün, hakiki bir mahiyet alır. Görülüyor ki, insanlar cemaat halinde yaşamaya başladıktan sonra, diğer toplumsal kurumlar gibi din kurumunu da vücuda getirmişlerdir. Tanrılık vasfı kavramını bulan, bu kavramın sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmeye devam eden, insan zekâsıdır. İnsanların korku ve zayıflık hisleri, beynin son ve çok yeni ilmi keşiflerle aydınlanması sayesinde gittikçe azaldı. Ve insanlar gerçeği bundan sonra daha açık görmeye başladılar”.

görülebilecektir. Kuran-ı Kerim'i okuyarak, din adamlarına ihtiyaç kalmadan dinin doğru şekilde öğrenilebileceği ifade edilmiştir.

Allah kelamı olarak, Allah'ın emirlerinin ve İslam'ın genel kaidelerinin yer aldığı, Müslümanlarca kutsal sayılan Kur'an-ı Kerim için, 1930'ların tarih ders kitaplarının ikinci cildinin İslam tarihi ile ilgili bölümünde, İslami literatürün dışında çok farklı bir anlatıma yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim, "Muhammed'in koyduğu esasların toplu olduğu kitap" (TTTC, 2005:90) şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım en dikkat çeken ayrıntı, Allah'ın kelamı olduğu Müslümanlarca kabul edilmiş Kur'an-ı Kerim için, İslam peygamberinin ortaya koyduğu bir eser denmesidir. Bu söylemle, tüm bilinenler reddedildiği gibi, Kur'an-ı Kerim'i ilahi bir kitap olmaktan çıkarıp, hatta İslam peygamberi olan 'Muhammed' isimli tarihi bir şahsiyetin ürünü gibi yorumlanmıştır. Haline getiriyordu. Bu, bir anlamda Müslümanlar için kutsal olduğun inanılan kitabın dünyevileştirmesi hamlesiydi. Böylelikle, Kur'an-ı Kerim'in tabiatüstü bir kaynağın (Allah) ürünü olduğu fikri reddedilmektedir. Yine Kur'an'ın oluşumu 'bilinmezlikle' eşitlenirken, rivayetlerin kabul edildiğine temas edilmiştir¹⁴ (TTTC, 2005: 90-91). Kur'an-ı Kerim'le ilgili temas edilen diğer husus, Kur'an-ı Kerim'in eskiliği- yeniliği tartışmasıdır. Koyduğu hükümlerin tüm zamanlar için geçerli olduğuna inanılan Kur'an-ı Kerim'in içerisindeki konular tasnif edilerek güncel olup olmadığı değerlendirilmiştir.

"Sonsuz olmayıp değişmeye mahkûmdurlar" ve "yeni fenler sayesinde meydana çıkarılan gerçekler en yakın tarih bilgilerini bile temellerinden sarsmaktadır" gibi ifadelerle Kur'an-ı Kerim'in eskidiği ve hükmünü kaybettiği ifade edilmeye çalışılmıştır¹⁵ (TTTC, 2005: 92) (Rençber, 2010: 41) Ayrıca Kur'an-ı Kerim'i, kitabın Arap dili ve edebiyatı kısmında inceleyerek, Kur'an-ı Kerim'i Arap edebiyatının bir ürünü olarak göstermiştir. Hatta Kuran-ı Kerim, Arap edebiyatının geleneksel

¹⁴□... Ayetlerin İslam rivayetlerinde Muhammed'e Cebrail adında bir melek aracılığıyla Allah tarafından vahiy, yani ilham edildiği kabul olunur. Gerçekte Peygamberin ilk söylediği Kur'an ayetlerinin ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir.□

¹⁵ "Kur'an'ın içindekiler başlıca üç bahiste incelenebilir. Birincisi ve en önemlisi Allah'ın bir olduğuna ve ondan başka Allah olmadığına ve Muhammed'in onun resulü olduğuna inanmak; İkincisi, hukuki hükümler ve ibadetler; Üçüncüsü, tarihe ait bilgilerdir. Hukuki hükümler zaman ve mekanın ihtiyacına göre lüzumlu ve yeterli görülmüş olan esaslar yerine bugün türlü kanunlar ve usuller konulmak zorunluluğu görülmüştür. Bunlar da sonsuz olmayıp zamanla değişmeye mahkûmdurlar. Tarihe ait bilgilere gelince: yeni fenler sayesinde meydana çıkarılan gerçekler en yakın tarih bilgilerini bile temelden sarsmaktadır."

gelişiminin bir "ürünü" olarak kabul edilmiştir¹⁶ (TTTC,2005: 87). Kitabın ilerleyen sayfalarında görülen; 'Kur'an denilen kitap' seslenişi de bu söylemin bir parçasıdır.

Dini sebeplerle bir yerden diğerine göç etmek anlamına gelen Hicret, daha çok Hz. Muhammed'in, Mekke'den Medine'ye göç etmesi olayı için kullanılmaktadır (Önkal, 1998:458). Müslümanlar için "milat" olarak da kabul edilen bu tarih, İslam tarihi açısından son derece önemli bir gündür. Ders kitaplarında bu olayla ilgili farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. "Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri" kitabında Hicret, şu şekilde analiz edilmektedir. "Medineliler Peygamber'i Mekkeli Müslümanlarla beraber şehirlerine çağırdılar" (Abdülbaki, 2005: 29). Hz. Muhammed Mekke'de baskı ile mücadele ederken, Medineliler, Peygamberi beraberindekilerle birlikte şehirlerine davet ettiler. Davet ve davete icabet olarak anlatılan Hicret olayı Tarih II'de ise 'Mekke'den kalkıp Medine'ye kaçtı' denilmiştir. İslam tarihinin bu önemli olayı İslam 'korku ürünü' olarak tanıtılırken bir anlamda, Müslümanlar arasında Hicret ile sağlanan manevi güç kırılmak istenmiştir. Kitabın Ortaçağ bölümünde ise tarafgir olunmadan anlatılmaya çalışılmıştır. "Mekke'den ayrılarak Yesrib'e gitti" (Mansel- Baysun-Karal, 1945: 30) şeklinde aktarılmıştır. Hicret sonrası şehrin adının Medinetünnebi yani Peygamberler şehri olduğu da belirtilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'i, İslam peygamberinin söylemleri olarak kabul eden Tarih II kitabına göre İslam dini de, yine İslam peygamberinin dinidir. Allah'ın, yani tabiatüstünün reddedildiği bu bakış açısına göre İslam dini, dünyevi özellikleri baskın olan peygamberin eseridir. Tarih II kitabında yer alan "Kırk yaşına geldiği zaman Peygamberliğini ilan ve vatandaşlarını, kendini bulduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine davete başladı" (TTTC, 2005: 89) bu ifadeler bahse konu anlayışı gözler önüne sermektedir.

Kitapta İslam dini için 'kendinin bulduğu' ifadesi, peygamberin şahsi arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkan, ilahi ve mucizevi yanı olmayan, onun icadı bir din gibi anlatılmıştır. İslam dini, 'kişisel bir icat' olarak gösterilmiştir. Ayrıca, Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin de, tabii ve tarihsel sürecin sonunda elde edilmiş bir

¹⁶Şairler şiirlerini panayırda okudukları zaman en yüksek şairler hakemlik eder ve birinciliği kazanan şiirler Kabe duvarına asılıp bütün Arabistan'da takdir edilirdi. Mualleka denilen bu şiirler yedi, yahut dokuzdur. Muallekalarından başka Hamase adını taşıyan kahramanlık şarkıları ile önemsiz bazı ahlaki manzumeler de vardı."

mevki olduğundan bahsedilmiştir. Böylece, Peygamberlik tabiatüstüne bağlanmamış, Allah'ın lütfu ve ihsanı değil, tarihsel sürecin sonunda ihdas olunan bir mevki olarak kabul edilmiştir¹⁷ (TTTC, 2005: 91).

3.5. Milliyetçiliğe Bakış

Ulus inşa etmenin en kuvvetli söylemi, hiç şüphesiz, milliyetçiliktir. Uluslar çağının şaşmaz kaidesi, devletin en modern ve güncel formu olan ulus- devlet, milliyetçilikle semirmiş ve güçlenmiştir. Milliyetçi söylemle ulus olma olgusu güçlendirilmeye çalışılmıştır. İnşa edilen ulusun temel motivasyon kaynağını milliyetçi söylem ve uygulamalar oluştururken, ulus inşa etmeye çalışan diğer ülkelerde bu çalışmalara rastlamak mümkündür. Türkiye'de de ulus- devlet inşa edilirken, başvuru en güçlü ilke milliyetçilik olmuştur. Ulus olmayı ve yurttaş bilincini sağlayabilmek adına başvuru yolların başında eğitim gelir. Öyle ki, eğitim 'milli' olduğunu belirtebilmek adına ilgili bakanlığın adı da 'Milli Eğitim Bakanlığı' konulmuştur. Bu ideolojik vurgunun doğal sonucu olarak okul müfredatı, ders kitapları, fiziki mekan ve öğretmenler bu amaca hizmet etmiştir. Milliyetçi mesajın verildiği en kuvvetli materyalbu dönemde yayımlanan ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında görülen 'Türklük' vurgusu neredeyse her şeyin önüne geçmiştir. Yapılan 'Türklük' vurgusuyla inşa edilen ulusa güç verilmeye çalışılmıştır.

Özellikle, Türk Tarih Tezinin, Türklüğe vurgu yapan dominant söylemi, ders kitaplarında yer almıştır. Türk, medeniyetin inkişafını sağlayan, onlarca devlet ve medeniyet kuran, kadim ve güçlü millet olarak anlatılmış, Türklük, köken ve kan bağıyla, dolayısıyla ırk vurgusuyla anlatıldığı gibi, kültürel beraberlik unsuruyla da izah edilmiştir. Bunun yanı sıra, Anadolu'nun, yani yaşanılan son yurdun, eskiliğine ve Anadolu'daki Türklüğün kadimliğine temas edilmiştir. Türklerin yalnızca savaşa ve

¹⁷ "Tarihi açıdan da incelendiği zaman görülüyordu. Muhammed birdenbire 'Allah'ın Resulüyüm' diyerek ortaya çıkmamıştır. O, Arapların ahlak ve adetlerinin pek kötü, pek ilkel, ve iyileştirmeye muhtaç olduğunu anlamış bunları iyileştirmek için tenha yerlere çekilerek senelerce düşünmüş ve yıllarca düşündükten sonra kendisinde vahiy ve ilham fikri doğmuştur. Vahiy ve ilham fikri Muhammed'den evvel de Araplarca biliniyordu. Bütün ilkel kavimler gibi, Araplar da, şairlerin, akıl erdiremedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvvetler Araplar için cinlerdi. Muhammed de diğer peygamberler gibi kendisine ilham eden kuvvetin insanları kandıran bir kuvvet olmayıp, onları hayra ve mutluluğa götüren ilahi bir kuvvet olduğuna samimi olarak inandı".

kaba kuvvetle ilişkilendirilmesine tepki olarak da, Türklerin binlerce yıldır sanat, bilim, mimari ve bayındırlık alanında büyük eserler veren bir ırk olduğu anlatılmıştır. Söz konusu eserlerde Türklerin geçmişinin yalnızca Osmanlılar ve İslam'la anlatılamayacağı, binlerce yıllık bir maziye sahip olduğu ders kitaplarında vurgulanmıştır. Türklerin tarihinin yalnızca bu iki unsura dayanılarak açıklanmasını milli tarihe aykırı olarak değerlendirilmiş, fatura da Osmanlı saltanatına kesiliyordu¹⁸. (TTTC, 2004: 262).

Türklüğün, İslamlıkla beraber kıymetlendiği tezini reddeden bu anlatım, Türk Tarih Tezinden müştak ders kitaplarının ana temalarından biridir. Türklük ve İslamlık eşitliğine başvuran Osmanlı saltanatının kıyasıya eleştirisi de ders kitaplarında yer alır. Bu bağlamda, Osmanlı saltanatı ve idaresi büyük eleştiriler alırken, Cumhuriyet'in ötekisi olarak konumlandırılmıştır. Osmanlı geçmişi, bir nevi baypasla ortadan kaldırılıyor, Cumhuriyet devrinin yenilikleri binlerce yıl önceki Türk olduğu iddia edilen devletlerin ve medeniyetlerin yaptığıyla benzeştiriliyordu. Türklerin geçmişi yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalar sonrasında binlerce yıl önceye götürülmekteydi. Türklüğün ne derece köklü olduğu vurgulanmak isteniyordu. Sümerlere ilişkin kitaplarda yer verilen anlatım bu durumu örneklemektedir;

"Sumerlerin düzenli mahkemeleri vardı. Düzenli tapu işlemleri yapıldı. Ortak mülkiyetle beraber şahsi mülkiyet de mevcuttu. Sumerlerde aile teşkilatı tek eş(monogamie) esaslı üzerine kuruluydu. Evlilik, dini bir mahiyette değildi. Evlendikten sonra kadın, aile mallarında ve mülkiyette ortaklı. Erkek, kadının rızası olmaksızın ortak malları satamazdı; aile borçları için her ikisi sorumluydu. Kadın iktisadi bir bağımsızlığa sahipti, istediği işi tutabilirdi; tezgahlarda, mağazalarda çalışır, yüzü açık gezerdi. Sumerlerin öğretim ve eğitim teşkilatı mükemmeldi. Erkek ve kız çocukları bir arada öğrenim görürlerdi. Mekteplerde okuma yazma, gramer, inşa, coğrafya, matematik, ölçme usulleri, ölçekler ve edebiyat öğretilirdi. Yüksek mekteplerle hekimler, mimarlar gibi meslek adamları yetişirdi"(TTTC, 2003: 97)

Bu söylemle, "tarihte bilinen ilk medeni devlet" (TTTC, 2004: 1) olan 'Türk-Sümerlerin' (TTTC, 2003: 96) yaptıklarıyla, neredeyse Cumhuriyet'in yaptıkları aynıdır demek istenmiştir. Bu aynılık, Türk- Sümerlerle yani binlerce yıl öncesiyle kurulmuştur. Kronolojik olarak devre en yakın Türk devleti Osmanlı İmparatorluğu olsa da, benzerlik

¹⁸ "Osmanlı saltanatında milli tarih yalnız ihmal değil, inkar ve tahrif ediliyordu. Mekteplerimizde Türk milli tarihini Osmanlılar'ndan başlatmak adet olmuştu. İslamlıktan evvel Türklüğün varlığı kitaplara hemen hiç geçirilmeyordu. Osmanlılık ve halifelik eğitimi, Türklüğün medeniyet kudret ve asalete ancak İslamlığa girmek ve Osmanlılar'ni başına çıkarmakla erebilmiş olduğunu aşlamak istiyordu. Böyle aşlamalarla Türklüğün bu nimetlerin kaynağı gösterilen sülaleye sarılacağı ve sonuna kadar bağlı kalacağı umuluyordu."

binlerce yıl öncesiyle yapılmıştır. Benzeri gelişmeler Osmanlı'da olsa da, temas edilmemiştir. Örneğin, kadının toplumsal konumunun aşağılığı, gerici ve bağınaz kişilerce kadınların giyim kuşamına karışıldığı, kadınların kendi yaşamları hakkında söz sahibi olmadığı belirtilirken, 20. yüzyıl Osmanlısında kadın haklarına dair yaşanan gelişmeler yetersiz ve lokal olduğu düşünülerek, kadın haklarıyla ilgili binlerce yıl öncesinden örnek verilmiştir¹⁹ (TTTC, 2004:227)

Türklerin, binlerce yıllık geçmişinde, dünyanın birçok bölgesinde pek çok devlet kurduğu vurgusu yapılıyor, bu durum Türklerin gücüne delalet sayılıyordu. Devlet kurmanın sıradan bir milletin yapabileceği organizasyon olmadığı inancıyla, devlet kurmak iftiharla anılıyordu. Devlet kurup bulunduğu bölgeye mamur kılmanın büyük bir iş olduğu vurgusu, Türklerin böyle meziyetlere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Keza 'Vatandaş İçin Medeni Bilgiler' kitabında, Atatürk'e atıfla yer alan 'Büyük işleri yalnız büyük milletler yapar' sözü, Türk milletinin yaptıklarının büyüklüğüne kanıt olarak sunulmuştur. Bu itibarla kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, son Türk devleti olduğu, yıkılan bir Türk devletinin ardından, yeni bir devlet kurulduğu vurgulanmak istenmiştir. Büyük bir iş olan devlet kurma işinin Türklerin meziyetleri arasında yer aldığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında şaşılacak bir durum olmadığı mesajı, hem iç hem de dış kamuoyuna veriliyordu. Böylelikle iç kamuoyu için gereken motivasyon oluşturulurken dış kamuoyu için ise ortaya atılan iddialara (Türkler devlet kuracak kadar medeni değildir) yanıt verilmektedir²⁰(TTTC, 2004: 1).

3.5.1. Anadolu: Yeni Vatan Köklü Tarih

'Türklerin anayurdu Orta Asya' (Mansel-Baysun-Karal, 1942: 9) olarak kabul edilse de son Türk devleti Anadolu toprakları üzerinde kurulmuştur. Daha önceleri, çok

¹⁹ "Hâlbuki Türk milleti, manevi kültürü en yüksek bir millet olması itibariyle kadının erkeğe eşit hakkını, kadının cemiyet hayatındaki saygıdeğer arkadaşlık ve yurt kardeşliği mevkiini binlerce yıldan beri ve her milletten evvel tayin etmiştir. Tarih buna dair örnekler, belgelerle doludur. En eski zamanlarda bile hakan buyrukları „□ hatun ve hakan buyururlar ki□□ sözleriyle başlardı. Orta Asya devletlerinde ve Anadolu Etilerinde kadınların devlet reisi, kumandan oldukları, mahkemelerde hakimlik ettikleri tarihçe bilinmektedir.”

²⁰ "Tarihte bilinen ilk medeni devletten beri (Sümer Devleti, MÖ 4000 yıl) Asya'da ve Avrupa'da kurulan beyliklerin, hanlıkların(krallıkların), hakanlıkların (imparatorlukların) çoğunu Türkler kurdu. Bir Türk devleti tarihe karıştı mı, derhal başka bir veya birkaç Türk devleti hayat sahnesine çıkar. Büyük Harp sonunda(1918), Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp parçalanırken, Türk kudreti yeni bir devlet daha meydana getirdi. Bu yeni devlet, tam çağdaş bir tarzda kurulan 'Türkiye Cumhuriyeti'dir'".

daha geniş topraklar üzerinde yaşanıldığı iddia edilse de, bugünkü topraklara karşı hiçbir memnuniyetsizlik duygusu gösterilmemiştir. Hatta memnuniyet bildirilmiştir; ‘Türk milleti, varlığı için bugünkü yurdundan memnundur’ (Afet, 1933: 8-9) Üzerinde yaşanan topraklar, yani Anadolu öylesine bir toprak parçası değildir. Anadolu, Türk milletine yakışır mahiyette bir ‘Vatan’dır²¹. (Afet, 1933: 9).

İsmet Parlak’a göre bu anlatımda vatan, ortak ve güçlü tarihiyle soyut, toprakların altında yatan eserlerle somut bir yöne sahiptir. Ayrıca siyasi sınırlara yapılan atıfla, hiçbir yayılmacı niyetin olmadığı da görülür (Parlak, 2005: 171-172). Türklerin son yurtlarındaki geçmişi ise yakın tarihe değil, çok uzak tarihe götürülüyordu. Bu ifadeler, savaş sırasında ve sonrasında Batılı devletlerce dile getirilen, Türklerin Anadolu’da eski olmadığı, dolayısıyla devlet kurmaya hakkı olmadığı yönündeki tezvirata cevap mahiyeti taşımaktadır. Temel iddia ise, Türklerin Anadolu topraklarında ‘yeni’, Rum ve Ermenilerin ‘eski’ olduğu gerekçesiyle, bu topraklarda tasarruf hakkının bu milletlere ait olduğu, dolayısıyla Türkiye topraklarının en azından bir bölümünün bu milletlere ait olduğu anlamına gelmektedir. Bu iddialara, Türk Tarih Tezi ile sistemli şekilde karşılık verilmek istenmiştir. Daha önce de bu gibi sorulara yanıt verilse de, düzenli ve kurumsal bir çalışmanın ürünü olarak, Türk Tarih Tezi ile ilk kez karşılık verilmiştir.

Türk Tarih Tezinin iddiasına göre, Türkler, binlerce yıldır Anadolu’dadır. Bu söylemi güçlendirmek adına, Anadolu topraklarında daha önce yaşayan topluluklar Türklükle ilişkilendirilmiş, böylece Anadolu Türk kılınmaya çalışılmıştır. İsimleri farklı olsa da, Anadolu’da yaşayanlar, Türklerin Orta Asya’dan binlerce yıl önce göç eden ve gittikleri yere yayılıp, medeniyet taşıyan akrabaları olduğu söylenmiştir.²² (Hamit ve Muhsin, 1930: 751). Bu durumla ilgili, ‘Türkün en az yedi bin yıldan beri gelip yerleşerek kutsal yurt edindiği Anadolu’da yapılan araştırmalar, bugün milattan evvel 4.000 yıla çıkarılan Anadolu- Eti medeniyetinin kıdemini her an birkaç asır daha

²¹ “‘Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kütledir”

²² “‘Medeniyette en çok ilerlemiş olan Türkler, Garp Türkleridir. Şarka doğru gidildikçe daha iptidai Türk cemiyetlerine tesadüf olunur. Kezalik yalnız Anadolu Türkleri mevcudiyet ve istiklallerine sahiptirler. Garp medeniyetine en çok yaklaşmış ve o medeniyeti en çok temsil etmiş olan kitle yine Anadolu Türkleri kütlesi olduğu için medeniyet yolunda rehberlik bittabi yine Türkiye Türklerine teveccüh etmektedir”.

geçmişe götürmektedir.’ (TTTC, 2003: 30) denilerek ispat edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, 1071 Malazgirt Muharebesi de, Anadolu’ya daha önce yerleşmiş olan Türklerle, Anadolu’yu fethetmekle beraber akınlar halinde yerleşen Türklerin birleşmesi olarak anlatılsa da, ‘fethetmek’ ibaresiyle, aslında konuyla ilgili tezat bir söylem kullanıldığı görülmektedir²³. (Mansel, Baysun ve Karal, 1945:93) 1940’lı yılların ders kitaplarında, Anadolu’nun Türklüğüne dair benimsenen tezat söylemlerin benzerini, ‘Türkleştirme’ ifadesinde de görmek mümkündür. Nitekim Türk olan bir yerin yeniden Türk kılınması beklenemeyeceği gibi, Anadolu topraklarında Türklerden önce başka topluluklar olduğunu akla getirir. Ancak son söz yine, Türklerin Anadolu’daki etkisi olmuştur.²⁴ (Mansel, Baysun ve Karal, 1942:3).

Türk’ün, Anadolu’da uzun ve uzak bir geçmişe sahip olduğu iddiasında en kritik topluluk Etiler’dir. Anadolu’daki en eski medeniyetlerden olan Etiler’in aslında Türkolduğu iddia edilmiştir²⁵.(TTTC, 2003: 126-128, 132) Böylece, Anadolu’daki Türk varlığı binlerce yılı bulmuş olurken, önce gelenin sahip olacağı ve üzerinde

²³ □ Malazgirt muharebesinin Türk başarısıyla bitmesi son derece önemli neticeler doğurmuştur. Artık bundan sonra Türklerin ilerleyişine karşı koyacak kuvvet kırılmış oluyor, Anadolu’nun Türk egemenliği altına geçmesi yolu açılıyordu. Bu muharebe yalnız Türk tarihinin değil, bütün dünya tarihinin akışını değiştirmiş ve bir dönüm noktası olmuştur. Büyük Türkiye Devletinin kuruluşu 1071 senesinde başlamıştır. Bundan sonra Türkler Anadolu’yu fethetmekle kalmamışlar, bu topraklara kalabalık küteller halinde yerleşmişler, Anadolu’ya daha önce gelen Türklerle birleşmişlerdir. Böylece Anadolu’da hüküm süren sülaleler yabancı milletlere değil Türklüğe dayanmıştır.”

²⁴ “Anadolu’ya gelip yerleşen Türklerin hepsi göçebe değildi. Köylüler, şehirli, ticaret ve sanat adamları, gezici dervişler de ordularla beraber veya onların arkasından gelerek Anadolu’nun muhtelif yerlerine yerleştiler; dağlara, şehirlere, kasaba ve köylere Türkçe isimler koydular; bulundukları yerlerdeki İranlı, Moğol ve Arap Müslümanları az zaman içinde Türkleştirdikleri gibi Rum ve Ermenilere de Türkçeyi öğrettiler. Böylelikle Anadolu, taşı, toprağı, suyu ve insanı ile Türk olmağa başladı. Türkler, Anadolu’da, evvelce alışmış oldukları şekilde yaşamağa devam ettiler. Göçebe köylü ve şehirli hayatı süren Türkler oldu’

²⁵ □ Etiler Anadolu’ya Hata adını vermişlerdir. Hata (dipnot verilmiştir. Bunun Hata yahut Kata ve belki de Atalar denilen bir Türk kabilesi adıyla ilişkisi olsa gerektir. Pencap çevresinde yerleşmiş Türklerin de adı Hata’dır.- Çin’in kuzeyindeki ülkelere dahi öteden beri Türkler tarafından verilmiş olan isimdir. Etilerin Anadolu’ya oralardan geldiği anlaşılıyor. Bununla Anadolu Yarımadası’nın Büyük Asya’ya bağlı olduğu işaret edilmektedir. Küçük Asya halkı, Hitit ve benzeri isimlerle tanıtılmış Hata Türkleridir. Bunlar tarihöncesinde Orta Asya yaylasından batıya yapılan göçlerde buraya gelmişlerdir. Sümerlerle ve Elamlarla akrabadırlar. Nitekim Ege Denizi’nin ve bunun batısındaki kıtanın ve Trakya’nın dahi ilk sakinleri aynı köken ve ırktandır.

Anadolu halkı birtakım özerk veya bağımsız, etilikler yani beylikler halinde bulunuyorlardı. Bu sebeple genellikle Anadolu halkına Etiler denir. Etilerin esas dilleri de Elamlıca, Sumerce gibi Türkçe asıldandır. Etiler brakisefaldir. Eski Avrupalılar ve Samiler böyle değildir. Sumerler ve Elamlar böyledirler. Etiler, daha Taş ve ilk Maden devirlerinde belirli bir medeniyet derecesine varmışlardır. Hayvan beslerler, at kullanırlar, ziraat usullerini bilirlerdi. Aletler ve kayıklar, ahşap ve kerpiçten binalar yaparlardı. Etilerin Anadolu’ya yerleştikleri devir Sumerlerin Mezopotamya’da yerleştikleri devirden sonra değildir. Bunlar, Orta Asya yaylasında batıya göç eden kütelerin önünde gidenlerden birileridir.”

yaşayabileceği iddiasıyla, Ermeni ve Rumlara tahsis edilmeye çalışılan Anadolu toprakları için, uzak bir geçmişe sahip Türk tarihi ihdas ediliyor, Türklerin Anadolu'nun otokton halkı olduğu belirtiliyordu. Çok eski zamanlardan bu yana Anadolu'nun Türklere vatan olduğu iddia edilirken(Kabapınar, 1991: 152) Türkiye Cumhuriyeti'nin bu geleneğin devamı olduğu belirtilmiştir.²⁶(TTTC, 2004: 144).

3.5.2. Türkler ve Türklük

Türk ve/veya Türklük ders kitaplarında sitayişle anılan bir unsur olarak kullanılmaktadır. Türk'ün birçok yanı, övgüye değer görülmüştür. Irki özellikleri (kafatası, kan), devlet kurması, medeniyet taşıyıcılığı, bilimde, sanatta, mimaride yaptıkları övgüyle bahsedilmiştir. Ayrıca Türklerin sıklıkla dile getirilen savaşçı özelliği ve askerlik meziyetleri yine dile getirilse de, Türklerin sadece bu özellikleriyle anılması uygun bulunmamış, tasvip edilmemiştir. Türklerin, kadim geçmişinin İslam'ı kabul ettiği tarihten itibaren alınarak öncesinin de yok sayıldığı ve böylece Türklüğün etkisinin kırıldığı, milli bilinç oluşmasına zarar verdiği söylenmiştir. Din rabitasının ırk rabitasını güçsüzleştirdiği belirtilmiştir. Örneğin;

'Garbi Asya'da yedinci miladi asrında zuhur eden İslamiyet az zaman zarfında İran'ı istila etti ve Orta Asya'ya da sokuldu. Bu suretle Türkler de, İslam ve Hristiyan dinlerinin tesiri ile ırk rabitasının ehemmiyetini kaybettiği bir devre yani orta zamanlara intikal etmeğe başladılar.' (Hamit ve Muhsin, 1930: 470)

Türk Tarih Tezinin etkisiyle yeniden belirlenen Türklük, ders kitaplarına çeşitli şekillerde yansımıştır. Türk ve/veya Türklük büyük övgülere mazhar olurken, Türk'ün objektif unsurlarından da bahsedilmiştir. Bu bağlamda ırk, kafatası ve temiz kan gibi objektif unsurlar Türklüğün tanımında yer almıştır. 'İslamlığı zulümden, kölelikten kurtarmak ve şereflelendirmek için damarlarının temiz kanını asırlarca cömertlikle akıtmış olan Türk'tür' (TTTC, 2004: 157) denilerek, kan üzerinden Türklüğe değer atfedilmiştir. Ayrıca; 'Türk ırkının kafatası şekli çoğunlukla brakisefaldir.' (TTTC, 2003: 17) denilerek de, Batılılarca medeni milletlere mahsus olduğu düşünülen brakisefal kafatası şeklinin Türklere de mahsus olduğunu, böylece Batılılardan aşağı bir yanının olmadığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, ırk bahsinin de Türk milletinin

²⁶ "13 Ekim 1923 kanunuyla Türkler ikinci defa olarak Orta Anadolu yaylasında kuvvetli bir devlet merkezi kurmuş oluyorlardı. Orta yaylada ilk defa devleti merkezi edinenler Eti Türkleriydi."

teşekkülünde etkili olduğu, ‘Medeni Bilgiler’ kitabında yer alan, Türk milletinin teşekkülünde etkili olan tabii ve tarihi vakıalardan biri olarak, ‘ırk ve menşe birliği’ de belirtilmiştir (İnan, 1933: 14). Irk vurgusuna özellikle 1930’ların ders kitaplarında rastlanılsa da, yine de bu konuyla ilgili şerh düşülmüştür. Örneğin;

“Ancak şunu söylemeliyiz ki, ırklar arasında bugün görülen farkların, tarih açısından önemi pek azdır. Gerçekten kafatasının şekli, ırkların tasnifi için tamamen esaslı bir ayırım olduğu halde, toplumsal hiçbir anlamı yoktur. Bunun sebebi şudur: Kafatası değişmiyor yahut güç ve geç değişebiliyor. Fakat onun içindeki en asil uzuv, beyin değişiyor.” (TTTC, 2003:17).

Irk üzerinden yapılan çalışmaların, Batılıların bu şekilde yaptığı çalışmalara cevap mahiyetinde olduğu görülmektedir. Türk ırkının üstün özellikleri olduğu ve bu üstünlüğün yalnızca Türklere has olduğu belirtilmiştir. Bu itibarla yapılan Türk ve Türk milleti tanımlarında objektif unsurlar öne çıkarılmıştır. Türk ırkı hiç bozulmamış, benliğini korumuş olarak tasvir edilmiştir. Örneğin;

‘İrk, aynı kandan gelen ve birbirine benzeyen insanların gösterdiği birliktir. Tarihin en büyük cereyanlarını yaratmış olan Türk ırkı benliğini en çok korumuş bir ırktır. Tarihöncesi ve tarihi devirlerde bu ırk da işgal ettiği geniş bölgelerdeki ve yurtlarının sınırlarındaki komşu ırklarla karışmıştır. Bu karışımların çoğunda Türk ırkının bariz ve organik vasıfları hakim kılındığından bu karışmalar Türk ırkına kendi özelliklerini kaybettirmemiştir’ (TTTC, 2003: 18-20).

Bununla birlikte, yine aynı dönemde, hatta aynı kitapta, Türk tanımı yapılırken subjektif unsurlar vurgulanıp, anayasal vatandaşlığın çizgileri oluşturulmuştur. Örneğin; ‘Medeni Bilgiler’ kitabında Türk milleti tanımı şöyledir; ‘Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir’ (Afet, 1933:7). Bu tanıma göre ortaklık Cumhuriyet’in kuruluşu sırasında gösterilen tavırla ilişkilendirilmiştir. Kuruluş öncesinde, Kurtuluş Savaşı’nda Türkiye’nin kuruluşunda rol oynayan herkes, hiçbir ayırım gözetilmeksizin, Türk milletinin bir bireyi kabul edilmiştir. Tarih IV kitabında ise Türk tanımı şöyledir; ‘Türkiye Cumhuriyeti dahilinde, Türk diliyle konuşan, Türk kültürüyle yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her fert, hangi dinden olursa olsun Türk’tür’ (TTTC, 2004: 183).

Bu tanımda dil, kültür ve ülkü gibi Türkiye Cumhuriyeti’ni güçlendirmeye yarayacak unsurlar, Türk tanımına dahil edilse de ırk, kan ve kafatası gibi unsurlara yer verilmemiştir. Bakıldığında Türk ve Türk milleti tanımları her ne kadar kuşatıcı olsa da dönemin, ağırlıkla etnik üstünlüğe vurgu yapan birtakım uygulamaları da barındırdığı

söylenmelidir. Arada kalmışlık, bu eserde daha belirgindir.

3.5.3. Türklerin Yayılması, Medeni Özellikleri, Medeniyeti Yayıması ve Devletler Kurması

Türkler anayurdu Orta Asya'dan göç etmiş dünya sathına yayılmıştır. Bu göçler sonrası gidilen yerlerin hem yurt edinildiği, hem de ilerletildiği iddia edilmiştir²⁷(Afet, 1933: 8,Mansel-Baysun-Karal, 1942: 10). Ders kitaplarında, gittiği her yere medeniyet taşıyan ve çağ atlamasını sağlayan Türklerin, birçok meziyete sahip olduğu iddia edilir. Bu meziyetlerle gittiği yerlerin gelişmesini sağlarken, çağı sürükleyen millet, Türk milleti olmuştur. Tüm bu meziyetleri sayesinde Türkler, birçok gelişmeyi Avrupalılardan önce yaşamıştır. Avrupa ilkel bir devir yaşarken Türkler ileri bir devir yaşamaktaydı²⁸(TTTC, 2003: 10).

Türklerin, meziyetleri sayesinde dünya tarihini de değiştirmeyi başardığı iddia edilmiştir. Özellikle Avrupa'nın geri kalmışlığına, Türkler son vermiş sayılıyordu (TTTC, 2003: 12-14). Türkler, gittikleri yerlerde ilkel toplulukların da gelişmesini sağlamış bahisle, Türklerin medeniyeti dört bir yana taşıdığı iddia edilmiştir. Boş buldukları yerlere yerleşip, oranın yerlisi olurken, gittikleri coğrafyalarda başka bir topluluk olsa da, onların ilkel olması ve Türkler tarafından uygarlaştırılması, ya da o coğrafyadan başka yerlere itilmeleri sebebiyle, o topluluklar da yaşadığı coğrafya üzerinde hak iddia edip, o bölgenin yerlisi olduğunu iddia edemezdi. Dolayısıyla nereye gidilirse gidilsin oranın yerlisi olunduğu iddiası da son derece diridir.

Kitaplar, Türklerin, zekâ ve kabiliyetleriyle dünya üzerindeki belli başlı medeniyetlerin oluşumunda etkili olmuşlardır.²⁹ Çin, Hint, Mısır, Yunan gibi birçok

²⁷İklim şartları sebebiyle anayurtlarından ayrılan Türkler, dünyanın her yerine yayılmış, neredeyse tüm dünya Türk'e yurtluk etmiştir. 'Türk'e yurtluk etmemiş bir kıt'a yoktur. Bütün dünyada, Asya, Avrupa, Afrika Türk atalarına yurt olmuştur.' 'Orta Asyalılar(Türkler) bir taraftan Doğuya(Çin) ve Güneye(Hindistan, Afganistan ve Bülucistan) ve diğer taraftan Hazar denizinin güneyinden Batıya(İran, Mezopotamya, Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır, Ege Bölgesi) Hazar denizinin kuzeyinden Güney Rusya'ya ve Tuna boylarına kadar yayıldılar ve bütün bu ülkelerin taş devrinden maden devrine geçmesinde büyük rol oynadılar.'"

²⁸Yontma taş Devri'ni, Orta Asya'daki Türkler milattan evvel 12. 000 sene evvel atlayabildikleri halde, Avrupalılar 5.000 sene sonraya kadar bu devri yaşamaya devam etmişlerdir; yani Avrupa'da milattan ancak 7. 000 sene evvel bu devirden çıkabilmiştir. Bakır, Tunç ve Demir Devirleri dahi Türklerin medeniyet kurdukları sahalarda diğer yerlere, mesela Avrupa'ya göre çok evvel başlamıştır'".

²⁹Cilalıtaş Devri'nde, Avrupa'da yeni insanlar görülmeye başladı. Bunlar Avrupa'nın vahşi vaziyetlerini

medeniyet ve devletin inkişafında bir numaralı failin Türkler olduğu, yayılış sahasında birbirinden farklı isimlerle anılsalar da bunların Türk olduğu düşünülmüştür. Böylece neredeyse tüm dünya Türk kabul edilmiş oluyordu.

“Dünyaya ilk yayılışları yapmaya başlayan Türkler, gittikleri yerlerde, kabile veya reislerinin, veya yeni yerleştikleri sahaların isimleriyle anılmışlardır; bu isimlerin çoğunun telaffuz şekilleri değişmiş, ilk bakışta anlaşılmayacak hale gelmiştir. Yerleştikleri sahaların eski veya kendileri tarafından verilmiş yeni isimleriyle anılmış kabileler bulunduğu gibi, ilk adları asırlar zarfında değişerek başka adlar takınmış olanlar da vardır. Aynı sahada birçok kabileler yerleşmiş bulunduğu zamanlar bunların ortaklaşa kurdukları devlet- mesela Eti, Selçuk, Osmanlı devletlerinde olduğu gibi- en kuvvetli olan ve irade başında bulunan kabile veya aile isimleriyle anılırlardı.” (TTTC, 2003: 33).

Türklerin bu şekilde etkiledikleri yerler ve ülkeler birçoktur. Çin, Hint, Mısır ve Yunan medeniyetlerinin inşa edicisinin Türkler olduğu vurgulanmıştır³⁰(TTTC,

değiştirdiler. Bu insanlar Orta Asya’dan yayılan Türklerdi. Türkler ziraatı ve hayvanları ehlileştirmeyi çoktan biliyorlardı. Hububat ve özellikle buğday ziraatını öğrenmişlerdi. Keten ziraatı yapıyordu ve onun liflerini dokuyarak kumaş ve ondan elbise yapmasını biliyordu. Atı ve köpeği ehlileştiren bunlardı. Artık bu devirde koyun, öküz sürüleri yetiştiriliyordu. Ziraat ve her türlü yeni sanatlardaki ilerlemelerle Cilalıtaş Devri’ni ilk idrak edenler Türklerdir. Türkler tabiatı saf olarak altın ve bakır madenlerine rastladılar. Demir sanatı da Türkler tarafından Orta Asya’da keşfedildi. Oradan da dünyaya yayıldı. □

³⁰ “Türklerin Kuzey Çin’e ilk girişleri milattan en az 7. 000 yıl evveline götürmek lazımdır. ’Çin’de olduğu gibi Hint’te de asıl yerlilerin medeniyeti yoktu. Tarihöncesi zamanlarda Hint’te maymun sürülerine benzeyen kara derili insan kabileleri yerleşti. Saydığımız iki geçitten (kuzeydoğu ve kuzeybatı) girerek bunları güneye doğru sürenler Türklerdir. Bunların Hint□te medeniyetlerini yüksek bir dereceye çıkardıkları, Harappa ve Mohencodaro da yapılan yeni arkeoloji keşifleriyle meydana çıkarılmıştır. □ „□Güney yolunu takip edenler Mezopotamya’ya, Anadolu’ya ve oradan adalara geçmişlerdir. Ön Asya’ya gelmiş olanlardan Suriye’ye sapanlar, Palestin üzerinden Mısır’a gitmişlerdir. Kuzey yolunu takip edenlerden bir kısmı Karadeniz’in kuzeyindeki sahalarda, Tuna Havzası’nda ve Trakya’da yerleştiler. Sonraları bunlardan bazı kabileler Makedonya’ya, Teselya’ya ve en nihayet asıl Yunanistan denilerek yarımada’ya yerleştiler. Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçerek Anadolu’ya batı yoluyla girmiş olanlar da bu Trakya ve Tuna bölgelerinde yerleşmiş Türk kabilelerindenidir.”

‘Mısır’a giden Türkler yerleşmek için Nil’in boş buldukları deltasını seçtiler. İlk Mısır medeniyetini kuranları Asya’dan geldikleri, Mısır’ın eski tarihiyle uğraşan alimlerin çoğu tarafından kabul edilmiş bir husustur. Nil Vadisi’nde Yontmataş Devrinden birdenbire Maden devrine geçilmiş olması, iki devrin arasında bulunması lazım gelen ara sanatların Mısır □da görülmeyişi, Suriye’deki bazı mağaralarda bulunmuş en eski eserler ve nihayet antropoloji incelemelerinin ortaya koyduğu sonuçlar buna delildir. Alimlerin bu gerçek içinde açıkça söylemeyererek eksik bıraktıkları nokta, Orta Asya’dan, Altaylar’dan gelmiş olanların Türk camiası mensuplarından başkası olamayacağıdır.”

‘Batıya giden Türklerden bir kısmı yerleşmek için elverişli zeminlerden birini de Ege havzasında buldular. Tarihin bugün milattan 4.000 yıl kadar geriye götürebildiği Akdeniz medeniyeti, Turova, Girit, Lidya ve İyonya adları verilen saha ve safhalarıyla birlikte insan aklının ve kabiliyetinin en kıymetli incilerle süslü bir tacı olmuştur. Eski zamanlarda(MÖ 3000-1200) Akdeniz adalarını kapladıkları doğrulanarak brakisefal kavimler, dünyanın brakisefal insanlar kaynağı olan Orta Asya’dan, ana Türk yurdundan ayrılmak zorunda kalmış olan Türklerdir. Girit’te, Turova’da bulunan en eski eserlerle Hazar’ın doğusundaki Türkelleri’nde bulunan eserler arasında tespit edilen benzerlik, Akdeniz medeniyetinin olduğu kadar onu yapan insanların kökenini de göstermeye yarayan delillerdendir. Anadolu’nun batı kıyılarında ve Yunan yarımadasında yükselmiş medeniyetleri, Anadolu’nun içindeki, Mezopotamya’daki ve Orta Asya’daki eski medeniyetlerden ayrı incelemek mümkün değildir. İnsanlar yakın zamanlara kadar bütün Akdeniz havzasını kapsayan bağımsız bir Yunan medeniyeti tasavvur ve kabul edecek az bilgiliydiler. Bu medeniyeti Greklere mal etmek ve onu ancak Mısır medeniyeti ile

2003:28-33). Neredeyse bütün dünya Türk kabul edilmiş oluyordu. Özellikle güçlü ve etkin olduğuna kanaat getirilen medeniyetler, Türklükle iltisaklı olarak anlatılıyordu.

Yüksek medeniyete sahip olduğu düşünülen ve herkes tarafından Yunanlara ait olduğu düşünülen eserlerin de, Eti bağlantısı sayesinde, Türk olduğunda ısrar edilmiştir. Yunan medeniyetinin üzerinde durulma sebepleri olaraksa, birincisi başarılı işler ve eserler verdiği inandırılması, diğeri ise Anadolu topraklarının bir kısmında, yani Batı Anadolu'ya yerleşmiş olan Yunan medeniyetinin Türk kabul edilmesiyle soru işaretleri kaldırılacak, Batı Anadolu da Türk kılınacaktı. Bunun, stratejik bir değeri vardı.

Birçok medeniyete kaynaklık eden Türkler aynı zamanda, geniş coğrafyalara devletler kurmuş bir millet olarak anlatılmaktadır. Tarihte birçok devlet kuran Türklerin, "şimdiye kadar en iyi tarzda teşkil ettikleri devlet" (TTTC, 2003: 40) olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmasının şaşırtıcı bir yanı olmayacağı gibi, tarihsel olarak bakıldığında, bir zorunluluk olarak da görüldüğü eserlere yansıtılmıştır. Tüm bunların yanında dünya tarihinin en önemli gelişmelerinden birisi olan yazının icadı da Türklere mal edilir.

"Yazı tarihöncesi devirlerde Türkler tarafından icat edilip dünyaya yayılmıştır. Türklerin ilk icat ettikleri yazının bir tür hiyeroglif benzediği anlaşıyor. Herhalde Dicle- Fırat havzasına yazıyı getirenler Sümerler olmuştur. Türkler Asya'da bundan sonra da türlü devirlerde türlü yazı usulleri icat etmişlerdir." (TTTC, 2003: 71).

Devlet kurmak gibi yazı icadı da, Türklerin 'mutat eylemlerinden' biri olarak kabul edilmiştir. Daha önce Türklerin iyi savaşçı ve asker olmalarının yanında sadece bu özelliğiyle anılamayacağı, bunlarla beraber medeni eylemlerde bulunduğu, iyi teşkilatçı olarak devletler kurduğu, bilim ve sanatta da aslında ileri olduğunu ispat etmek adına ortaya atılan iddiaların bir benzeri de yazının icadı diyebiliriz. Türklerin teşkilatçı, idareci, medeni olduğu gibi kültürel anlamda da, Batılılardan hiç geri olmadığı yazının icadının Türklere mal edilerek ispatına çalışılmıştır.

temasta görmek, tarih bilgisinin kesinlik çemberiyle, ispat gerektirmeyen apaçık bir gerçeği sayılıyordu. Medeniyetlerin doğuş ve yayılış hadiselerinin daha geniş görüşlerle incelenmesine girişildiği yıllardan beri, artık o ilk anlayış ortadan kalktı; onun yerine bütün ilahları gelenekleri, ilim ve sanayi eserleriyle Yunan medeniyetinin kökenlerini kendisinden evvelki medeniyetlerde, özellikle Eti medeniyetinde aramak lazım geleceği gerçeği geçti. Son asra kadar kökeni, kuramsal bir Grek medeniyetine bağlanan Lidya ve Friky medeniyetleri gibi, Batı Anadolu medeniyetlerinin de esasta Eti medeniyetinin devamından ibaret olduğu artık kolay reddedilemeyecek kanaatler arasına girmiş bulunuyor."

3.5.4. Türkçe

Türkçe, Türk olmanın en önemli amillerindendir. Türkçe, Türk milletinin kaderinde yer aldığı söylenmiştir. Türkçe'nin önemi Türk milletinin binlerce yıllık tarihine şahitlik etmesinden gelir. Örneğin;

“Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü, Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde, ahlakının, an'anelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, elhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor” (Afet, 1933: 8).

Türk milletinin en önemli tarihi vesikası olduğu söylenen Türkçe'nin, Türk milletinin en değişmez ve orijinallliğini kaybetmemiş özelliği olarak kabul edilmiştir³¹. (TTTC, 2003: 20) Türkçe, Türklerin yayıldıkları coğrafyayla ilgili de bilgi vermektedir. Farklı isimlere sahip olsa da Türkçe'nin esas unsurlarını içeren dilleri de görmek mümkündür. Örneğin;

“Bu dil asli, başlı başına bağımsız bir dildir. Türk dili bugün Tuna Havzası'ndan doğuda Lena Havzası'na ve Kingan Dağlarına kadar ve Kuzey Buz Denizi'nden Umman Denizi'ne kadar geniş sahadaki insanlar tarafından konuşulan, bunlar arasında anlaşma vasıtası olarak kullanılan genel bir dildir. Macar ve Finlerin kullandıkları diller Türk dilinin esas unsurlarını içermekle beraber başka tarzda gelişmiş ve başkalaşmışlardır. Bugün yanlış olarak Tatar denilen mesela Kırım, Kazan, Azerbaycan, Türkistan Türkleriyle, Kırgız-Kazak, Yakut ve Başkırtlar gibi Türk kabilelerinin kullandıkları dil, az veya çok birtakım lehçe farkları ile Türkçedir” (TTTC, 2003: 13).

Ayrıca Türkçe'nin şahitliğinde, bir devletin, medeniyetin veya coğrafyanın Türklüğü ispat edebiliyordu. Türklüğü ihtilaflı olan bölgeler, Türkçe olduğu iddia edilen kelimelerin izleri takip edilerek, birtakım deliller ileri sürülerek aslında o bölgenin, o medeniyetin Türk olduğu ispatlanmaya çalışılıyordu. Dil bilgisel ispat denilebilecek bu yöntemle Ege bölgesinin yani Batı Anadolu'nun Türklüğü ispatlanmaya çalışılıyordu³² (TTTC, 2003:182- 183).

³¹ “Beynin en kuvvetli mahsulü olan dil, özellikle Türk ırkının büyük çoğunluğunda tarihi devirlerin husule getirdiği evrim zinciri içinde daima ana hatlarını korumuştur.”

³² □ Grek lisanında ve Yunan coğrafyasında başka dillerde manası olmayan kelimelerin Türkçe olduğuna kanaat verecek belirtilere rastlandı. Mesela: „□İon□ Grek mitolojisinde, İonların (Yunanların) atasıdır; evvela Atık kıtasına geldi, sonra Peloponez'e geçti, orada kral, prens oldu; sonra tekrar Atık kıtasına döndü, orada da Atina kralı seçildi. Bu efsane, İon ırkının göçlerini tasvir eder. □İonie”, umumi bir surette Anadolu'nun, Adalar Denizi sahilini kapsayan kıtadır. Bu isim Anadolu'ya, Dorilerin istilası üzerine doğuya sürüklenen Akalarla beraber gelmiştir. Demek ki, □İon” Akalardandır; kraldır, sahiptir. Uyurca, ige, ite, iti, idi= efendi, sahip, Allah. Çağatayca, eğe, eye= efendi, sahip, Allah; eyelemek= zapt

Bölgelerin ve medeniyetlerin Türkçe dil bilgisel bağlamda Türk kabul edilişi gibi, kişilerin isimleri de Türkçeleştirilerek Türk kabul edilmesi de görülmüştür. Örneğin İlyada ve Odise destanlarını yazan Homeros(Homer)'un ismi Ömer yapılmıştır. Ömer, İzmirli veya Sakız Adalı kabul edilmiştir. (TTTC, 2003:202) Dil ve yazı sayesinde bir başkasıyla ünsiyet kurmak öyle revaçtadır ki Kur'an-ı Kerim'in dili ve yazısıyla Sumer çivi yazısı arasında rabıta olduğu iddia edilmiştir³³. (TTTC, 2005:119) Sümerler Türk kabul edildiğinden Kur'an-ı Kerim'de kullanılan yazının da aslen Türk menşesine sahip olduğu kabul edilebilir. Böylece yine dil sayesinde yine bir başka medeniyetle dil üzerinden irtibat kurulmuş, Türklüğün sınırları ve etki alanı genişletilmiştir.

3.5.5. Osmanlı Devleti: Yakın Tarihin Ötekisi

Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu itibariyle en güçlü ötekilerindendir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemi kuvvetli bir eleştiriye maruz kalmıştır. Belge'ye göre kendi meşruiyetinin ispatı için Osmanlı Devleti'nden ve hanedandan sitayişle bahsetmesi beklenemezdi (Belge, 2005: 453). Osmanlı Devleti'nin ilk iki asrı büyük ölçüde kabul edilip, kabul görse de son dönemi için bu durumun tam zıttı söylenebilir. Osmanlı Devleti toptan reddedilmese de son dönemi itibariyle diğer Türk devletleri arasında en zelil duruma düşmüş, Türklüğün değerini bilmekten uzak, milli hassasiyetleri olmayan bir devlet olarak yansıtılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kronolojik olarak en yakın devir, Osmanlı Devleti olsa da ders kitaplarında görülen anlatımda en uzak olarak o gösterilmiştir. Osmanlı Devleti

etmek; Azerice, yeymek, eymek= sahip, hakim olmak. Hüseyin Kazım Bey'in Türk Lügatinin 513. ve 514. Sayfalarında iye, ike, ite kelimelerinin çeşitli Türk lehçelerinde sahip, malik, Allah anlamlarında olduğu açıklanmıştır. Bu incelemeden sonra, hükmetmekte tereddüt etmeyiz ki, mana itibariyle ve tarih olaylarına göre iyon (ion) kelimesi Türkçe (iye)' den başka bir şey değildir; ve bu kelimenin aynı manada olan Türkçe aka, eke, eti, ata kelimeleri ailesinden olduğuna şüphe yoktur. Buna göre Greklerin kendi ataları sandıkları İyonların Türk büyükler; Akalar, Ekeler, İyeler olması gerekir. ... dar bir boğazla uzun adanın ismi (Eubee)= öbe Türkçe çadır, ev anlamında olan Orhon yazılarındaki Oba'dan başka bir şey olamaz. Batıda, dağların oluşturduğu bir yüksekliğe verilmekte olan (Acarnanie) ismi Türkçe yükseklik manasına olan akari kelimesinin bozulmuş bir şeklinden başka bir şeye benzemiyor. Atina şehrinin bulunduğu denize fırlamış kara parçasının korumakta olduğu (Atique) kelimesi Türkçe atılmış anlamında olan atıktan başka ne olabilir. Peloponez kıtasının dağ geçitlerini kapsayan bölgenin taşıdığı (Arkadie) ismi, dağların geçit veren yerleri anlamında olan Türkçe argıt kelimesinden bozulmuş değilse nedir? Adalar Denizi'nin taşıdığı (Egee) kelimesi Türkçe ege, eke, aka kelimeleriyle aynı anlamı ifade etmiyor mu?"

³³ "(Kur'an'da) kullanılan yazının esası Sumer çivi yazısından alınmaydı"

medeni gelişmeyi gösterememiş, saltanat idaresinin çıkarına göre yönetilmiş bir devlet olarak Türk tarihinin en geri dönemi olarak kabul edilmiştir. Türk devlet silsilesi içerisinde yer alan Osmanlı Devleti'nin isminde Türk ibaresi olmaması Türklüğüne halel getirmiyor, bazı Türk devletlerinde görülen iktidar sahibi ailenin/ aşiretin ismini benimseme durumunun örneği olarak sunuluyordu. Bazı teşkilat ve usullerinin eski Türk devletlerinde de olduğu belirtilmiştir.

“Osmanlı Devleti’ni kuran ve sonradan Osmanlı adını alan Türklerin nereden ve ne zaman Anadolu’ya geldikleri henüz ilmi bir şekilde tespit edilmiş değildir. Bu Türk aşiretinin de, bütün Türkler gibi Orta Asya’dan İran yoluyla batıya ilerleyerek, aşiret reisi Ertuğrul Bey’in emri altında Anadolu’ya gelip yerleşmiş olduğu rivayet edilmektedir” (TTTC, 2005:1).

Osmanlı Devleti'nin bazı teşkilat ve usullerinin eski Türk devletlerinde olduğu belirtilerek Türklüğü berkitilmeye çalışılmıştır.³⁴ (TTTC, 2005: 5) Fatih ve Kanuni devirleri genişleme ve büyüme devirleri olarak belirtilmiştir. Ders kitaplarında ilk eleştirilen padişah II. Bayazıt olmuştur. (TTTC, 2005: 44-45) Fatih devrinde, ‘gözü batıya bakan’ (TTTC, 2005: 44) Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet’in oğlu II. Bayazıt zamanında, Osmanlı Devleti'nin kültür ve siyasetinde gericilik görüldüğü belirtilmiştir (TTTC, 2005: 45) ‘Afyon bağımlısı’ olduğu belirtilen II. Bayazıt’ın ayrıca çevresindeki hocalarca ‘zaten eğilimli olduğu sofuluk, dervişlik ve dini bağnazlık yoluna sevk’ (TTTC, 2005: 45) edildiği de söylenmiştir.

II. Bayazıt’ın dışında birçok padişahleştirilmiştir. III. Murat; ‘‘zayıf ve yetersiz’’(TTTC, 2005: 63), II. Selim; ‘‘zayıf ve yetersiz’’ (TTTC, 2005: 63), ‘‘şaraba, kadına ve her tür zevk ve sefaya çok düşkün’’ (TTTC, 2005: 119) IV. Murat; ‘‘çok şiddetli ve kan dökücü, kadına, şaraba ve her tür zevk ve sefaya çok düşkün’’(TTTC, 2005: 119), I. Selim; ‘çok şiddetli ve kan dökücü’ (TTTC, 2005: 119), İbrahim; ‘deli ve kan dökücü’(TTTC, 2005: 121),II. Abdülhamit; gerici (TTTC, 2005: 290) sansürcü, Avrupa devletlerinin hoşuna gitmek için her türlü çalışma sahaları açan, hoşuna gitmeyen şekilde hareket edenleri zindanlara atan ve imparatorluğun Yemen, Fizan gibi uzak yerler(in)e süren hükümdar’(Mansel- Baysun-Karal, 1942:172) Vahdettin ise ‘Türk milletinin en kutsal davasında düşmanla işbirliği yapıp’’(TTTC, 2004: 124) ihanet eden kimse olarak belirtilmiştir. Ayrıca Vahdettin ile ilgili ‘kaçak halife’

³⁴ ‘‘Has ve tımar usulü Selçuk devrinde ve daha eski Türk devletlerinde de mevcuttu’’

(TTTC, 2004: 124) ‘nefsinin ve hanedanının özel çıkarlarını düşünen kişi’ (TTTC, 2004: 13) olduğu belirtilerek geniş çaplı bir eleştiriye tabi tutulmuştur.

Genel itibarıyla padişahlara karşı eleştirel bir tavır takındığı görülür. Padişahların kişiliğinde Osmanlı idaresi de eleştirilmiş oluyordu. Osmanlı saltanatı özellikle Osmanlı Devleti’nin son yıllarında takındığı tavır nedeniyle ağır eleştiriler almıştır. Saltanat temsilcilerinin ve idarecilerin kendi çıkarlarını önceleyip Türk milletini geri bıraktıkları zevk ve sefahate düşkünlükleri ve düşmanlarla işbirliği yaptıkları gerekçe gösterilerek eleştirilmiştir. Kendi çıkarlarını, Türk milletinin çıkarlarından üstün gördükleri belirtilmiştir. Örneğin;

“Osmanlı padişahı ateşkesten (Mondros Ateşkes Antlaşması) doğan durum karşısında nefsinin ve hanedanının özel çıkarlarını düşünmekten başka bir şey yapmıyordu. Türk milletine güvenmeyen ve millete bağlılıkları şüpheli bazı kimseler, idealini taşımadıkları halde yine vatan ve milletin kaderine hakim yüksek mevkilerinde kalarak şerefsiz hayatlarını biraz daha sürükleyebilmeyi, memleket düşmanlarının lütuf ve merhametlerinden dileniyordu’ (TTTC, 2004: 123).

Kendi çıkarını düşünen saltanata karşılık, yeni Türk devleti, Türk milletinin mucizevi başarısının sonucu ve onun isteklerinin tecelli ettiği bir devlet olarak kabul edilmiştir. Yani Türk milletinin çıkarlarına karşı değil, o çıkarların temsilcisi olarak belirtilmiştir. Bu anlamda, topraklar işgalden kurtarıldığı gibi düşmanlara teslim olmuş Osmanlı saltanatından da kurtularak devlet, Türk milletinin idaresine verilmiş oluyordu. Örneğin;

“Osmanlı padişahı ve Osmanlı Hükümeti, imparatorluğun yıkılmasına, memleketin düşmanlar tarafından durmaksızın istilasına ve parçalanmasına karşı bir şey yapmayarak ve bir şey yapmak istemeyerek sırf nefislerini düşünmekle meşgulken, asıl memleketin sahip ve hakimi olan Türk milleti, durumu iyileştirmek ve anayurdunu kurtarmak için derhal harekete geçmiştir.” (TTTC, 2004: 14).

Kurtuluş Savaşı’nda mağlup edilmesi gereken iki düşman vardı birisi yabancı düşmanlar yani işgalciler, diğeri padişah ve onun hükümeti idi. Padişah ve onun hükümeti ‘iç düşman’ olarak görülmüştür³⁵ (TTTC, 2004: 57).

Durumdan vazife çıkararak harekete geçen Türk milletinin, bağımsızlığını kazandığı söylenmiştir. “Osmanlı saltanatı yıkılırken, yerine Türk milleti yeni ve

³⁵ “İlaik milli mücadelenin ilk görevi, doğal olarak, Anavatan’ı çiğneyen yabancı düşmanları kahredip milli sınırlar dışına atmak ve milletin savunma arzu ve ifadesini baltalayarak vatana ihanet padişah ve hükümetini cezalandırmak suretiyle milli birliği korumak olacaktı”

bağımsız devlet kuruyordu.”(TTTC, 2004: 56) Devletin asli unsuru saltanat mensupları değil Türk milleti olduğu belirtiliyordu. Böylece ulus-devlet kurgusuna uygun olarak meşruiyet, bir ulusa isnat edilmiş oluyordu. Kurulan yeni Türk devletinde yapılan devrimleri esas talep edenlerin Türk milleti olduğu belirtiliyordu. Yapılan devrimlerin meşruiyet kaynağının belli bir zümre değil, Türk milleti olduğu belirtilerek, meşruiyet zemini oluşturulmak isteniyordu. Böylece yapılanlar toplumsal zemin bulmuş oluyordu³⁶(TTTC, 2004: 215-216).

3.5.6. Halifelik

Halifelik bahsi, Osmanlı Devleti’ne getirilen eleştirilerin en esaslılarından. Dini içeriği sebebiyle gelişmeye ve ilerlemeye mani bir unsur olmasının yanında Batılılarca da kolay kullanılabilir olması sebebiyle, eleştirilerde bulunulmuştur. Ayrıca halifelik külfetli bir siyasi argüman olarak görülmüştür. Osmanlıların uhdesine alınmasından ilgasına kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti’ne fayda sağlamadığına temas edilmiştir. Osmanlıların ‘pazısının kuvvetiyle’ (TTTC, 2005: 47) elde ettiği dönemde de Halifeliğin değerli olmadığı belirtilmiştir. Halifelik, bu dönemde de İslam aleminde önemli bir yer tutmadığı iddia edilmiştir. Örneğin;

“Yavuz Selim, Mısır’ı zapt ettiği zaman, orada “Halife Mütevekkil Alallah” unvanlı ve Mısır Hükümeti’nin sadakasıyla geçinen bir Arap buldu. Bu biçarenin hiç denecek kadar ucuz bir ücretle Mısır Hükümeti’ne kiralamakta olduğu halifelik sıfatını imparatorluk siyasetine vasıta olarak kullanmak üzere almaya özen göstermeseydi, bu mesele belki o zaman sonuna ermiş, Osmanlı Devleti’nin asrın icaplarına göre gelişmesine engel bir müessese kurulmamış ve Türklük bu boş unvanı taşımak yüzünden birçok zarara uğramamış olacaktı.” (TTTC, 2004: 156-157)

Halifelik için kullanılan □boş unvan” ve □ paslanmış silah”(TTTC, 2005:47) gibi ifadelerle değersiz olduğu belirtiliyordu. Halifeliği Osmanlı hanedanına getiren Yavuz Sultan Selim’in amacının □İslam alemini istila ederek birleştirmekte kullanılmak” (TTTC, 2005:47) tarih olduğu belirtilmiştir. Bu dönemden sonra gelen tüm padişahların bu unvanı siyasetinin bir parçası olarak gördüğü söylenmiştir. Ancak halifelikten hiçbir zaman beklenen faydanın sağlanamadığı belirtilmiştir. Örneğin;

³⁶ ‘Anayasa’da laik cumhuriyet esasına zıt hükümler 1928 Nisan’ın başlarına kadar değiştirilmeden kalmıştı. Büyük Reis’in 1927 Ekim’inde Büyük Nutuk’unun sonlarına doğru Anayasamızdan bunların kaldırılması hakkında yaptığı tavsiyenin yerine getirilmesi zamanı artık gelmişti. Millet bunu istiyor ve bekliyordu.’

“Osmanlı hükümdarlarının sahip olduğu bu sıfat, Osmanlı Devleti’nin zamana göre gelişme ve ilerlemesine engel, tutuculuğa ve hatta gericiliğe bir ilk sebep olmuştur. Osmanlı Devleti’nin zayıfladığı 18. ve 19. Asırlarda ise bazı Avrupa devletleri, Osmanlı sultanlarının halifelik sıfatından kendi hesaplarına yararlanmaya çalışmışlardır.” (TTTC, 2004:10).

Halifelik farklı dönemlerde farklı devletler tarafından kullanılmak istenirken, ‘iç güvenlik’ konusunda zafiyete sebep olduğu dile getirilmiştir. Örneğin;

“Halifelikten 18. asır sonlarında, Fransızlar yararlanmak istemişlerdi; 19. Asır ortalarında İngilizler, Osmanlı sultanının bu sıfatını bir Türk Devleti’nin büsbütün mahvını ve Hint Müslümanlarının mahkumiyette devamını sağlamak yolunda kullandılar” (TTTC:2005: 249).

“... halifelik etrafında büyük masraflar, rütbeler, makamlar, softaların askerlik muafiyetleri gibi imtiyazlarla beslenen bir medrese edebiyatı meydana getirildi. Fakat bunların, memleketi uykuda ve cahillikte çıkarları olan medresecilerin millet zararına kuvvetlenmesinin, dışarıda Türk milletini boğazlamaya ve Türk vatanını parçalamaya karar vermiş olanları kararlarını uygulamada çabuklaştırmış olmaktan başka etkisi görülmedi.”(TTTC, 2004:157).

Son olarak da I. Dünya Savaşı’nda halifelik unvanını kullanarak ilan edilen cihadın Müslüman ülkelerce ciddiye alınmayıp, üstüne üstlük düşman saflarında savaşmaları, halifelik kurumundan beklenilenin alınamayaşının en somut ve son örneği olarak görülecekti. Örneğin;

“Nihayet, Umumi Harp’te, halifenin ilan ettiği ‘kutsal cihat’ bu halifelik müessesinin ne kadar boş ve iflas etmiş ve ona dayanan siyasetlerin ne kadar şaşkın ve hayalperest olduğunu meydana çıkardı. Türk vatanının her cephesinde ve özellikle “ Darülhilafetüraliye” denilen hilafet merkezi İstanbul’un kapılarında Türk varlığını yokluk mezarına gömmek için saldıranlar içinde Müslüman alaylar görüldü.”(TTTC, 2004:157).

Nihayetinde, birçok açıdan zararlı görülen ve ‘yenilik ve gelişme cereyanlarının hızını kesen bir makam’ (TTTC, 2004:162) olan halifelik makamı, 3 Mart 1924’te ilga edildi.

3.5.7. Laiklik

Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli belirleyici ilkelerinden olan laiklik, basit anlamıyla ‘din ile dünya, din ile devlet işlerinin ayrılmasını anlatan tabirdir (TDK, 2004:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yanlis&view=yanlis&kelimez=254)

Laik bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nde laik prensiplere aykırı olan 'hilafet müessesini' (TTTC, 2004:56) kaldırmak bu ilkenin gereği olarak görülmüştür. Laiklik ilkesi, toplumsal hayatı etkileme anlamında cumhuriyetin en önemli ilkelerinden olduğu da belirtilmiştir. Nitekim laik ilkeleri gözeterek yapılan değişiklikler, toplumsal hayata da dokunuyordu. Dinin toplumsal belirleyiciliğinin azalması, kadının toplumsal hayattaki rolünün artması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Laiklik ilkesinin bir devlet için elzem olduğu bu önemin de eski Türk devletlerince çok önceleri anlaşıldığı ve bu anlamda uygulamaya geçildiği belirtilmiştir. Böylelikle o günlerde gerçekleşen laik uygulamaların bir ilk değil Türk devlet geleneği olduğu belirtilerek, toplumda yaşanması muhtemel yabancılığın önüne geçilmek istenmiştir³⁷.(TTTC, 2004:206)

Türk devletleri arasında din ve devlet işlerini ayıramayanların da olduğu belirtilmiştir. Bunun da en yakın ve en somut örneğinin de Osmanlı Devleti olduğu belirtilmiştir. Örneğin;

“Osmanlı İmparatorluğu, din ve devlet işini karıştırma hatasının Türk tarihindeki en son kurbanıdır. Osmanlı saltanatının sayısız hatası içinde her türlü milli gelişmeye yollarını sınıksız kapamış olması itibarıyla bu hatayı başta saymak doğru olur. Osmanlı Devleti'nden Türk Cumhuriyeti'ne miras kalan dertlerden giderilmesi belki en çetin görünen de buydu”(TTTC, 2004:206).

Laiklik ilkesinin tek karşılığının halifeliğin ilgası olmadığı, bunun dışında toplumsal hayatı etkileyecek 'öğretim birliği, şer'îye mahkemelerinin kaldırılması, medeni kanunun yapılması' (TTTC, 2004:187) gibi gelişmelerin toplumsal hayata yansımaları olarak görülmüştür. Laiklik, ayrıca kimsenin dinine karışmamak anlamına da geliyordu. “Milattan binlerce yıl evvel kurulan Türk devletlerinde, herkes dininde inancında serbestti□ (TTTC, 2004: 206) denilerek binlerce yıl önce kurulan Türk devletleriyle de bağlantı kuruluyordu. Ancak bu inanç serbestisinin de, bir sınırı olduğu belirtilmiştir³⁸(Abdülbaki, 2005: 48)

Türklük, bir motivasyon olarak uzak coğrafyaların hayalini içerse de, ulus-devlet inşasındaki temel motivasyon akılcı bir Türklük olacaktı. İlk ve en önemli koşul

³⁷ ‘Türk tarihinin en eski devirlerine bakılırsa görülür ki, Türk milleti din ve inançları ile devlet ve siyaset işlerini birbirinden ayırmak lüzum ve önemini çok erken anlamıştır.’

³⁸ ‘Milletimize, vatanımıza zararı dokunmayan her inanca ve her fikre hürmet ederiz’

üzerinde yaşanan toprakların sulh ve selametini sağlamak olacaktır. Başka topraklarda, uzak coğrafyalarda yayılma niyeti olmayan bu ilkeye göre uzak emellerin peşinden gidilmeyeceği belirtilmiştir. Örneğin;

“Milli sınırlarımız içinde her şeyden evvel kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek mutluluk ve bayındırlığına çalışmak. Rasgele uzak emeller peşinde milleti uğraştırıp zarara sokmamak. Medeni dünyadan medeni ve insani muamele ve gelişmiş dostluk beklemek” (TTTC, 2004: 52).

SONUÇ

Ders kitapları, Türkiye'nin ulus-devlet inşasında kullandığı kıymetli enstrümanlar olmuştur. 1924- 1945 yılları arasında incelenen ders kitapları, kimlik inşası için hangi kavram ve söylemlerin daha güçlü kullanıldığını göstermiştir. Yeni devlet, devraldığı dini hassasiyetleri başlangıçta kullanmış olsa da, zamanla bu hassasiyet yerini laik ve milliyetçi hassasiyetlere bırakmıştır. Laik ve milliyetçi hassasiyetler, yeni devletin benimsediği en önemli ilkelerden olmuşlardır. Her iki ilke, yeni devleti modern, çağdaş ve medeni devletlerarasına yerleştirecek, aynı zamanda ulusu da inşa edecektir. Bu mesajların yurttaşlara ulaştırılmasında ise ders kitaplarının oynadığı aktif rol tespit edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanına müteakip basılan Türkiye Tarihi kitabında, Türklerin medeniliği, gücü ve dağıldığı coğrafyaya temas edilmiştir. Ayrıca dinin, milliyet bağlarını zedelediğine de değinilmiştir. Cumhuriyet ilanından sonra basıldığı için verdiği mesajlar tasarlanmış ve güçlü değildi. Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra ders kitabının basılması ise, ders kitaplarının verdiği mesajlara ne denli ihtiyaç olduğunun ispatıdır. 1920'li yılların ikinci yarısından, 1930'lu yılların sonuna doğru dinsel ve milliyetçi söylemler radikalleşmiştir. Dinsel söylem, laik ve milliyetçi hassasiyetlerle bezenirken, milliyetçi söylem, Türklüğe yapılan güçlü vurguyla karşımıza çıkmıştır. Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri, 1930'ların tarih ders kitaplarından Tarih II cildinde ve az da olsa Vatandaş İçin Medeni Bilgiler eserinde yeni devletin dinsel söyleminin yaşadığı değişim görülmüştür.

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitaplarında, İslam dininin aslında akla en uygun din olduğu, ancak bazı din adamları ve tutucular tarafından farklı yorumlandığı ve halka yanlış anlatıldığına değinilir. İslam dinini gerçek manada anlamak ve yaşamak için din adamlarının ıskat edilmesi, halkın din ile hiçbir aracı olmadan bağ kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için Türkçe ibadet ve İslam dininin birincil kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesi ve Türkçe okunması gerekiyordu. Türkçeye yapılan vurgu hem dinin kolay anlaşılması anlamına gelirken, hem de milli kimliğe dil üzerinden sunulmak istenen katkı anlamına gelmektedir. Kitapta milli ve dini imana bir arada değinilmiş, milliyetçi bir anlayışın din ile beraber verildiğini görülmüştür. Bunlarla beraber dünyevi işlerle dini işlerin birbirinden farklı işler olduğu

ve bunların bir arada olmaması gerektiği belirtilmiştir. Laiklik ilkesinin bir unsuru olan din ve dünya işlerinin bir arada olmaması gerektiği, din dersi kitaplarında salık verilmiştir.

Tarih II kitabında ise evrenin ve insanın oluşumuna dair tüm dini açıklamalar reddedilmiştir. Darwinist açıklamalara itibar edilerek, dinin „efsanelerine“ yer verilmemiştir. İslam tarihi, semboller, olaylar ve peygamberler, o güne kadar bilinen tüm anlatıların dışına çıkılarak anlatılmıştır. Din, ağırlıklı olarak yer kapladığı alanlardan tahliye edilmek istenmiştir. Tüm söylemlerine bakıldığında, din dışı bir anlayışın inşa edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu durum, cumhuriyetin laiklik söyleminin çok ötesindedir ve istisnaidir. Dinin, kimlik inşasında hariçte bırakılacağıının en bilinen anlatısına Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabında görürüz. Uluslar çağında, dinin beynelmilel kapsamının ulus-devlet inşasında işe yaramayacağı söylenmiştir.

Milliyetçi anlayış, incelenen tüm ders kitaplarının en görünen anlatısıdır. 1924-1945 aralığında din dersi kitaplarında dahi, milliyetçi söylem görülmüştür. Milliyetçi söyleme, her dönemin ders kitaplarında önemli yer verilmiştir. Cumhuriyet’in ilanına müteakip, Türklerin medeniliği ve gelişmişliğinden bahsedilmiş, 1930’lu yıllarda ise, Türk Tarih Tezi çalışmalarıyla bu söylem daha çok yaygınlaşırken, yeni bir tarih inşa edilmek istenmiştir. Türklerin köklü bir geçmişi olduğu söylenmiştir. Üzerinde yaşanan topraklar, vatan kılınacaktır. En yakın tarih olan Osmanlı geçmişi öteki olarak kabul edilmiştir. Anadolu topraklarında yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalarla, Anadolu’da yaşamış olan topluluklar, medeniyetler Türk kabul edilmiştir. Böylece Batılıların, Türklerin anavatanına dair ortaya attığı iddialar Türk Tarih Tezi sayesinde reddedilmiştir. Üzerinde yaşanan topraklar Türk kılınarak, yurt kabul edilmiştir.

Türk Tarih Tezi, 1930’lardaki kimlik inşasının en etkili rehberi olmuştur. Tarih ders kitaplarına da kaynaklık eden Türk Tarih Tezinin etkisi zamanla kırılsa da, belirleyiciliği devam etmiştir. Vatan tahayyülü, nispeten bu tez sayesinde sağlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra bu tezin tamamen unutulduğu, yerine tam zıttı anlayışların ikame edildikleri doğru değildir. Aşırılıklar törpülense de, tamamen reddedilmemiştir. 1940’lı yılların tarih ders kitapları da bu durumun somut örneğidir.

Hem pedagojik, hem de anlatım açısından değişiklikler olsa da topyekün bir değişiklik olduğu söylenemez. 1930’lu yılların tarih ders kitaplarında görülen; Türklerin

Orta Asya'dan tüm dünyaya yayıldıkları, Anadolu'da en başından beri Türk kökenli medeniyetlerin yaşadığı, Türklerin medeni olduğu ve köklü bir tarihe sahip olduğu gibi iddialar yinelenmiştir. Görülen en büyük değişim ise dinin yorumlanmasıyla ilgilidir. Dine karşı takınılan sert tutumdan vazgeçilmiştir.

Sonuç olarak ders kitaplarının ulus- devlet inşası için kullanıldığını görürüz. Ders kitapları aracılığıyla siyasal iktidarın mesajları, yaygın ve güçlü bir şekilde iletilmiştir. Dün, kullanılan bu enstrüman bugün de yine siyasal iktidarların en kuvvetli dönüştürücüleri olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan, siyasallaşmış bir niteliğe sahip olan ders kitapları, siyasal kimliklerin inşası için uzunca bir süre kullanılacağına benzemektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz (1995), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi:İstanbul
- Akçura, Yusuf(1998),*Üç Tarz-ı Siyaset*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi:Ankara
- Akçura, Yusuf (2015), *Türkçülük Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık:İstanbul
- Akşin, Sina (2009), *Kısa Türkiye Tarihi*, 9.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:İstanbul
- Alakel, Murat (2011), İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar, C:5, S:9, *Akademik Bakış Dergisi*:İstanbul
- Alkan, Mehmet Ö. (2004), □İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim'', Kemal H. Karpat (der); *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul
- Althusser, Louis (1994), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları:İstanbul
- Arslantürk, Zeki (2001), *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, 5. Baskı, Çamlıca Yayınları:İstanbul
- Atatürk'ün Bütün Eserleri (1929-1930), (2008), C:23, Kaynak Yayınları:İstanbul
- Atatürk'ün Bütün Eserleri(1920), 2. Baskı, (2004), C:9, Kaynak Yayınları:İstanbul
- Atatürk'ün Bütün Eserleri(1931-1932), (2009), C:25, Kaynak Yayınları:İstanbul
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (2006), 5.Baskı, Divan Yayıncılık:İstanbul.
- Atay, Falih Rıfkı (2015), *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları:İstanbul
- Atay,Tayfun (2016), □Ey Hilafet, Geldiysen Üç Kere Vur!'', Cumhuriyet Gazetesi, [Erişim 20 Aralık
http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/647452/Ey_hilafet

geldiysen_uc_kere_vur_.html]

Atay,Tayfun (2018), □Türkçülüğün Son Esası, Asimilasyon Mu?’,Cumhuriyet Gazetesi, [Erişim 18 Ocak, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/906533/Turkculugun_son_esasi_asimilasyon_mu_.html]

Ateş, Toktamış (1994), *Dünyada ve Türkiye’de Laiklik*, 2. Baskı, Ümit Yayıncılık:Ankara

Avcıoğlu, Doğan (1978), *Türklerin Tarihi (I. Cilt)*, Tekin Yayınevi:İstanbul
Aydın, Suavi (1993), *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları:Ankara

Aydın, Suavi (1996), □Türk Tarih Tezi ve Halkevleri’’, *Kebikeç*, Sayı:3, ss.107-130

Aydın, Suavi (1998), *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve “Türk Kimliği”*, Öteki Yayınları:Ankara

Baykara, Tuncer (2012), □ Ahmet Zeki Velidi Togan□, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(XLI, ss:209-210), Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

Behar, Ersanlı Büşra (1992), *İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, Afa Yayıncılık:İstanbul

Belge, Murat (2001), □Mustafa Kemal ve Kemalizm’’ Ahmet İnel (ed), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Kemalizm, İletişim Yayınları:İstanbul, ss.29-43.

Berkes, Niyazi (1978), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu- Batı Yayınları:İstanbul

Berkes, Niyazi (2016), *Atatürk ve Devrimler*, Yapı Kredi Yayınları:İstanbul

Berkes, Niyazi (2016), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları:İstanbul

Berktaş, Halil (1983),*Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kaynak Yayınları:İstanbul

Birişik, Abdülhamit (2002),□Kur’an’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (XXVI, ss:383-388) Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

- Bora, Tanıl (2017), *Cereyanlar*, İletişim Yayınları:İstanbul
- Bora, Tanıl (2007), Türk Milliyetçiliğinin İnşasında Vatan İmgesi: Harita ve ‘Somut’ Ülke Milliyetçiliğın Vatandı Neresi?, *Birikim Dergisi*, Sayı:213, ss. 26-36
- Bozkurt, Tülin (2007), Türk Tarihi Üzerine, Fikret Başkaya, Tolga Ersoy (ed), *Resmi İdeoloji Sözlüğü*, Özgür Üniversite Kitaplığı:Ankara
- Cahun, Leon (2006), *Asya Tarihine Giriş Kökenlerden 1405’e Türkler ve Moğollar*, Seç Yayın Dağıtım:İstanbul
- Copeaux, Etienne (1998), *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk- İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları:İstanbul
- Cündioğlu, Dücane (1998), *Türkçe Kur’an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, Kitabevi:İstanbul
- Çağaptay, Soner (2002), Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s, *Article in Nationalism and Ethnic Politics*, Vol:8(2), pp.67-82.
- Çağaptay, Soner (2009), *Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik Türk Kimdir?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul
- Çayır, Kenan (2014), *‘Biz’ Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar*, Tarih Vakfı Yayınları:İstanbul
- Çelik, Hilal, Ekşi, Halil (2008), ‘Söylem Analizi’ *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C:1, ss. 99-117
- Davison, Andrew (2002), *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*, İletişim Yayınları:İstanbul
- Dellaloğlu, Besim F. (2012), *Ahmet Hamdi Tanpınar: Modernleşmenin Zihniyet Dünyası*, Kapı Yayınları: İstanbul
- Duman, Levent (2016), *“Vatan’ın Son Parçası Hatay’daki Uluslaştırma Politikaları*, İletişim Yayınları:İstanbul
- Dündar, Fuat (2010), *Modern Türkiye’nin Şifresi İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 4.Baskı, İletişim Yayınları:İstanbul

Ergin, Osman Nuri (1977), *Türkiye Maarif Tarihi (1883-1961)*, Eser Neşriyat:İstanbul

Erözden, Ozan (1997), *Ulus- Devlet*, Dost Kitabevi Yayınları: İstanbul

Ertekin, Orhangazi (2002), □Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları'', Tanıl Bora(ed), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik*, İletişim Yayınları:İstanbul, ss.345-387

Findely, Carter (2012), *Modern Türkiye Tarihi- İslam-Milliyetçilik ve Modernlik (1789- 2007)*, 2.Baskı, Timaş Yayınevi:İstanbul

Georgeon, François (2006), *Sultan Abdülhamid*, Homer Kitabevi:İstanbul

Georgeon, François (2006a), *Osmanlı- Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Yapı Kredi Yayınları:İstanbul

Gökberk, Macit (1983), *Aydınlanma felsefesi, devrimler ve Atatürk*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı:İstanbul

Gökçe, Birsen (2004), *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yayınevi:Ankara

Göral, Özgür Sevgi (2001), Afet İnan, Ahmet İnel (ed), Ahmet İnel (ed), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Kemalizm*, İletişim Yayınları:İstanbul, ss.220-227.

Göyünç, Nejat (1999), Osmanlı Devleti Hakkında, Sayı:19, *Cogito*, İstanbul, ss.284-311.

Gözübüyük, A.Şeref ve Kili, Suna (1982), *Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:Ankara

Gürses, Fatma (2011), *Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Ders Kitaplarında Yurttaşlık*, Ütopya Yayınları:İstanbul

Güvenç, Bozkurt (1995), *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, 3.Baskı, Remzi Kitabevi:İstanbul

Halaçoğlu, Yusuf(2012), □Türk Tarih Kurumu'', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(XLI, ss:547-549) Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

Hamit ve Muhsin (1930), *Türkiye Tarihi*, İstanbul Devlet Matbaası: İstanbul

Hanioğlu, Şükrü (2012), □Türkçülük'', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(XLI, ss:551-554) Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

Hanioğlu, Şükrü (2017), □Türk Tarih Tezi Entelektüel Fantezi Mi?'' Gzt Yeni Medya,[Erişim 08 Haziran
<https://www.gzt.com/yazarlar/prof.dr.m.sukruhanioglu/turk-tarih-entelektuel-fantezi-mi-2036594>]

Hanioğlu, Şükrü (2012), □Millet-i Hakime'siz Toplum Tasavvuru'' Sabah Gazetesi, [Erişim 11 Eylül 2017
<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2012/01/08/milleti-hakimesiz-toplum-tasavvuru>]

Hanioğlu, Şükrü (2016), □Atatürk Bir Devlet Kurucusuydu''Habertürk Gazetesi, [Erişim 10 Mart 2017
<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1321837-prof-dr-sukru-hanioglu-ataturk-bir-devlet-kurucusuydu>]

Hanioğlu, Şükrü (2012) , □ Atatürk'ü Hala Bilmiyoruz''Habertürk Gazetesi, [Erişim 16 Kasım <http://www.haberturk.com/gundem/haber/769043-ataturku-hala-bilmiyoruz>]

Hanioğlu, Şükrü (2017), □Kendi Merkezli Eşsiz Özgün Tarih'' Sabah Gazetesi, [Erişim 29 Ocak <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2017/01/29/kendi-merkezli-essiz-ozgun-tarih>]

Hayes, Carlton J. (1995), *Milliyetçilik: Bir Din*, İz Yayıncılık:İstanbul

Heyd, Uriel (2010),*Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık:İstanbul

Hobsbawn, Eric J. (2009), *Tarih Üzerine*, 3. Baskı, Agora Kitaplığı:İstanbul
Hürriyet Gazetesi, Atatürk Söyleşileri, 10.11.2015

I. Türk Tarih Kongresi: Konferanslar Müzakere Zabıtları, (1932), Maarif Vekaleti Yayınları:Ankara

II. Türk Tarih Kongresi: Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, (1943), Türk Tarih Kurumu Yayınları:İstanbul

III. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Tebliğler, (1948), Türk Tarih Kurumu Yayınları:Ankara

İğdemir, Uluğ (1973), *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Tarih Kurumu Basımevi:Ankara

İlgen, Abdülkadir (2014), *Türk Modernleşmesi Zihniyet İktisat Tarih*, Dergah Yayınları:İstanbul

İnal, Kemal (1996), *Eğitimde İdeolojik Boyut: Yazılar*, Doruk Yayıncılık:Ankara

İnan, Arı (2005), *Afet İnan*, Remzi Kitabevi:İstanbul

İnan, Ayşe Afet (1988), *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi:Ankara

İnan, Ayşe Afet (2012), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:Ankara

İnsel, Ahmet (2001), □Sunuş□, Ahmet İnsel (ed), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Kemalizm*, İletişim Yayınları:İstanbul, ss.1-11.

Kabapınar, Yücel (1992), □Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi'', *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:1/2, ss. 143-177

Kaçalin, Mustafa S. (2007), □Orhon Yazıtları'', Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(XXXIII, ss:390-393) Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

Kalaycıoğlu, Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar (2000), *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa Basım: İstanbul

Kara, İsmail (1999), *Felsefe ve Tefelsüf Türkiye'de Felsefenin Dili Niçin Yok? Cogito*, Sayı:19, ss.86-92

Karabıyık, İlyas (1996), *Milli Şef Döneminde Sosyalleşme ve Ders Kitapları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karal, Enver Ziya, (1998), *Üç Tarz-ı Siyaset*□e Ön Söz, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi:Ankara, ss.1-7

Karpat, Kemal(2004), *İslam'ın Siyasallaşması*,İstanbul Bilgi Üniversitesi

Yayınları: İstanbul

Kedouire, Elie (1971), *Avrupa'da Milliyetçilik*, MEB Yayınları:İstanbul

Kılıçbay, Mehmet Ali (1996), *Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada*, İmge Kitabevi:Ankara

Kılıçbay, Mehmet Ali (2003), *Cumhuriyet ya da Birey Olmak*, 2. Baskı, İmge Kitabevi:Ankara

Kinross, Lord (2010), *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar

Yayınevi:İstanbul

Kurt, Yılmaz (1995), *Pontus Meselesi*, TBBM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu: Ankara

Kushner, David (1998), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Fener Yayınları:İstanbul

Küçük, Yalçın (2004), *Sırlar*, İthaki Yayınları:İstanbul.

Lewis, Bernard (1988), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi:Ankara

Mann, Michael (2012), *İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulus Devletlerin Yükselişi (1760- 1914)*, Phoneix Yayınevi:Ankara

Mansel, Arif Müfid, Baysun, Cavid ve Karal, Enver Ziya (1942), *İlkçağ Tarihi (I.Sınıf)*, Maarif Matbaası: İstanbul

Mansel, Arif Müfid, Baysun, Cavid ve Karal, Enver Ziya (1942), *Yeni ve Yakın Çağlar (III. Sınıf)*, Maarif Matbaası:İstanbul

Mansel, Arif Müfid, Baysun, Cavid ve Karal, Enver Ziya (1945), *Orta Çağ Tarihi(II. Sınıf)*, 3. Baskı, Milli Eğitim Basımevi:İstanbul

Mardin, Şerif (2006), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, 13.Baskı, Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder (der), İletişim Yayınları:İstanbul

Mardin, Şerif (2017), *Türkiye, İslam ve Sekülerizm Makaleler 5*, 5. Baskı, İletişim Yayınları:İstanbul

Mert, Nuray (1994), *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış: Cumhuriyet*

Kurulurken Laik Düşünce, Bağlam Yayınları:İstanbul

Muallim, Abdülbaki (1927), *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*,(Tıpkıbasım), 2005, Kaynak Yayınları:İstanbul

Odabaşı, Arda (2014), *Eski ve Modern Türkler'e Ön Söz*, 3.Basım, Kaynak Yayınları:İstanbul, ss.13-34

Oğuz, Mustafa Cem (2008), *Söylem Analizi, Sosyoloji Notları*:Ankara

Oral, Mustafa (2015), *Türk Ulusunun İnşası: Ortak Tarih Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi:İstanbul

Oran, Baskın (1993), *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, 3.Baskı, Bilgi Yayınevi:İstanbul

Ortaylı, İlber (2004), *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitpları:İstanbul

Ortaylı, İlber (2005), “‘Osmanlılar’da Millet Sistemi’ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(XXX, ss:66-70) Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

Ortaylı, İlber (2008), *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Regim Sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:İstanbul

Ortaylı, İlber (2009), *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat:Ankara

Oğuz, Mustafa Cem (2008), *Söylem Analizi, Sosyoloji Notları Dergisi*, Sayı:4-5, s.52- 57

Öğün, Süleyman Seyfi (1995), *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*, Bağlam Yayınları:İstanbul

Önkal, Ahmet (1998), ‘Hicret’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(XVII, ss:458-462) Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

Özcan, Azmi (2007), □Osmanlıcılık□, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (XXXIII, ss:485-487) Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

Özkırımlı, Umut (1999), *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi:İstanbul

Özkırımlı, Umut (2010), *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir*

Müdahale, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:İstanbul

Öztürk, Cemil (2008), *Tek Parti Döneminde Eğitimde Devlet ve İdeolojinin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Parla, Taha (1989), *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları:İstanbul

Parla, Taha (1992), *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku*, İletişim Yayınları: İstanbul

Parlak, İsmet (2005), *Kemalist İdeolojide Eğitim Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Turhan Kitabevi:2005

Paşa, Mustafa Celalettin (2014), *Eski ve Modern Türkler*, 3.Basım, Kaynak Yayınları:İstanbul

Pittard, Eugene (2009), Antropoloji ve prehistoryayı diriltten bir devlet başkanı: Kemal Atatürk, Sayı:185, Kasım, *Bilim ve Ütopya*:İstanbul

Plaggenborg, Stafan (2014), *Tarihe Emretmek Kemalist Türkiye, Faşist İtalya, Sosyalist Rusya*, İletişim Yayınları:İstanbul

Renan, Ernest (1946), *Nutuklar ve Konferanslar*, Sakarya Basımevi:Ankara

Rençber, Akif (2010), *Türk Resmi Tarihi Söyleminde İslam Tarihi (1931-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya.

Sadoğlu, Hüseyin (2002), *Uluslaşma Sürecinde Türk Dil Politikaları (1839-1950)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Sadoğlu, Hüseyin (2003), *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:İstanbul

Safa, Peyami (1995), *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Neşriyat:İstanbul

Sakaoğlu, Necdet (1992), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları:İstanbul

Sakaoğlu, Necdet (2003), *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:İstanbul

Sayyid, S (2005), 'Bir Model Olarak Kemalizm ve İslam'ın Siyasallaşması', Tanıl Bora, Murat Gültekingil (ed), 2. Baskı, İletişim Yayınları:İstanbul, (948-961)

Schnapper, Dominique (1995), *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*, Kesit Yayıncılık:İstanbul

Selçuk, Senem Sönmez (2011), Milliyetçilik Üzerine: Bir Literatür Taraması, *Journal of Yasar University*, Sayı: 23(6) ss.3855-3865

Seslikaya, Ayşe (2003), *Atatürk'ün Tarihçiliğe Yaklaşımı ve Atatürk Devri Tarih Eğitim Politikası (1920-1938)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Shaw, Stanford J. ve Shaw Ezel Kural (1993), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları:İstanbul

Smith, Anthony D. (1994), *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları:İstanbul

Sucu, Ayşe (2017), "Tarikatlar ve Cemaatler Üzerine IV: Din Devletinden Ulus Devlete"[Erişim 15 Eylül <http://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/ayse-sucu/tarikatlar-ve-cemaatler-uzerine-iv-din-devletinden-ulus-devlete-2041507/>]

Şimşek, Ufuk (2008), *Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kimlik Arayışları (1718-1938)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Erzurum.

Şimşek, Ufuk (2009), "Milliyetçilikler ve Milletin Oluşumu Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:13(2), ss. 81-96.

Tazegül, Murat (2005), *Modernleşme Sürecinde Türkiye*, Babil Yayınları:İstanbul

Timur, Taner (1971), *Türk Devrimi ve Sonrası(1919-1946)*, Doğan Yayınları:İstanbul

Toprak, Zafer (2015), *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap:İstanbul

Toros, Taha (2001), *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Yerel Gündem 21 Yayınları:Adana

Tunçay, Mete (1981), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)*, Yurt Yayınları:Ankara

Turan, Namık Sinan (2008), □Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Eğitimin İdeolojik Dönüşümüne Dair Gözlemler□, *Folklor Edebiyat*, S:14 ss.109-134

Turan, Şerafettin (1982), *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi:Ankara

Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti (1930), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası:İstanbul

Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti (1996), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 2.Baskı, Kaynak Yayınları:İstanbul

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (2003), *Tarih I: Tarihtenevlki zamanlar ve Eski Zamanlar*, 5.Baskı, Kaynak Yayınları:İstanbul

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (2004), *Tarih IV: Türkiye Cümhuriyeti*, 4. Baskı, Kaynak Yayınları:İstanbul

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (2005), *Tarih II: Ortazamanlar*, 4. Baskı, Kaynak Yayınları:İstanbul

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (2005), *Tarih III: Yeni ve Yakın Zamanlar*, 4. Baskı, Kaynak Yayınları:İstanbul

Türk Dil Kurumu, Laiklik,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a772d93e5db34.06459218

Türköne, Mümtaz'er (2001), □İslamcılık□ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(XXIII, ss:60-62) Türkiye Diyanet Vakfı:İstanbul

Ünder, Hasan (1999), “30'ların Ders Kitaplarından ve Kemalizm'in

Kaynaklarından Biri Milleti Müsellaha ve Medeni Bilgiler'', *Tarih ve Toplum*, Aralık, S:192, ss. 46-56.

Üstel, Füsün (2004), ''*Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları:2004

Wells, Herbert George (1972), *Kısa Dünya Tarihi Başlangıcından 1946'ya Kadar*, Varlık Yayınları:İstanbul

Yalçın, Soner (2014), ''Türk'ü Avrupa'ya Anlatan İlk Aydın: M. Celalettin Paşa'' [Erişim 14 Şubat [http://www.sozcu.com.tr/2014/yazarlar/soner-yalcin/turku-avrupaya-anlatan-ilk-aydin-m-celalettin-pasa-620168/\(12.10.2014\)](http://www.sozcu.com.tr/2014/yazarlar/soner-yalcin/turku-avrupaya-anlatan-ilk-aydin-m-celalettin-pasa-620168/(12.10.2014))]

Yıldırım, Ergün (2006), 'Türk Tarih Tezi ve Göçler', Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, *Sosyoloji ve Coğrafya*, Kızılelma Yayınları:İstanbul, ss. 735-740.

Yıldız, Ahmet (2016), *Ne Mutlu Türküm Diyene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları:İstanbul

Zürcher, Erik Jan (2012), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları:İstanbul